

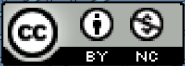

JAH

Digital International
Journal of Architecture,
Art & Heritage

SEPTEMBER 2023

Volume 2
Issue 3

e-ISSN: 2822-437X

SEPTEMBER 2023

JAH

Digital International
Journal of Architecture,
Art & Heritage

Chief-Editor: Salah HAJISMAIL

Issue Editor: Salah HAJISMAIL

Layout & Production Editor: Necmettin SANCAK, Bekir Enes ÖZEL

www.aybu.edu.tr/jah

www.dergipark.org.tr/en/pub/jah

Volume 2

Issue 3

e-ISSN: 2822-437X

Digital International Journal of Architecture, Art & Heritage

Volume 2, Issue 3, September 2023

Editor's Message

I am truly honoured to introduce to all our readers to the third issue of second volume of JAH (Digital International Journal of Architecture, Arts & Heritage) celebrating one full year of publication where our first issue was issued in September 2022.

JAH continues to be the destination of numerous submissions and source of many citations. We received a lot of submissions in the last two months which entered the peer-review system. These reviewed submissions represent an increase of over 200% compared with previous issue. We are proud to present to our readers ten new articles from our international and national contributors who have generously shared their research findings on various aspects of architecture, which is the main theme of this issue, as our traditions of having two issues per year for every theme of the Journal three main themes, art, architecture, and heritage.

Meanwhile we received and keep receiving submissions for the theme of next issue, which will be focusing on Heritage topics, which you can find some examples as early view papers in this current issue, and on our journal webpage under the articles in press section.

Despite our best efforts, due to the decision of the editorial board and the referee review board, some of the articles/papers could not be included in the present issue. However, this should not deter any of the authors from sending their original articles, case studies, research reviews or empirical contributions for publication in our journal in the future.

Thanks to all our reviewers, proofreaders, layout and production editors for supporting us in enabling JAH to achieve the high quality that it strives for. And special thanks for our authors who made this issue possible and full of rich diverse interesting topics about architecture.

We hope everyone, from authors to reviewers, will continue to give their strong support to this journal. The whole team of JAH, celebrating one year of publication, are happy and proud to present this issue to our readers hoping you will benefit and enjoy reading the articles, and looking forward to receiving your contributions for coming issues.

Prof. Dr. Salah HAJISMAIL
Editor in Chief

Digital International Journal of Architecture, Arts & Heritage (JAH) is a scholarly peer-refereed journal serving the needs and goals of development and resilience in Architecture, Arts and Heritage-related fields, which is published each two months (6 issues per year) and digitally. Our journal is open access and accepts articles in English, Turkish and Arabic. Submissions from the fields Industrial Design, Interior Architecture, Architecture, Landscape Architecture, Urban and Regional Planning, Traditional Turkish Arts, Plastic Arts, Design, Movable Cultural Heritage/Art Works Restoration and Conservation are accepted to our journal. JAH publishes original research papers, state-of-the-art review papers, novel industrial applications, and insightful case studies in a broad scope of topics related to these disciplines.

Webpage

<https://aybu.edu.tr/jah>
<https://dergipark.org.tr/en/pub/jah>

Publisher

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Salah HAJISMAIL

Redaction / Layout Editing

Necmettin SANCAK
Bekir Enes Özel

e-ISSN: 2822-437X

© 2023, Ankara.

Content

Adıyaman University Campus Plan: Design, Development and Snapshot after Earthquake.....	1
--	----------

Ekrem Bahadır ÇALIŞKAN

Yıkılan Kamu Binaları: Ulusal Yarışma Belleğinin Süreksizliği.....	24
---	-----------

Dilara Gökçen PAÇ

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak.....	41
---	-----------

Merve ÖZKAYNAK YOLCU

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli.....	62
--	-----------

Atilla AYKANAT

Söylemler/ Eylemler: Millet Kütüphanesi.....	82
---	-----------

Çiğdem YIILDIRIM, Fatih Çağrı AKÇAY

Üniversite Kampüsü Giriş Kapılarının Tasarım Süreçlerinin Okunması.....	98
--	-----------

Dilara Gökçen PAÇ

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi.....	124
--	------------

Tahsin Aykut ÇETİNMAKAS, Tülay CANITEZ

Retracted: Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara) (Early view article)..... 163

Lale KARATAŞ, Murat DAL, Devrim Hasan MENTEŞE

Çankırı, Kurşunlu, Çarşı Han Yapısı Belgeleme ve Restitüsyon Analizi (Early view article)..... 187

Ammar İBRAHİMGİL, Halime Sertaç AKYOL

Adiyaman University Campus Plan: Design, Development and Snapshot after Earthquake

Dr. Ekrem Bahadır Çalışkan

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of Architecture

ebcaliskan@aybu.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5258-2976

Submission Date: 09.08.2023 / Acceptance Date: 19.09.2023

ABSTRACT

Universities have a significant role in higher education with their campuses, including educational, social, cultural, and sports facilities. The campus is a place of settlement and daily life with diverse activities for students, staff, and city residents. Adiyaman University campus is one of the campuses founded in the last twenty years with a great ratio of establishments. Besides, it has the size and other features of the suburban campuses by being integrated into the city. This research investigates Adiyaman University Campus from the design perspective, and a development track study is conducted. Satellite imagery is used to observe the development and be evaluated the original master plan in a time sequence. The consistency and integrity of the establishment of universities are important to define the actual situation for further development. Besides, a section is implemented into the research to record the situation after the big earthquakes on February 2023. This snapshot is an initial observation of Adiyaman Campus, one of the most affected cities by Kahramanmaraş Earthquakes. The design framework of the campus and conducted brief literature survey about university campuses present an explanatory environment of the case. The framework of tracking campus development by satellite images figures the construction processes over 17 years. With the snapshot after the earthquake, the presented case and the conducting evaluations and documents contribute to the area as a valuable example.

KEYWORDS

Campus planning, Adiyaman University, Development Track, Satellite Imagery

INTRODUCTION

University campuses represent a complex realm of planning and design challenges while examining their general characteristics and planning principles (Salihoğlu et al., 2021). A campus is a unique place with a distinctive community with green spaces such as streets, squares, amphitheaters, courtyards, small gardens, and lakes, and It also accommodates buildings such as student centers, offices, halls, childcare facilities, shops and sports arena (Bahari & Said, 2011). Universities provide services through on-campus academic and research endeavors and social, recreational, and cultural activities. Based on their connections to their locations and cities, campuses are split into two categories: urban universities, located inside the city, and non-urban colleges, located outside the city (Güneş & Gökçe, 2022). Each university forges a connection with the city, and both parties gain from it. Depending on what has changed or evolved in each city, the relationship between the university and the place where it was formed varies (Kuyrukçu & Alkan, 2021). Sharing each other's cultural and social places and activities is more advantageous on urban campuses. Universities outside of cities, however, have the freedom to create and implement their logical regulations (Erçevik & Önal, 2011). From this angle, it is advantageous to have a campus situated in a practical area with simple access to the city and enough room for expansion. The utilization and vitality of well-designed multi-functional campuses that include cultural and recreational activities expand over time (Özdemir & Sivri, 2019). Therefore, while choosing a location for a university, development plans are established that have an impact on both the university's internal curriculum and its relationships with the surrounding community. For instance, institutions founded in villages or small cities have a big influence on how their surrounds are shaped (Merlin, 2006).

Turkey has 208 universities, up from about 140 state and foundation institutions after 2000 (URL-1). Some universities were founded in places where there were previously universities, while others were the first to be

founded there. The founding of 16 universities in 2006, 22 universities in 2007, 15 in 2008, 9 in 2009, and 17 in 2010 may be credited with the recent expansion in higher education institutions ([Mevzuat Bilgi Sistemi, 2023](#)). Following their project criteria and prepared strategic plans, the recently founded universities have begun to develop and build one or more campuses of various sizes, either inside or outside of the city. Adiyaman University was founded in 2006 in the city center, and by 17 years, the buildings, surroundings and infrastructure in the main campus have almost completed.

This research aims to underline the design of the Adiyaman University campus by conducting the development track by satellite imagery. The research was expanded to take a snapshot of the campus situation after the big disaster “Kahramanmaraş Earthquakes”. These Earthquakes happened on 06.02.2023 with 7.7 and 7.6, affecting 11 cities and over ten million people in Turkey ([URL-2](#)). First, a brief literature survey is given, and then the design explanations about Adiyaman University Campus are presented based on the context of being completed time. Having rural university campus land features and being in the city simultaneously make case valuable and instructive examples among Turkey's recently founded universities. Subsequently, the development and situation after the earthquake are evaluated through captured satellite images.

RESEARCH METHOD

The research outline is illustrated in [Figure 1. Research Outline](#). Figure 1. The first part includes a brief literature survey about university campus planning. Secondly, the Adiyaman University campus plan is presented under the campus location and design headings. Then, satellite images from Google Earth are inserted to evaluate the development and statement of the situation after the earthquake. The images were captured before the construction period until today upon availability to maintain

time consistency. Besides, the image(s) was used to take a snapshot of the campus after the earthquake.

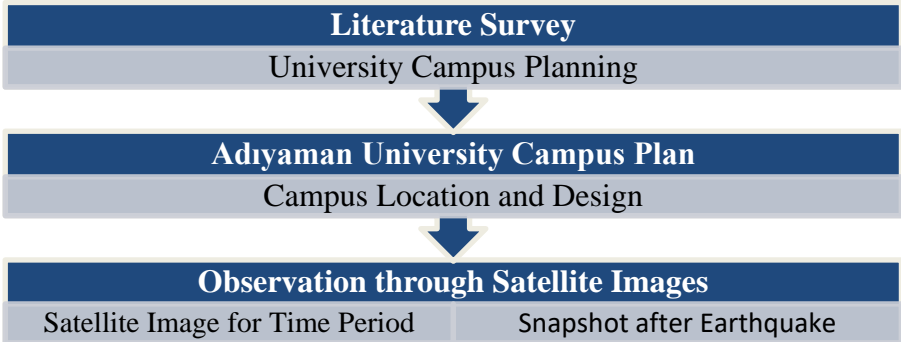

Figure 1. *Research Outline.*

UNIVERSITY CAMPUS PLANNING

At Princeton University in America, "campus" was first employed in the late 18th century (Turner, 1984). While deriving from many historical organizations, colleges built over the last 200 years have influenced the world. In these colleges, the idea of a comprehensive campus layout was not treated seriously until the 1940s (Sun & Chiou, 2019). Dober proposed planning modules and building standardization methods while discussing three crucial facets of campus design: planning, architecture, and landscape (Dober, 1992). Campus layout has changed due to a rising focus on providing academic staff and students with aesthetically beautiful and efficient spaces. In order to create well-designed and integrated campuses, it is now crucial to integrate the concepts of architectural design, landscape architecture, and urban planning. The importance of taking sustainability, accessibility, and community involvement into account has also grown in modern campus planning techniques. The necessity of deliberate campus design and development remains important in maintaining a suitable learning and living environment as universities continue to grow and adapt to the changing education requirements. Being a "place" for the campus

has a valuable strategic function that today's universities try to maximize (Coulson et al., 2015).

PLANNING TYPOLOGIES

Planning typologies are diversified and are called by different names. Some examples include (1) dispersed settlement, centralized settlement, molecular settlement, network settlement, and linear settlement; (2) core-based approach, linear approach, and grid approach; (3-outside the city) scattered planned, centrally planned, radial planned, clustered planned, network, and multi-polar; (4-inside the city) developing in organic tissue, developing in building blocks, network, and can be given linearly (Erçevik, 2008; Erkman, 1990; Güneş & Gökçe, 2022; Türeyen, 2002). Universities, all structures, and urban components should consider the universal ideas of accessibility and equal access. The basic campus planning framework serves as the foundation for accessibility, which is achieved at the building design level. As a result, the integration of slopes, altitudes, and transportation networks should be considered throughout the planning stage. Designing university campuses considers several factors, including interior vehicle and pedestrian transit planning to create links with the surrounding settlements.

Universities in Turkey grow their campuses through institutionally created strategic plans, much like the rest of the globe. Evaluations of building analyses, educational programs, campuses, and environments lead to the necessity for requirement specifications (Lidsky, 2002). All state universities founded in Turkey deliver their services by having their strategic plans approved and carrying them out throughout the short, medium, and long term (URL-3).

FUNCTIONS

Academic buildings occupy the physical core of most campuses, and while residence halls, athletic facilities, and campus centers all support student life (Neuman, 2013). This integrated relationship with education buildings and rest create a situation to enrich self-sufficient life on campuses. In parallel to having instruction, research, and services facilities, universities are built as self-sufficient campuses with all the essential housing, retail, sporting, health, and cultural units (Türeyen, 2002). Universities use these activities to organize activities and events that the general public, academics, and students may participate in. A campus should serve the purposes of working, housing, relaxing and leisure, and transportation (Erkman, 1990); these tasks need to build a connection inside a pattern. Urban universities. May have the choice or duty to provide services like housing and food as part of the urban infrastructure. As a result, in the case of urban colleges, strategic decisions are taken depending on the size of the campus area and the urban texture.

There are no growth restrictions on newly built suburban and surrounding campuses, such as the inability to build or establish essential linkages to transportation networks. Urban characteristics, climatic conditions, accessibility, traffic, services and amenities, land use, pedestrian and vehicular circulation, building placement and features, sustainability and flexibility, phasing, and life cycle cost are important topics in the design of educational campuses (Terro et al., 2021).

TRANSPORTATION AND SERVICES

In many universities, pedestrian circulation and building access are prioritized in designs and implementations. Universities must include transportation alternatives in their planning to provide accessibility for automobiles, as the availability of transportation is a crucial demand in today's society (Kahveci, 2021). Therefore, how directly the institution

interacts with the public depends on the nature and extent of the interaction between pedestrian size and mobility. Because circulation is provided by the city's transportation network, which the university does not own, it is difficult to govern this connection in the case of parcel-based institutions within the city. Conversely, suburban campuses benefit from more land, enabling larger and broader designs that accommodate different facilities and recreational spaces. They are less restricted by the limits of urban infrastructure and frequently feature dedicated parking facilities. Because of this, suburban campuses may create a more exclusive and intimate setting, generating a sense of community among students and teachers. Additionally, suburban schools could benefit from nearby natural features and a calmer setting, creating a favorable educational and research environment. However, they could experience difficulties connecting to the city and getting to some city services.

Internal vehicle and pedestrian transportation networks are planned as part of the university campus plans to provide links with the city. Within the campus, the design of access points and transportation components adheres to both the design tenets of the campus plan and the fundamentals of the urban transportation network. However, it is only normal for city institutions to experience difficulties establishing appropriate transportation partnerships due to the nature of the city's built environment. Entrances, highways, plazas, and parking lots are the four major categories into which the components of the campus circulation system may be divided (Türeyen, 2002). The transportation network divides roads into vehicle, pedestrian, and bicycle lanes based on usage and has varying lengths and widths. It is crucial to design the entire campus to enable building accessibility, accounting for pedestrian walking distances and reducing the impact of vehicle traffic.

ADIYAMAN UNIVERSITY CAMPUS PLAN

CAMPUS AREA

Adiyaman City, where the university was founded, is in the Southeast Anatolian Region of Turkey. In 2021, the city center's population was around 312.000, with eight villages rather than the city center ([URL-4](#)). Adiyaman's distance is 769 km to Ankara and 1210 km to Istanbul. Adiyaman is bordered to cities Malatya, Kahramanmaraş, Urfa, Gaziantep, and Diyarbakır. Adiyaman University was founded in 2006 by merging the units of Gaziantep and Harran University, which were in Adiyaman; now, it has 13 faculty, vocational and technical schools, and centers in both the city center and villages ([URL-5](#)). The campus design was executed in 2008, and the definitive explanations in this section are based on the context of this period.

At the 5th km mark following the Adiyaman exit of the road connecting Adiyaman to Malatya via the Gölbaşı district, a designated area has been selected for the campus of Adiyaman University ([Figure 2](#)). The University Campus, chosen on an elevated terrain changing from approximately 650m to 670m elevation, commencing from the periphery of the highway route and ascending towards elevations of 705m and above, encompasses a total area of 20 hectares where construction has been completed. In this area, existing structures include the School of Health Sciences, Dining Hall, Faculty of Science and Literature, Vocational School, Residences, Faculty of Technical Education, and Dormitories. Considering the existing structures as points of reference, the acquisition process for a 36 hectares expanse has been concluded. The functions of the proposed structures in the designated area are the Rectorate Building, Cultural and Conference Center, Medico-Social Building, Faculty of Education, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Faculty of Science and Literature, Library, Indoor Sports Hall, Guest House, Central Lecture and Laboratory Building, new Residential Structures, and Additional Dormitory Areas. These construction endeavors are slated for realization in alignment with the envisaged investment program.

Adiyaman University Campus Plan: Design, Development and Snapshot after Earthquake

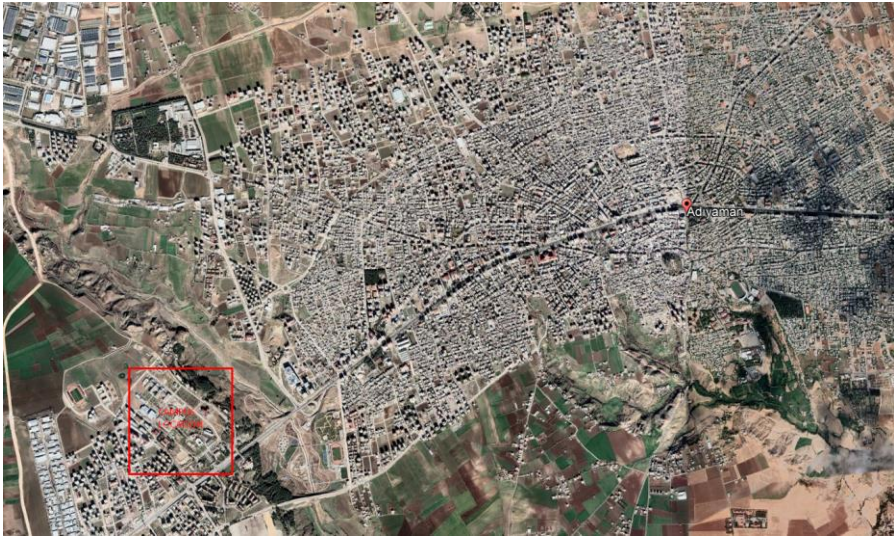

Figure 2. Adiyaman and Campus Location (URL-6)¹.

By the end of 2007, the campus area had been expropriated, registered, allocated, and included approximately 1200.000 m² with the possibility of both expropriation and allocation. The master plan design was significantly influenced by the land already possessed by the university and the potential areas for acquisition. The part of the campus facing the highway accommodates existing buildings. In the middle of the terrain, a dry riverbed divides the area, and a water canal forms a natural boundary at the northwest extremity. [Figure 3](#) shows the boundaries (bold black lines), water canal (blue), dry riverbed (red), and contours (1 m for each) of the campus area. Campus development envisions existing buildings and the 250 hectares of land at the northwest edge of the university premises. With this in mind, a pedestrian pathway will be established in the dry riverbed, extending from the highway towards the water canal, flanked by buildings on both sides, forming a main pedestrian way.

¹ Aligned to North Up direction

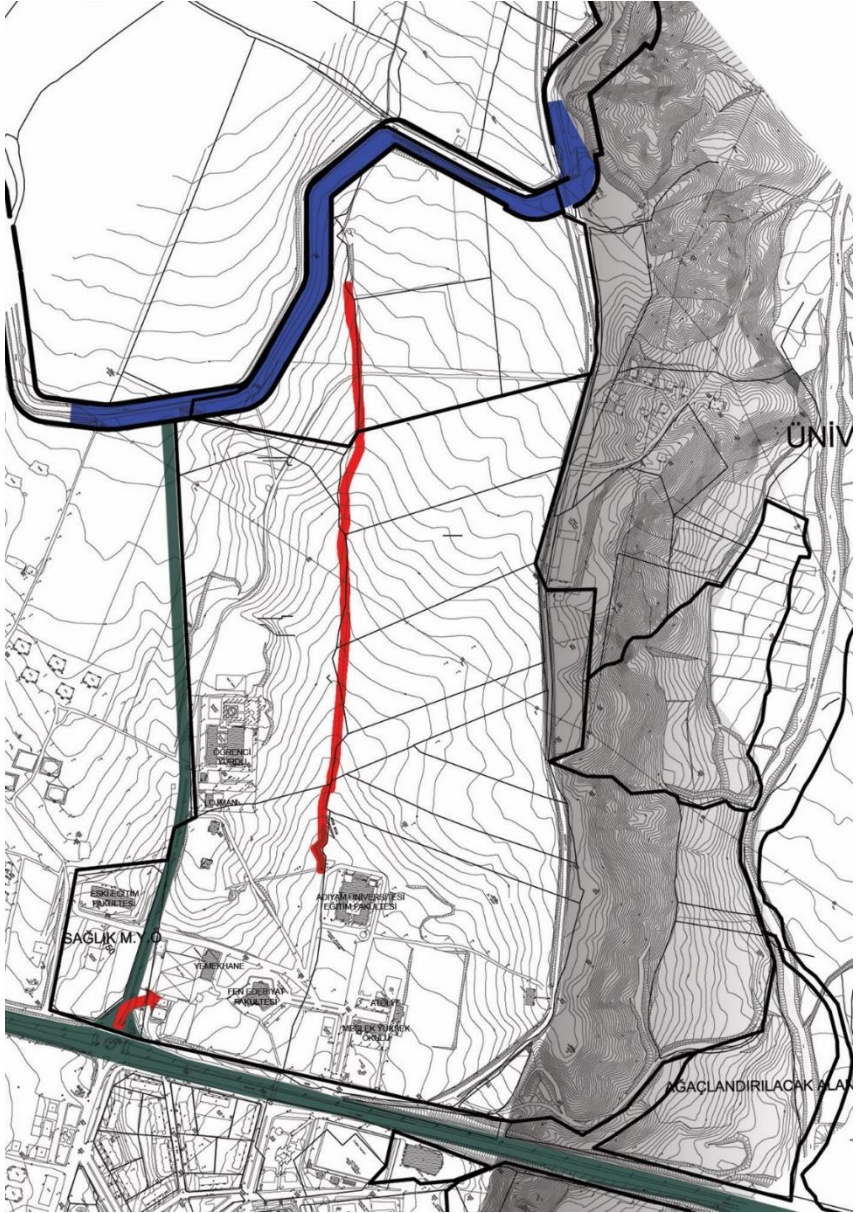

Figure 3. Map of the Campus Land (Project Author).

CAMPUS DESIGN

In the design of the campus plan, in addition to architectural and urban criteria, the property issues and processes of the newly established university, budgetary considerations, and infrastructure matters, as well as the design criteria of the State Planning Organization for university campus plans, exert significant influence. Therefore, alongside the established architectural design criteria, flexible and functional solutions have been contemplated to address questions and challenges consistently and coherently. Within the dynamics of campus planning, considering both the projected needs program and factors such as land acquisition and building construction costs, new development projections are also being considered to enhance the overall evaluation of the campus and increase service efficiency. In other words, as the university progresses and advances its scholarly stature, it is anticipated that new service areas and recreational needs will emerge in parallel. It is envisaged that a final phase encompassing an area of 129 hectares might be required to ensure the provision of all these services and enable the comprehensive functioning of Adiyaman University, along with the effective translation of its scientific advancements into practical applications. The anticipated population for the Adiyaman University Campus is considered 15,000 individuals, with the capacity for housing in dormitories calculated at 5,000 occupants.

Figure 4 and Table 1 show the campus plan, buildings, and zones completed in 2008. A main pedestrian axis from east to west passes the entire campus, with secondary pedestrian paths branching off and reaching educational and service structures. The vehicular transportation requirements of these buildings are supported by an encompassing traffic system that encircles the entire campus. The parking needs for each building have been considered, prioritizing minimal walking distances while preserving the integrity of the pedestrian flow system.

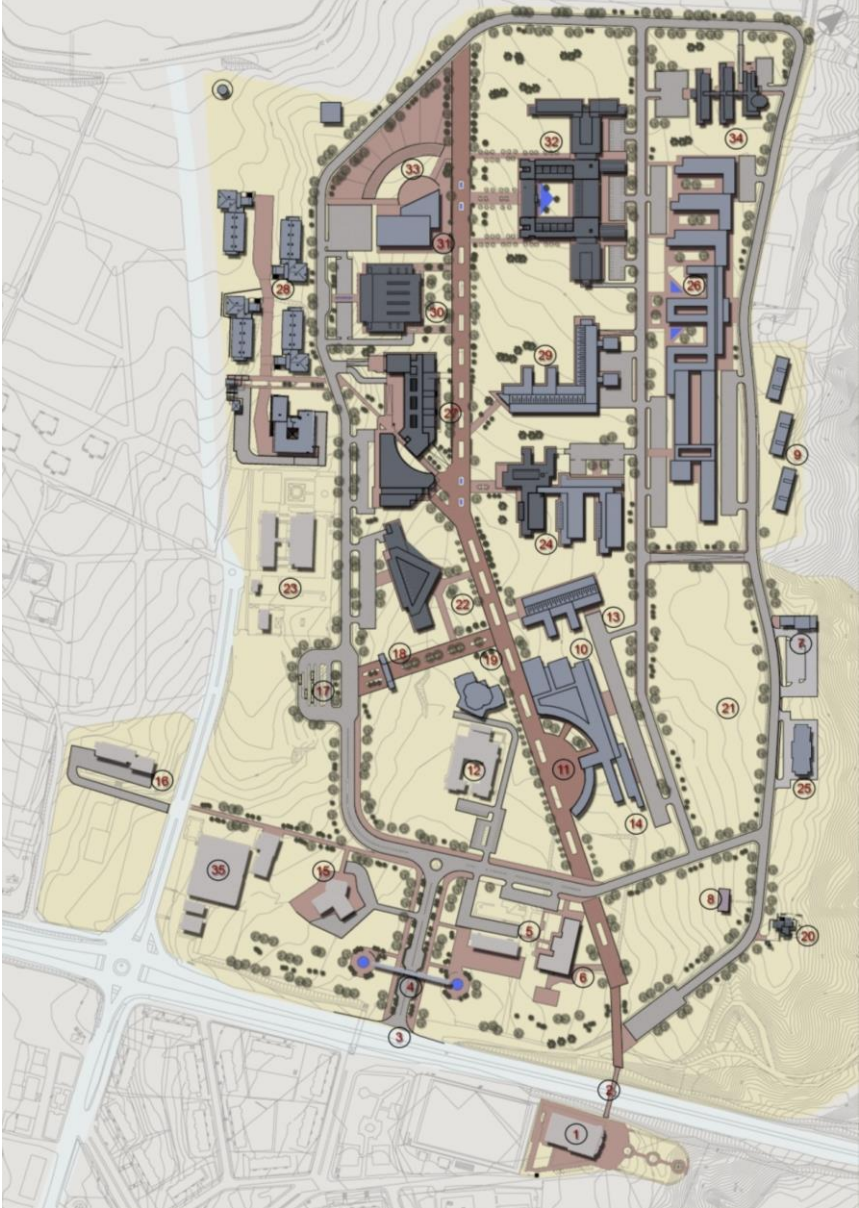

Figure 4. Campus Plan (Project Author).

Table 1. Buildings and Zones.

1	Rectorate	19	Cafeteria
2	Connection Bridge	20	Rectorate Residence
3	Entrance Road	21	Reserve Area for Faculty
4	Gate	22	Library
5	Vocational School	23	Dormitories
6	Atelier	24	Faculty of Administrative Sciences
7	Garage	25	Guesthouse
8	Residences	26	Faculty of Engineering
9	Residences	27	Student Center
10	Congress Center	28	Dormitories
11	Square	29	Faculty of Education
12	Vocational School of Technical Sciences	30	Indoor Spor Hall
13	School of Foreign Languages	31	Indoor Swimming Pool
14	Rectorate	32	Faculty of Literature
15	Faculty of Literature (present)	33	Amphitheater
16	Vocational School of Health Services	34	Research Center
17	Service Area	35	Open Sport Areas
18	Arkad		

A connection bridge is also thought in the plan where the main pedestrian axis meets the highway at the campus entrance. The decision to implement this bridge during the planning process is motivated by two significant factors. Firstly, the presence of structurally suitable data makes this avenue ideal for the design of Health and Cultural areas. Secondly, it facilitates planned interactions with the surrounding urban fabric, potentially enhancing the environmental quality through improved contextual relationships.

Parts of the area suitable for development have been identified through a threshold analysis, revealing potential regions for future expansion. The planning process has meticulously considered the layout of structures and the integrated transportation scheme. Beyond land ownership, the most crucial factor limiting usage areas is the sloping ridges that also demarcate the northeastern boundary of the campus. Commencing from the canal intersecting the development areas in a north-south direction, the gradual increase in elevation towards the west dictates the campus's orientation in a southeast-northwest direction, following the contours of the land. The existing structures within the area have constituted a significant input in the planning process. The existing Faculty of Education building, located on the southwestern side of the campus and approximately opposite the current entrance, has played a determining role in the campus layout. Furthermore, the Vocational School and workshops between the entrance road and the highway have been envisioned to be interconnected with vehicular traffic routes and pedestrian pathways, establishing a coherent linkage. This ensures the seamless integration of these existing components into the comprehensive campus plan.

The completion of the Adıyaman University campus within the current area should be realized and progress achieved in subsequent phases; the final form of the transportation scheme may not encompass the ultimate scenario designed, and the likelihood of constructing a circumferential 'ring' road around the campus might diminish. Consequently, due to the compact nature of the campus, with short walking distances, pedestrian accessibility will not pose a concern until the construction of the ring road. Until that point, buses will not need to operate on a ring route, and they can serve the central pedestrian way and function as terminal points for bus transportation.

Regarding other vehicular traffic, parking areas have been organized in proportion to the student and staff populations of faculties and schools.

These parking areas have been arranged to allow vehicles to circulate effectively. During the transitional period until the implementation of subsequent phases, vehicular traffic will primarily utilize the road on the southwestern side of the campus. In the event of the construction of the Rectorate Building and the utilization of reserved faculty areas (or the completion of later phases), vehicular traffic originating from these areas will utilize the road situated on the northeastern side of the campus. This foresight accommodates the transitional phase while also considering the potential future expansion of the campus.

The dimensions of necessary roads, parking facilities, and related infrastructure within the campus are proper upon both the spatial expansion of the campus and the projected volume of journeys, which in turn is a function of the total number of students, faculty members, administrative personnel, and supporting staff expected to be accommodated within the University campus. Within the campus, the fundamental means of pedestrian access to all planned (or subsequently designed) buildings is primarily through the main pedestrian way. This principle has been considered when building clusters and determining entrances. Given the limited space available, an exception to this rule will apply to the future stages, particularly to the dormitory buildings and the Indoor Sports Area, which are projected to be situated in the southwestern part of the campus. In order to meet the parking requirements of students residing in the dormitories and visitors arriving by vehicle to the sports hall, parking areas have been allocated on the road-facing facades of these structures.

TRACKING THE DEVELOPMENT

In this section, development evaluations are made on eight satellite images concerning the master plan. The images show the situation from 2003, when the university was not founded until 2022. [Figure 5](#) illustrates the images to track the development of Adiyaman University. The changes are detected

and marked in red for every new time image. The objective is to capture and record one satellite photo per year from Google Earth. However, for some dates, no satellite images could be reached, which should be noted as a limitation of the research. The below explanations also could be tracked with the building's number from [Table 1](#). The sub-image of the figure tagged "Master plan 2008" has no upper part since the initial design had no work on this part.

On March 2003, the buildings in the university campus area, which work as a part of other universities or institutions, are marked. There were four buildings, including one dormitory building. Only the necessary roads to service buildings were present on September 2010. Approximately four years after the foundation and two years after the completion of campus design, considerable construction could be observed. Dormitories (28), Student Center (27), Indoor Sports Hall (30), Faculty of Literature (32), Research Center (34), Residences (8,9), and Rectorate Residence (20) were under construction. The first part of the Faculty of Administrative Sciences (24), Vocational School of Technical Sciences (12), Cafeteria (19), Open Sports Areas (35), Gate (4), Vocational School (5), Atelier (6) and Connection Bridge (2) had been constructed. It could be seen that layout of some circulation roads was figured out. The landscape of the entrance part was shaped.

Looking at the image of August 2013, it could be observed that the constructions of the previous satellite image were completed. Main penetration roads, main circulation ring, and landscape west and north side of the Vocational School of Technical Sciences (12) were almost completed. There were some additional buildings constructions to Dormitories (28) and Faculty of Literature (32). Construction of Indoor Swimming Pool (31) has been started. There were two other construction that were not in the campus master plan. One is a mosque northwest of Faculty of Administrative Sciences (24). The other is the east side of the Vocational

School of Technical Sciences (12). On August 2015, an annex building of Faculty of Literature (32) and two other buildings on the southeast of campus could be seen. The significant change in the date was the start of the northwest campus development, which had been left as a campus development area in the original master plan. Construction of buildings and a stadium were started. Thus, it can be stated that the campus started to expand into development areas.

On August 2016, two new buildings, which are comparatively small, could be seen. They are not in the master plan, and because of their size and roof form, it can be understood that they are service buildings like sports or warehouses. Besides, the landscape and transportation applications were improved. These buildings can be seen from the satellite image of July 2018. One is an artificial pond that started to show itself; the second is an additional building near the Construction of Indoor Swimming Pool (31) and a big building at Reserve Area for Faculty (21). On September 2020, no new building was observed. However, it can be stated that the green areas, vehicle roads, pedestrian ways, and landscape articulation were already finished. On December 2022, two items were observed. One is demolished of Open Sport Areas (35), and the second is big excavation work northwest of this part. It can be thought that there will be a big construction investment on this part of campus.

The important statement is that the development is in integrity and consistency with campus design, despite certain variations for particular buildings. Some differences mostly related to including new buildings; however, the main transportation network and zones were kept. The development area of the campus had been included in the settlement of the campus. There are some time intervals in which the progress of development is absent. It may result from the budget or bidding process of construction.

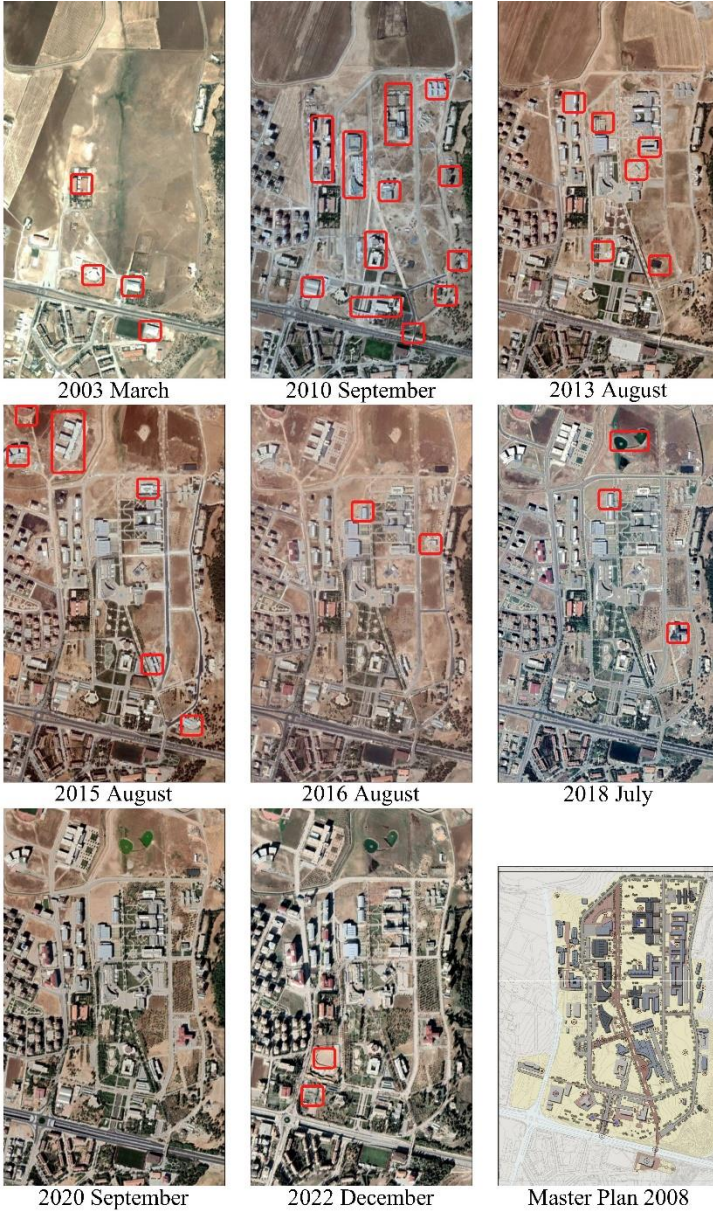

Figure 5. Satellite Images (URL-6).

AFTER EARTHQUAKE

In this section, a snapshot to observe the situation after the earthquake is conducted. Captured image after the earthquake is shown in [Figure 6](#). It is four months later than a disaster. Due to the government's announcement, there has been great work to demolish the buildings marked as dangerous but not demolished and remove the buildings' rubble. So, it can be said that on the date of satellite images, the trace of this work should be seen. No demolished buildings or cleaned are observed. Besides, the recreational areas, vehicle roads, and pedestrian ways stand like the satellite images of December 2022. The important situation that can be tracked is the existence of temporary shelters at and around the stadium and the east part of the pond. These are tents and containers for the residents of Adiyaman who lost their houses in the earthquake. The infrastructures of university campuses make them suitable for establishing temporary accommodation areas.

Figure 6. *Satellite Image On June 2023 (URL-6).*

EVALUATIONS AND CONCLUSION

Adiyaman University Campus is not strictly an in-city campus; however, due to the increasing density of neighboring settlements, it cannot be classified as a purely rural campus. Its proximity to the city and the growing institutional development along the connected distance and the surrounding settlements integrate the campus into urban life. The interaction between the city and the university environment is mutually beneficial. One significant attribute of the campus land is that educational activities are ongoing. The presence of existing buildings should be regarded as positive, given that they are located at one end of the terrain, thereby not hindering the campus design. This approach avoids starting the educational environment from zero and benefits from the existing structures' constraints and contributions. The land is rectangular, oriented in an east-west direction. A dry riverbed runs along its length at approximately the midpoint of the land's width, serving as the fundamental topographical feature. The riverbed route has been designated as the main pedestrian way with buildings positioned on both sides in a facing position. Service access to the buildings is provided from behind, using vehicular traffic roads that follow the boundaries of the land. This design sustains that pedestrian and vehicular pathways do not intersect. Briefly, the way of the dry riverbed on which the pedestrian way is located, along with the ridge tops on the northern and southern perimeters that follow the route of the vehicular roads, has guided the formation of the campus layout. The infrastructure scheme has been integrated accordingly.

Secondly, in light of development by satellite evaluation, it can be said that the main layout of the campus plan has been maintained for 17 years, such as building zones and transportation layout. It is important to track development to the actual state, compared with the objectives of the original master plan, because any investment decision can be made by the statement of presence and underlining the design principles. It should be noted that the evaluation may be expanded by remote sensing or ground

shape analysis to get more detailed results. However, this method figures the general layout to elicit requirements of investigation. The snapshot of the campus after the earthquake shows there are no critical damages on campus which make the campus also a facility to manage all needed activities after a disaster. This is an important field to investigate to learn how the possible temporary contribution of university campuses can be implemented better after a disaster.

The University campus is one of the important built area typologies. They do not include only one type of building as an education building. Social and cultural buildings, student centers, research centers, diverse sports facilities, recreational areas, infrastructures, and service and transportation facilities make them a complex and self-sufficient settlement sample. From this point of view, suburban campuses or campuses with big land to be facilitated as self-sufficient settlements should successfully integrate many functions. Adiyaman University campus is one of the important universities founded in Turkey in the last two decades. This research contributes to an overview of campus design, including a case study and an examination of the development track by satellite imagery.

ACKNOWLEDGEMENT

The evaluations and explanations presented in this study are based on the project's design documents completed in 2008 and satellite images. Special thanks to the University Staff and Project Authors.

REFERENCES

- Bahari, N. B., & Said, I. Bin. (2011). *Establishing a Greenway Network for University Campus*.
- Coulson, J., Roberts, P., & Taylor, I. (2015). The future of the campus: Architecture and master planning trends. *Perspectives: Policy and Practice in Higher*

Education, 19(4), 116–121.

<https://doi.org/10.1080/13603108.2015.1026421>

Dober, R. (1992). *Campus Design*. Wiley&Sons.

Erçevik, B. (2008). *Üniversitelerde Sosyal Mekan Kullanımlarının İncelenmesi: Kent Üniversitesi, Kent İçi Ve Kent Dışı Kampüsler*. Yıldız Teknik University.

Erçevik, B., & Önal, F. (2011). Üniversite Kampüs Sistemlerinde Sosyal Mekan Kullanımları. *Megaron Journal*, 6(3), 151–161.

Erkman, U. (1990). *Büyüme ve Gelişme Açısından Üniversite Kampüslerinde Planlama ve Tasarım Sorunları*. İTÜ Mimarlık Fakültesi.

Güneş, Z., & Gökçe, D. (2022). Dağınık Planlı Kent Dışı Genç Üniversite Yerleşkelerinde Büyüme ve Gelişme: Düzce Üniversitesi Konuralp Yerleşkesi Örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10, 847–861.
<https://doi.org/10.29130/dubited.755187>

Kahveci, H. (2021). Sustainability of University Campuses: Bilecik Seyh Edebali University Example, Bilecik/Turkey. *European Journal of Science and Technology*, 27, 810–817. <https://doi.org/10.31590/ejosat.983505>

Kuyrukçu, Z., & Alkan, A. (2021). Üniversitelerin Şehir içi Yer Seçimine Yönelik Metodolojik Bir Yaklaşım. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(3), 649–670.
<https://doi.org/10.2399/yod.20.704647>

Lidsky, A. J. (2002). A perspective on campus planning. In *New Directions for Higher Education* (Vol. 2002, Issue 119, pp. 69–76). Wiley.
<https://doi.org/10.1002/HE.73>

Merlin, P. (2006). The campus or back to the city? City-university spatial relationships. In *Ciudad y universidad. Ciudades universitarias campus urbanos*.

Mevzuat Bilgi Sistemi, T. C. (2023). *Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu*.

Neuman, D. J. (2013). *Building Type Basics for College and University Facilities* (2nd ed.). Wiley.

Adiyaman University Campus Plan: Design, Development and Snapshot after Earthquake

Özdemir, N., & Sivri, G. H. (2019). Üniversite ile Kent Arasında Bir İletişim Aracı Olarak Üniversite Müzeleri. *Mimarlık Dergisi, Temmuz-Ağu*, 55–58.

Salihoğlu, T., Salihoğlu, G., Özyılmaz Küçükyağcı, P., & Yıldız, M. (2021). Kampüs Tasarımının Öğrencilerin Kampüs Yaşamının Kalitesine Etkisi: Gebze Teknik Üniversitesi Çayırova Kampüsü Master Planı Örneği. *Kent Akademisi, 14*(4), 975–994. <https://doi.org/10.35674/kent.909791>

Sun, C. J., & Chiou, S. C. (2019). The comparison of campus planning development at the initial stage of school establishment: A study of the two newly instituted private universities of science and technology in Taiwan. *Sustainability (Switzerland), 11*(6). <https://doi.org/10.3390/su11061525>

Terro, M. J., Soliman, A. M., & Angell, J. (2021). Taxonomy of tertiary education campus planning. *Journal of Architecture and Urbanism, 45*(1), 19–37.

Türeyen, M. N. (2002). *Yükseköğretim Kurumları-Kampüsler*. Tasarım Yayın Grubu.

Turner, P. V. (1984). *Campus: An American planning tradition*. Cambridge. MIT Press Series 7.

URL-1. YÖK. (2023). *Yükseköğretim Kurulu*. Retrieved March 6, 2023, from <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>

URL-2. AFAD. (2023). Retrieved August 6, 2023, from <https://www.afad.gov.tr/>

URL-3. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). Retrieved March 6, 2023, from <https://www.sbb.gov.tr/>

URL-4. T.C. Adiyaman Valiliği. (2023). Retrieved August 6, 2023, from <http://www.adiyaman.gov.tr/>

URL-5. Adiyaman Üniversitesi. (2023). Retrieved August 6, 2023, from <https://adiyaman.edu.tr/tr>

URL-6. Google Earth. (2023). Retrieved August 6, 2023, from https://earth.google.com/web/search/adiyaman+universitesi/@37.7479247,1,38.22759184,681.1862758a,2591.70284338d,35y,359.99999999h,0t,0r/data=CigiJgokCeSEOLGE5kRAETevUFEg5ERAGaMNTTBIMTTAlaUnqW_ZlztA

Yıkılan Kamu Binaları: Ulusal Yarışma Belleğinin Süreksizliği

Dilara Gökçen Paç^{1*}

Bağımsız araştırmacı, Ankara

dilara.akcaypac@gmail.com

ORCID No:000-0002-4380-2113

Submission Date: 20.08.2023 / Acceptance Date: 22.08.2023

ÖZET

Ulusal mimari proje yarışmaları yapıldığı dönemin mimari kimliği ve karakterini yansıtarak ulusal düzeyde toplumsal mimarlık hafızasına önemli katkılar sunan mimari üretim pratikleridir. Yarışmalar, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren modern mimarlık söylemlerinin uygulama ile hayata geçirilmesi açısından Anadolu kentleri için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu bağlamda Anadolu kentlerinin kimliğine büyük ölçüde etki eden ulusal mimarlık yarışmaları, dönemin mimari kabullerine dair belirli oranlarda gerçekliği yansıtmaktadır. Ulusal düzeyde mimarlık hafızasını oluşturan yarışmalar, dönemin mimari duruşunu da temsil eder niteliktedir. Yarışma sürecinden geçerek halka açık arz edilen ve toplum önünde karara varılan projeler için uygulama aşamasında harcanan zaman, emek ve finansal kaynaklar yadsınamayacak bir değer ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de yarışma pratiği ile inşa edilen yapı türlerinin başında Hükümet Konakları ve Belediye Binaları gelmektedir. Mimar Merih Karaaslan tarafından 1.’lik ödülü ile 1974 yılında Antalya Hükümet Konağı ve 1987 yılında Ankara Altındağ Belediye Binası ve Çevre Düzenlemesi projesi uygulanarak inşa edilmiştir. Daha sonrasında her iki yapı da belirli gerekçelerle yıkılarak kent belleğindeki yeri yitirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Antalya Hükümet Konağı ve Ankara Altındağ Belediye Binası ve Çevre Düzenlemesi yarışma projelerinin belirli sebeplerle verilen yıkım kararı üzerine süreçsel bir okuma yapmaktır. Bu okuma ile 20.yy Türkiye modern mimarlık mirasının belgelenmesine de katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın yöntemini, konuyla ilgili mimari yarışma kayıtları, basılı ve dijital medya, resmi belgelerin çözümlenmesi ve sentezlenmesi oluşturmaktadır.

ANAHTAR KELİMELELER

Yıkım, Bellek, Kamu Binası, Ulusal Mimarlık Yarışması

* Sorumlu Yazar

ABSTRACT

National architectural competitions are architectural production practices that reflect the architectural identity and character of the era, contributing significantly to the national architectural memory on a societal level. These competitions have been viewed as opportunities for the implementation of modern architectural discourse in Anatolian cities since the early years of the Republic. In this context, national architectural competitions that greatly influence the identity of Anatolian cities also to a certain extent mirror the architectural conventions of the period. Competitions that constitute the architectural memory at the national level also represent the architectural stance of the era. The time, effort, and financial resources invested in the implementation phase for projects that have gone through the competition process, presented to the public and decided upon in front of society, reveal an undeniable value. In Turkey, among the building types constructed through competition practice, Government Offices and Municipal Buildings take precedence. Architect Merih Karaaslan's competition-winning projects, the Antalya Government Office in 1974 and the Ankara Altındağ Municipal Building and Urban Arrangement in 1987, were implemented and built. Subsequently, both structures were demolished for specific reasons, causing them to lose their place in the urban memory. The purpose of this study is to conduct a process-based analysis of the Antalya Government Office and Ankara Altındağ Municipal Building and Urban Arrangement competition projects in light of the demolition decisions made for specific reasons. This analysis aims to contribute to the documentation of the 20th-century Turkish modern architectural heritage. The methodology of the study involves the analysis and synthesis of architectural competition records, printed and digital media, and official documents related to the subject.

KEYWORDS

Demolition, Memory, Public Building, National Architecture Competition

GİRİŞ

Mimarlık, tarih boyunca insan topluluklarının kültürel kimliklerini yansıtan ve mekânsal gereksinimlerini karşılayan önemli bir disiplindir. Kamu binaları ise toplumun yönetimine, hizmetlerine ve etkileşimine ev sahipliği yaparak sosyal hayatın temel unsurlarını barındırır. Ulusal mimari yarışmaları, bu önemli kamusal yapıların tasarımında farklı mimari vizyonların yarıştığı, yenilikçi projelerin ortaya çıktığı değerli platformlardır. Ancak, zamanın etkisiyle bazı kamu binaları yıkım ile karşı karşıya kalmış ve ne yazık ki varlıklarını sürdürememiştir. Ulusal mimari proje yarışmaları, bir toplumun değerleriyle, tarihî mirasıyla ve sosyal ihtiyaçlarıyla uyumlu yapılar inşa etmek üzere mimarları teşvik eden etkili mekanizmalardır. Bu yarışmalar, mimarlık pratiğinde yaratıcılığı,

yenilikçiliği ve estetik anlayışı desteklemesi bakımından büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda, bir ülkenin mimari belleğini zenginleştirerek gelecek nesillere miras bırakan bir arşiv niteliği taşımaktadır. Ancak, mimari yapıların yıkımı ya da önemli değişikliklere uğraması, mimari belleğin muhafazası ve mimari mirasın sürdürülebilirliği açısından toplumsal bellekte oluşan arşivin yok olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda makalede konu edinilen ulusal mimari proje yarışmasında 1.'lik ödülü ile farklı dönemlerde uygulamaya geçirilen Antalya Hükümet Konağı Binası ve Ankara Altındağ Belediye Binası, 1970 ve 1980'li yılların yarışma proje örnekleri olarak varlığını korumaktaydı. Fakat her iki yapı da belirli gerekçeler neticesinde yıkıma uğrayarak hem mimari belleği sürekliliğini hem de ülkenin finansal kaynaklarını zarara uğratmıştır.

Bu makalenin amacı, ulusal mimari yarışmalar ile elde edilmiş iki önemli kamu binası örneği olan Antalya Hükümet Konağı (1974) ve Ankara Altındağ Belediye Binası'nın (1984) yıkımı üzerinden ulusal mimari yarışmaları belleğindeki süreksizlik temasını incelemektir. Her iki yapı, mimari yarışmaların kazanan projeleri olarak inşa edilmiş ve önemli kamu hizmetlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu kapsamda, söz konusu yapıların mimari yarışmalarda ortaya çıkış süreçleri, mimari nitelikleri, tarihsel bağlamı, mimari yarışmalara katılımları ve kullanım süreçleri, yıkım ile sonuçlanma nedenleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Aynı zamanda, bu yapıların süreksizliği sonucunda ortaya çıkan mimari kayıpların ve toplumun hafızasındaki etkilerin incelenmesi, gelecekteki ulusal mimari yarışmaların yönlendirilmesine dair çıkarımlar yapılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve belgesel analiz yöntemlerine dayanmaktadır. Antalya Hükümet Konağı ve Ankara Altındağ Belediye Binası hakkında yapılmış araştırmalar, mimari yarışma kayıtları, basılı ve dijital medya, resmi belgeler yapıları analiz etmek için kullanılmıştır. Bu verilerin çözümlenmesi ve sentezlenmesiyle, yapıların mimari yarışma belleğindeki önemi ve süreksizlik süreçlerine ilişkin çıkarımlar yapılmıştır. Sonuç olarak, bu makale, Antalya Hükümet Konağı ve Ankara Altındağ Belediye Binası gibi yıkılan kamu yapıları üzerinden ulusal mimari yarışma belleğinin süreksizliğini anlamak ve gelecekteki mimari projelerin tasarımı ve sürdürülebilirliği konusunda farkındalığı artırmak için önemli bir çalışma olarak değerlendirilmiştir.

ULUSAL YARIŞMA KÜLTÜRÜ

Dinamik bir organizasyon süreci olan ulusal mimari proje yarışmaları, kültürel, ekonomik ve ideolojik değişkenleri içinde barındıran kullanıcı gereksinimlerini toplumsal ve fiziksel boyutları ile yansıtan bir temsiliyet gücüne sahiptir (Akçay, 2021, ss.212). Mimari tasarım sorunlarına sunduğu çözüm ve önerileri ile çok sesli bir platform olarak ulusal yarışmalar, kamuoyunun beğeni, görüş, tasarım yaklaşımları ve yapım teknolojilerini yönlendirme ve hatta değiştirebilme potansiyeline sahiptir (Akçay & Paç, 2023, ss.269). Ulusal yarışmalardan elde edilen mimari proje uygulamaları toplumun mimarlık belleğinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sayar, yarışma kültürünün mimarlık disipliniinde ayrıcalıklı bir yapı olduğunu şu şekilde ifade eder (Sayar, 2004):

“Bu yapının temel özelliği mimarlara, farklı yerler, konularölçekler hakkında söz söyleme/deney yapma olanağı sağlaması, kendini sinama/geliştirme/yenileme zemini hazırlamasıdır. Kısaca yarışmalar, genel olarak algılandığı şekliyle iş alma ve iş vermenin bir yöntemi olmanı ötesinde, mimarlığı yaşama ve yaşatma fırsatlarıdır.”

Ulusal yarışma kültürünün tarihsel ara planı sürecin işleyişine dair önemli bilgiler içermektedir. Her on yıllık periyotlarda ülke gündeminden doğrudan etkilenecek planlanan ve işleyişe sunulan ulusal yarışma kültürünün, dünyadaki mimarlık gündemini de yakalama gayreti içinde olduğu görülmektedir. Mimari proje yarışmaları, cumhuriyetin ilk yıllarında, yalnızca bina elde etmenin bir aracı değil, aynı zamanda Anadolu kentlerinde modern mimarlık anlayışının ve üretiminin yaygınlaştırılması ve benimsenmesinde önemli rol oynayan, Anadolu şehirlerinde modern mimari kimliğin oluşumuna katkı sağlayan bir süreçtir (Bahtiyar Bülbül & Yıldız, 2021, ss.173). Bu yapılar, belirli bir dönemin mimarlık kültürünü yansıtarak kentlere kimlik kazandırmış ve kent sakinlerinin hafızasında önemli anılara sahip yapılar olarak inşa edilmiştir. Türkiye'nin 20. yüzyıl modern mimarlık mirasının bir parçasını oluşturan bu yapılar belge niteliği taşımaktadır. Türkiye’de ulusal mimari proje yarışması, ilk defa 1930 yılında düzenlenen Bursa Belediyesi Hal

Binası Yarışması ile gerçekleştirilmiştir (Özbay, 1993, ss.25). Cumhuriyet'in ilanından sonra bu yıllara kadar geçen süreç I. Ulusal Mimarlık Akımı olarak adlandırılmaktadır. Bu yıllar içerisinde kamu yapılarının ve pek çok simgesel değeri olan yapıların yabancı mimarlar tarafından yapılması yerli mimar arasında tepkiye neden olmuş ve açılan uluslararası yarışmalar, ilerleyen süreçte yerini ulusal yarışmalara bırakmıştır (Özbay, 1993, ss.26). 1940'lı yıllar, Sedat Hakkı Eldem ile başlayan yerli bölgeselcilik yaklaşımıyla kültürel çekirdeğin arayışı içindeki mimarlık uygulamalarını örneklemektedir. Özbay, 1930-1950 yılları arasındaki ulusal mimarlık yarışma kültürünün en önemli olgusunun yarışma yöntemi ile Cumhuriyet'in mimarlık kültürünü tüm Anadolu'ya yaymak olduğunu ifade eder (Özbay, 1993, ss.26). 1950-1980 yılları arası yarışma ortamını "Amerikan Modernizminden Teknokrat Modernizmine" başlığı ile adlandıran Sayar, tek partili dönemden çok partili döneme geçiş sürecinde yaşanan politik ve ekonomik değişimlerin mimarlık kültürünü de etkilediğini ifade eder (Sayar, 2004). Türkiye için batının Avrupa ile sınırlandırılması artık yön değiştirerek batıyı Amerika temsil eder olmuştur. Sayar'ın deyimiyle mimarlık kültüründe "amerikanlaşma" dönemi başlayarak, bu dönemde üretilen yapı stokunun amerikan modernizmi eksenli uluslararası üslupta olduğu görülmüştür (Sayar, 2004). 1970'li yıllar, Bayındırlık Bakanlığı'nın iş veren olduğu bir mimarlık ortamında kurumun otorite ve baskısına göre şekillenen yarışma projelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1980'li yıllar mimarlıkta yeni arayışlarla beraber postmodernizm başlığı altında geniş bir çeşitlilik içinde çoğulculuğun hakim olduğu yapı stoku üretimin gerçekleştiği yıllar olarak görülmektedir. Aynı zamanda siyasal ideolojilerin yok olduğu bir eşik olarak görülmektedir. 1980'li yıllardan 2000'li yıllara kadar geçen süreç mimarlık pratiği açısından farklı çok çeşitli akımların denediği örneklemelerden oluşmaktadır. 2000'ler sonrası ise yeni modernizm anlayışının izlerinin görülmeye başlandığı mimari yarışma projelerini içermektedir.

Ulusal mimarlık yarışmaları her aşamasında aktörlerin değiştiği bir süreçten oluşmaktadır. Şartname kurgulanması ile başlayan süreç, tasarım örneklerinin üretilmesi, jüri değerlendirmesi, projenin inşa

edilmesi, yarışma projesinin kullanımı, yarışma projesinin kullanım sürecinde değerlendirilmesi şeklinde adlandırılan çok aşamalı bir süreçtir (Akçay, 2021, ss.217). Tüm sürecin verimli bir şekilde yürütülmesi süreç içerisinde yer alan iş veren, jüri üyeleri ve proje müellifi arasındaki geri dönüşü mümkün kılan revizyona dayalı etkili bir koordinasyon ile mümkündür. İşveren gereksinimleri ve yarışma şartnamesinin uyumu inşaat aşamasındaki yarışma projesinde müellif tarafından titizlikle alınan kararlarda meydana gelecek değişimi engeller (Akçay & Sahil, 2021, ss.65). Sürecin ve aktörlerin doğru yönetilememesi, jüri kararı ile seçilerek uygulamaya geçirilmesi beklenen mimari projenin süreç içerisinde fiziksel ve yapısal değişikliklere uğrayarak toplumun nitelikli bir ulusal yarışma mirasına erişimine engel oluşturmaktadır.

YİTİRİLEN YARIŞMA BELLEĞİ: ANTALYA HÜKÜMET KONAĞI VE ANKARA ALTINDAĞ BELEDİYE BİNASI

Ulusal mimarlık yarışmaları kapsamında 1974 yılında düzenlenen, Antalya Hükümet Konağı yarışması 1.'lik ödülünü mimar Merih Karaaslan ve Mahmut Tuna kazanarak yapıyı inşa etmiştir. Yine yarışmalar kapsamında 1987 yılında düzenlenen, Ankara Altındağ Belediye Sarayı ve Kent Merkezi Düzenlemesi yarışması 1.'lik ödülünü mimar Merih Karaaslan ve Nuran Karaaslan kazanarak yapıyı inşa etmiştir. Modern mimarlık mirası olarak yarışma ile elde edilmiş her iki yapının ortak özelliği yıkılarak yerini farklı kullanımlara bırakmasıdır. Çalışmanın bu bölümünde her iki yapının inşa aşamasından yıkımlarına kadar olan sürece dair belgeleme yapılmıştır.

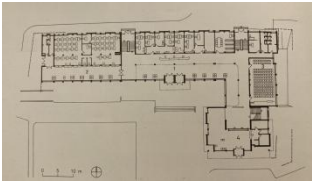
ANTALYA HÜKÜMET KONAĞI (1974)

Türkiye'de gerçekleşen Ulusal Mimarlık Yarışma kültürüne hakim olan atmosferin beklenti ve önceliklerinin periyodik olarak değişmesi, yarışmaya katılan mimarların da aynı paralellikte proje üretmesini sağlamıştır. Türkiye'de 1970'li yıllarda kamu yapıları yarışma projeleri, ekonomik ve siyasi parametrelerin önceliği ile Bayındırlık Bakanlığı tarafından yönetilen bir süreç ile düzenlenmekteydi. Yarışma proje şartnamelerinde yer alan kısıtlamalar, katılan mimarların tasarım dilini şekillendirmiştir. Devletin işveren olarak beklentisi, problem çıkarmayan ve ekonomik olarak finansal kaynakları zorlamayacak

projeleri hayata geçirmekti. Antalya Hükümet Konağı Yarışması da bu kapsam içinde yer alarak değerlendirilen yarışma projelerinden biridir. 1970-1980 dönemi yarışma projelerinde işverenin devlet olması benzer beklentilerle proje üretilmesini sağlamıştır. Her yarışma ortamı kendi döneminin gerçekliği üzerinden değerlendirme yaparak bir sonuca varmaktadır. Gerçekleştirilen uygulamalar, yarışma mimarlığı mirası kapsamında toplum hafızasında bir yer edinir ve değer kazanır. Bu bağlamda, Antalya Hükümet Konağı Yarışma projesi, 1.'lik ödülü ile Merih Karaaslan ve Mahmut Tuna tarafından hayata geçirildikten on yıl sonra, Merih Karaaslan proje ile ilgili her dönemin kendi koşulunu yarattığını şu sözler ile dile getirir (Birkan, 1984 & Karaaslan, ss.11):

“...o zaman kırsal bölge karakterinde olan kentler bu özelliklerini yitirmişler, büyük kentler olmuşlardır. Bizim yapılar şehir merkezlerinde kırsal yapılar olarak kalmışlardır(...) Yani şimdi kent merkezlerinde hiç simgeselliği olmayan ve artık oranın malı da olmayan kırsal yapılar tasarlamak durumunda kaldığımızı anladık.”

Antalya Hükümet Konağı, Merih Karaaslan ve Mahmut Tuna'nın kariyerlerinin ilk tasarımı ve aynı zamanda Bayındırlık Bakanlığı anlayışı ile kendilerini karşı karşıya getiren ilk vesile olmuştur. Proje, Antalya Cumhuriyet Meydanı karşısında yer alan bir alanda konumlanmıştır. Zemini kaya olan alanda bodrum yapılmayıp açık olan arşivler üst katlara alınmıştır (Karaaslan, 2001, ss.27). Zemin katta giriş holü, maliye birimi, toplantı salonu ve şeref holü yer almıştır (Şekil 1). Kademeli kiremit çatı, basit malzeme ve tip detaylarla proje tamamlanmıştır (Şekil 2).

Şekil 1-2. Zemin Kat Planı, Yarışma Maketi (Karaaslan, 2001).

Bakanlık bakış açısının yapı standartları ve koşullarının sınırlayıcılığına uygun hale getirilen projede çatının yapı plastiğine baskın etkisi görülmekle beraber, hareketli hale getirilmesi tasarımı nispeten tekdüze bir görüntüden kurtarmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Meydandan Görünüm 1 (Karaaslan, 2001, ss.26).

Bakanlığın müelliflere karşı olan sert tutumu projenin inşa aşamasında Karaaslan ve Tuna tarafından beklentileri karşılayan çalışmalarla çözümlenmiştir. Karaaslan, o dönem yaptıkları projeden (Şekil 4) Bayındırlık Bakanlığı beklentisini şu şekilde ifade etmiştir (Karaaslan, 1984, ss.32):

“1970'ten sonra Bakanlık yönetiminde mimarlara bir tepki oluştu ve “ülke koşullarına uygun bina yapmak” gibi haklı bir tezden, Bakanlık prensipleri adı altında yanlış bir politika oluşturuldu. Sonuçta “kokusuz bulaşmaz proje”, “dökme mozayik”, “kiremit çatı”, “dışarda çinko oluk”, “dökme muntabık pencere”, gibi prensipler, yazılı ve sözlü belgeler halinde resmi devlet görüşleri oldular.”

Şekil 4. Meydandan Görünüm 2 (Atılğan, 2010, ss.239).

Antalya Cumhuriyet Meydanı önünde bulunan ve Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin kent merkezini canlandırmak için kentsel dönüşüm projesi kapsamında gerçekleştirmeyi planladığı meydan projesi ile Antalya Valilik Binası 2007 yılında yıkılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Antalya Hükümet Konağı Yıkımı (URL-1).

Antalya Valilik Binası, Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu olarak kullanılan mevcut bir binaya taşınarak kullanımına devam etmiştir (Şekil 6). 2014 yılında da mevcut bina yine birkaç biriminin kullanımında olacak şekilde değerlendirilirken, İl Özel İdaresi'ne ait Gazi Bulvarı'nda yer alan yerleşkede ek binaya taşınılmıştır (Şekil 7).

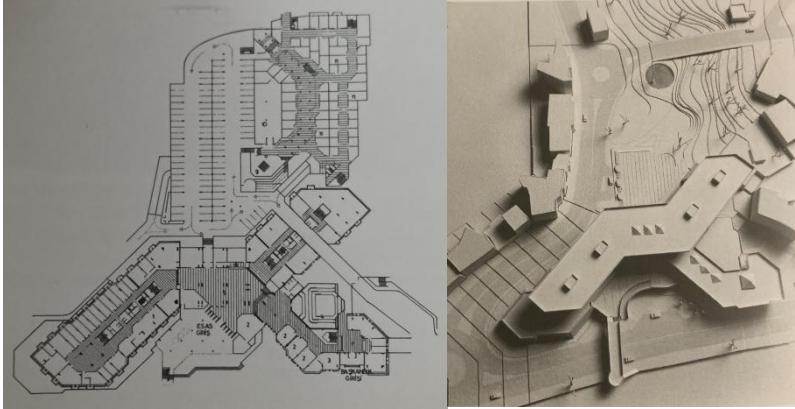
Şekil 6-7. Antalya Valilik Binası, Antalya Valilik Ek Binası (URL-2, URL-3).

ANKARA ALTINDAĞ BELEDİYE SARAYI VE KENT MERKEZİ DÜZENLEMESİ (1987)

1985 yılında yerel yönetimlerin görev ve yetkilerini düzenleyen 3194 sayılı İmar Kanunu ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeler Kanunu'nun çıkması yerel birimlerin yetkilerini artırarak, merkeziyetçi yönetim otoritesini hafifletmiştir. İmar kanunu ile imar planı yapma yetkisinin ilçe belediyelere verilmesi merkezi idareden ilçe yönetimine geçişi göstermiştir. Bu kanunlar ile birlikte Ankara'nın beş ilçeye ayrılması ve tarihi Ankara'yı da içine alan Altındağ'ın bu ilçelerden biri olması yeni bir belediye yapısı ihtiyacını ortaya koyarak, ilçe için yarışma ile belirlenmesine karar verilen bir yapı ihtiyacı doğurmuştur (Karaaslan, 2001, ss.75).

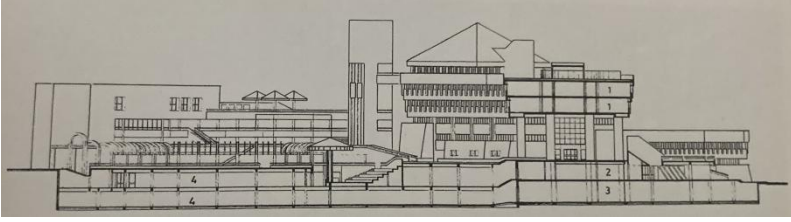
Ankara, Altındağ ilçesi Samanpazarı Esenpark alanında 1987 yılında ulusal mimarlık yarışması 1.'lik ödülü ile Merih Karaaslan ve Nuran Karaaslan tarafından 40.000 m²lik bir alanda uygulanan proje, kentin en iddialı ve sorunlu sayılabilecek alanlarından biridir (Karaaslan & Karaaslan, 1987, ss.46). Karaaslan, yarışma jürisinin şartnamede tasarımın ele alınması konusundaki görüşlerinin, seçimle iş başına gelen yönetimlerin yer aldığı yönetim yapılarının kentlerin odak noktası olma özelliğini barındırması doğrultusunda olduğunu ifade etmiştir (Karaaslan, 2001, ss.77). Bu doğrultuda yarışma öncesi dört temel başlık üzerinden proje ele alınmıştır: yollarla parçalanmamış bir alan elde etmek, alanın bir bakı noktası olarak değerlendirilmesi, halka ilişki için az katlı bir kütle ve çevredeki yapılarla mekânsal düzenleme yapılıp bir çarşı önerilmesi.

Yarışma sürecinde yalnızca belediye yapısının tasarlanması ile sonuçlanmış olan yarışmada uygulama aşamasında tüm yakın çevrenin mimari ölçekte tasarlanması gerekmiştir (Karaaslan & Karaaslan, 1987, ss.46). Yapı, belediye hizmet binası, düğün, salonu, mescit ve çarşı bloklarından oluşurken, kuzey güney aksında yönlendirilen az katlı kütlesi ile çevresini saran ve farklı katlardan girişe imkan sunan bir şekilde tasarlanmıştır (Şekil 8). Tüm kütle düzeninin üçüncü boyutta iki ayrı bölümde geliştiğini ifade eden Karaaslan, altta üç katı saklayan “baza” ve üst üste binen katlardan oluşan yatay plastiğin birlikte hem zeminle hem de silüetle dingin bir etki yaratıldığını ifade eder (Karaaslan, 2001, ss.77) (Şekil 9).

Şekil 8-9. Alt Zemin kat Planı, Yarışma Maketi (Karaaslan, 2001, ss.118-76).

Belediye meydanı ile bütünleştirilen Esenpark alanı yeniden kazanılmıştır. Bir köprü ile Çıkrıkçılar sokağına ulaşım sağlanarak Esenpark alanı ile süreklilik sağlanmıştır (Karaaslan & Karaaslan, 1987, ss.47). Yapıların belediye binası ile olan süreklilik ilişkisi zemin katta sokl elmanı ve saat kulesi dil ortaklığı ile sağlanmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Kesit (Karaaslan, 2001, ss.79).

Ankara'nın farklı dönemlerde üç ayrı sistemi ile çevrenmesi Karaaslan'ların tasarımını şekillendiren bir kaynak olarak kullanılmıştır. Bu surlardan ilk ikisinin korunmuş olduğu görülürken, üçüncü sur ile ilgili yazılı kaynak olmasına rağmen hiçbir kalıntının bulunmaması önemli bir tasarım girdisi olarak kullanılmıştır. Üçüncü surun kaynaklarda Samanpazarı'ndan geçtiği ve ayrıca bir kent kapısının yer aldığı tahmini ile projede önerilen "baza" ve "büyük boşluk" temaları bu temel üzerine kurgulanmıştır (Karaaslan, 2001, ss.77).

Şekil 11. Genel Görünüm (Karaaslan, 2001, ss.76).

Yapı ortasında yer alan ve giriş çıkışı tanımlayan geniş boşluk kente mekânsal anlamda katkıda bulunurken; yapı, kent içinde yer aldığı hakim alan ile de farklı noktalardan bakış sunabilme imkanına sahiptir (Şekil 12).

Şekil 12. Belediye Meydanı Görünüşü (Karaaslan, 2001, ss.82).

3 bloktan oluşan yapının bir bloğu 2016 yılında kent sakinlerinin yapının boyutundan rahatsız olduğu söylemi gerekçe gösterilerek yıkılmıştır (URL-4). Bir diğer bloğu da 2018 yılında mevcut doku ile yapının uyumsuzluğu gerekçe gösterilerek yıkılmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. İki Bloğu Yıkılmış Binanın Görünümü (URL-5).

Altındağ Belediye binası belediye kararı ile 2022 yılında tamamen yıkılmıştır (Şekil 14). Yıkımı ile alanın yeşil alana dönüştürülerek, yeşil alan altında 400 araç kapasiteli kapalı otopark yapılacağı ifade edilmiştir (URL-6). Bölgenin Ankara Kalesi, Hamamönü ve hastaneler ile bütünleşmesi sağlanarak üniversiteler bölgesinin de kullanımına uygun hale getirilmesine karar verilmiştir.

Şekil 14. Belediye Binası Yıkımı (URL-7).

Mevcut binanın yıkımı ile Altındağ Belediyesi, yine Altındağ ilçesinde yer alan yeni hizmet binasına 2022 yılında taşınmıştır.

Şekil 15. Yeni Altındağ Belediye Binası (URL-8).

SONUÇ

Ulusal mimari yarışmalarda kazanılarak uygulamaya geçirilmiş projelerin dönemlerinin mimari yaklaşımlarına her anlamda ışık tutarak ve toplumun ihtiyaçlarını yansıttığı görülmüştür. Uygulamaya geçirildiği döneminin koşulları gereğince mimari proje yarışmaları kentsel hafızanın sürekliliğinde toplumsal kültürün somut birer parçasını temsil etmektedir. Dönemin koşulları, kültürel kodlanmalar, uluslararası

mimarlık etkileşimleri, kullanıcı talep ve beğenileri, finansal esneklik ve daha pek çok parametre yarışma projelerinde öncül olarak değerlendirilerek uygulamaya geçmektedir. Bu bağlamda dönemin doğrudan somut göstergelerinden birini ulusal yarışma projelerinden edinilen çıktılar oluşturmaktadır. Mimarlık disiplini, bir toplumun tarihini ve kimliğini yansıtan önemli bir bellektir. Süreksizlikle karşı karşıya kalan kamu yapıları, toplumun hafızasındaki önemli mirasın kaybolmasına ve geçmişle olan bağın zayıflamasına neden olur. Bu nedenle, gelecek nesiller için önemli olan mimari mirasın korunması ve sürdürülebilirliği büyük önem taşımaktadır. Merih Karaaslan tarafından on yıl ara ile tasarlanarak uygulamaya geçirilen Antalya Hükümet Konağı ve Ankara Altındağ Belediyesi gibi yapılar, mimari yarışmaların titizlikle değerlendirilen sonuçları olarak önemli hizmetler sunmuştur. Ancak, bu yapıların süreksizlikle sonuçlanmasının temelinde çeşitli etmenler bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler, değişen toplumsal ihtiyaçlar, yapısal zayıflıklar, yetersiz bakım ve onarım gibi faktörler, bu yapıların varlıklarını sürdürememesine yol açmıştır. Sonuç olarak, ulusal mimari yarışmalar, mimarlık pratiğinde özgün ve çeşitlilik sunan bir mimarlık ortamını, yaratıcılığı ve estetik anlayışı destekleyen önemli platformlardır. Ancak, bu yarışmalar ile topluma kazandırılan yapıların belirli sebepler sunularak yıkılması ulusal mimarlık yarışma hafızasında süreksizliğe yol açmaktadır. Gelecekteki ulusal mimari yarışmalarda, projelerin sadece dönemin ihtiyaçlarını değil, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde tasarlanması ve yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanması için daha kapsamlı ve uzun vadeli stratejiler geliştirilmesi önemlidir. Bu sayede, hayata geçirilmiş yarışma projelerinin korunarak toplum hafızasının zenginleştirilmesi hedefine ulaşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, F. Ç. (2021). Ulusal Mimari Proje Yarışmalarını Kullanıcı-Mekan İlişkisi Üzerinden Okumak, Online Journal of Art and Design, 9(3), 211-233, <http://adjournal.net/articles/93/9317.pdf>
- Akçay, F. Ç., Sahil, S., (2021). Yarışma Pratiğinden Yansımalar, Yapı Dergisi, sayı 470, 58-65.

Akçay, F. Ç., Paç, D. G. (2023). "Erk Eksenli Ulusal Mimari Proje Yarışmaları: 70'li Yıllar Hükümet Konakları". Anadolu'nun Yeniden İmarında Yarışma Projeleri: Yüzyılın Mimari Yarışmaları Üzerine (1930-1990), F. Sönmez, S. Arslan Selçuk (Eds.). İdealkent Yayınevi. 268-283.

Atılğan, K. (2010). Dünden Bugüne Antalya, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 239.

Bahtiyar Bülbül, T., Yıldız, E. (2021). Tarihi Dokuda Yarışma Yoluyla Üretilmiş Modern Mimarlık Ürünleri: Hükümet Konakları Örneği (1965-1985), METU JFA 20121/2 (38:2)173206. DOI: 10.4305/METU.JFA.2021.2.3

Birkan, G., (1984). Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları, Mimarlık Dergisi,203:(22)5,3-15
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/504/7406.pdf>

Özbay,H.(1993). Yarışmalar Sahip Olduğumuz Tek Sağlıklı Kurumdur, Mimarlık Dergisi, 251: (31)1, 24-27.
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/351/5065.pdf>

Karaaslan, M. (1987). Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ve Mimarlığımız, Mimarlık Dergisi, 224:(25)3, 32.
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/539/7973.pdf>

Karaaslan N., Karaaslan M. (1987). Altındağ Belediye Sarayı ve Çevre Düzenlemesi Projesi, Mimarlık Dergisi, 223:(25)2, 46-47
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/535/7896.pdf>

Karaaslan, M. (2001). Merih Karaaslan Yapıtlar Anıtlar 1, Karaaslan Mimarlık Limited Şti Yayını, Ankara

Sayar, Y. (2004). Türkiye'de Mimari Proje Yarışmaları 1930-2000: Bir Değerlendirme, Mimarlık Dergisi, 320.

<http://www.mimarlarodasi.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=38&RecID=838>

URL-1:<https://www.sondakika.com/yerel/haber-antalya-valilik-binasinin-yikimina-basladi/>(Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL-2:<https://www.lidergazete.com/valilik-tasiniyor-h1905.htm>(Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL-3:<https://haber.sol.org.tr/haber/antalya-valiliginden-deniz-kiyisindan-uzak-durma-uyarisi-366383> (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL-4:<https://www.ozelkalem.com.tr/altindag-belediye-binasii-yikiliyor/> (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL-5:<https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/100-yilda-100-yil-onceki-gibi-41746881>(Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL-6:<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/tarihi-samanpazari-meydani-gun-yuzune-cikiyor-/2765350>(Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL-7:<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/tarihi-samanpazari-meydani-gun-yuzune-cikiyor-/2765350> (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

URL8:https://yandex.com.tr/harita/org/altindag_belediyesi_hizmet_binasii/104729339120/gallery/?ll=32.855324%2C39.955041&photos%5Bbusiness%5D=104729339120&photos%5Bid%5D=urn%3Ayandex%3Asprav%3Aphoto%3A2a000001821b79b034011f37deaea7836995&z=15 (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2023)

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

Merve Özkaynak Yolcu^{1*}

Amasya Üniversitesi

merveozkaynak Yolcu@amasya.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-1423-6749

Submission Date: 27.08.2023 / Acceptance Date: 30.08.2023

ÖZET

Tarihsel süreç içinde gelişip büyüyen ve geçmişten günümüze yaşayan uygarlıkların izlerini taşıyan kentler; toplumsal, kültürel ve sosyal mekanlardır. Toplumsal kimliğinin izlerinin yansımaları ise kentteki fiziksel çevredir. Fiziksel çevredeki konut alanları, ticaret alanları, kamusal alanlar, kültürel miras alanları, köprüler ve anıtlar gibi yapısal bileşenlerle, meydanlar, sokaklar, caddeler, rekreasyon alanları ve parklar gibi kentsel açık alanlar fiziksel çevreyi oluşturmaktadır. Kentlerdeki mekanların, imgelerin ya da izlerin toplumun hafızasında yer etmesi ise kentsel bellek olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda Calvino "Görünmez Kentler" isimli kitabında farklı malzemelerden, imgelerden ve göstergelerden oluşan elli beş kenti betimleyerek anlatmıştır. Çalışma kapsamında bu kitaptaki kentlerin öğrencilerin belleğindeki izlerinin belirlenmesi amacıyla stüdyo deneyimi oluşturulmuştur. Stüdyo deneyiminde kentsel imgelerden yola çıkılarak görünmez olan ve betimlenen Calvino'nun kentlerinin görselleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda öğrencilerin hazırladıkları Armilla, Bauci, Fillide, Sofrania, Smeraldina, Zaira, Zenobia ve Zora kenti olmak üzere toplam sekiz kentin dijital modelleri kentsel bellek bağlamında incelenmiştir. Sonuç olarak, öğrencilerin kentleri görselleştirirken Calvino'nun betimlediği yerleşimin malzeme özellikleri, renkler, çatı şekilleri, bina formları, ışık, mimari ve sanatsal detaylar, yerleşim yeri gibi yere özgü nitelikleri ve kent imgelerini yansıttıkları belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELE

Calvino, Görünmez Kentler, Kent İmgesi, Kentsel Bellek, Kentsel Kimlik.

* Sorumlu yazar.

ABSTRACT

Cities that have developed and grown in the historical process and carry the traces of civilizations living from the past to the present; social, cultural and social spaces. The reflection of the traces of its social identity is the physical environment in the city. The physical environment consists of structural components such as residential areas, commercial areas, public spaces, cultural heritage sites, bridges and monuments, and urban open spaces such as squares, streets, avenues, recreation areas and parks. Urban memory is defined as the places, images, or traces in the cities in the memory of the society. In this context, Calvino described fifty-five cities composed of different materials, images and signs in his book called "Invisible Cities". Within the scope of the study, a studio experience was created in order to determine the traces of the cities in this book in the memory of the students. In the studio experience, it is aimed to visualize the cities of Calvino, who is invisible and depicted based on urban images. For this purpose, the digital models of eight cities, Armilla, Bauci, Fillide, Sofrania, Smeraldina, Zaira, Zenobia and Zora, prepared by the students, were examined in the context of urban memory. As a result, it was determined that while visualizing the cities, the students reflected the characteristics of the settlement described by Calvino, such as material properties, colors, roof shapes, building forms, light, architectural and artistic details, and city images.

KEYWORDS

Calvino, Invisible Cities, Image of the City, Urban Memory, Urban Identity.

GİRİŞ

Kentler, günümüz dünyasında insan topluluklarının sayıları giderek artan bir biçimde yöneldiği yaşam alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent; yönetsel, nüfus yoğunluğu, ekonomik ve toplumsal olmak üzere birtakım ölçütlere göre tanımlanmaktadır (Keleş, 1993). Tarihsel süreç içinde sürekli olarak değişip dönüşerek oluşan katmanlar, kentteki sosyal ilişkiler ve mekanın toplumla ilişkisi kent içindeki farklı deneyimleri, anıları ve yaşanmışlıkları beraberinde getirmektedir. Şensoy (2017) deneyim ve mekan arasındaki etkileşimin mimarlık ve bellek ilişkisini ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Rossi (2006) kent ile kentli belleğinin ve kimliğinin oluşmasının toplumdaki sosyal ilişkilere bağlı olduğunu ifade etmiştir. Aslında kent yalnızca fiziksel bir çevreden oluşmamakta, aynı zamana kentte yaşayan birey ve toplumun oluşturduğu toplumsal, sosyal ve kültürel kimliğin de bir ürünüdür. Kentin yapısal kimliği bu biçimde şekillenir ve gündelik yaşamın dili yani kentlinin kimliği kent ile etkileşimle doğar ve değişir.

Boyer (1994) toplumun kolektif belleğinde sosyal ilişkileri düzenleyen alışkanlıkların mimariyle ilişkili olduğunu belirtirken; Forty (1999) bu ifadeyi destekler nitelikte, kentleri oluşturan yapıların aynı zamanda toplumun belleğini de oluşturduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda bellek mekanları olarak tanımlayan Nora (2006); belleği tetikleyen, belirli bir dönemin kültürel yapısını anlatan ve toplum üzerinde etkili olan değerleri ifade etmiştir. Kentteki tüm parçalar toplumun yaşam tarzlarını, biçimlerini ve hafızalarının somut yapısını tanımlamaktadır. Kentsel mekanların deneyimlenmesinde, mimarlık ürünleri ile olan iletişim toplumun belleğinde yeni imgeler oluşturmaktadır.

Italo Calvino'nun öznenin yaşantı sırasında içinde bulunduğu bağlamda kendisi ve çevresiyle ilgili yazdığı ve sonradan anıya dönüşerek belleğin içinde sakladığı öykü izlerinin sürüldüğü mekan-yazın okumalarından, bireysel belleğin ardından toplumsal belleği sosyal ve kültürel çevresiyle ilişkilendiren kent toplumbilimi okumalarına kadar mekansal çözümleme çerçeveleri kolektif belleği ortaya koymaktadır.

Kentsel mekanda yer hissini sosyalleşme ve kültürleşme süreci sonunda ortaya çıkan bir nitelik olarak değerlendiren ve yerin ortak sosyal anlamına ulaşmaya çalışan bu retrospektif okumalar kolektif belleğin (döngüsel-devingen) sürekliliğine ilişkin verilerin takibi açısından önem taşımaktadır (Pamir, 2001). Calvino (2002) Görünmez Kentler kitabında, mimari yapıların bir kentin biçimlenişinde etkili olduğunu ve geçmişle geleceğin birlikte var olması gerektiğini vurgulamıştır. Yer hissi ve yaşanmışlık kavramlarına değinerek, hafıza ve kent imgeleri arasındaki ilişkinin bir bütün olduğunu ifade etmiştir. Calvino kitabında farklı anlamlar taşıyan elli beş şehri göstergeler, kentsel ve zihinsel imgeler üzerinden betimlemiştir. Bu kapsamda çalışmada Calvino'nun "Görünmez Kentler" kitabını okuyan öğrencilerin zihninde oluşan kentlerin görünür hale getirilmesi hedefinden

yola çıkılarak; Amasya Üniversitesi Tasarım MYO Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Bölümü öğrencilerinin betimlenen kentler arasından seçtikleri bir kentin tasvir edilen imgeler ve göstergeler üzerinden animasyonlarının yapılması amaçlanmıştır.

KENTSEL BELLEK VE İMGE

BELLEK VE KENTSEL BELLEK

Bellek insanın varoluşunu belirli bir zaman dilimi ve mekandaki bütünlüğü içinde sürdürülebilir olarak algılamasına imkan vermektedir (Yeşilyaprak, 2008). Sürekli olarak birbirinin üzerine eklenerek çoğalan anıların görünürlük kazandığı düzlemi ifade eden bellek kavramı, anın temsillerinin mecrası olarak tanımlanmaktadır (Serim, 2006). Anderson ve Schooler'e göre bellek, daha önemli olan bilgiyi kaydedecek şekilde evrimleşmiştir (Binder, 2005). Bellek olarak tanımladığımız kavram ise deneyimlerin, algıların, anıların, tekrar hatırlanmak üzere biriktirilmesi ve depolanması durumudur. Bu kavram, geçmişin saklama ve yeniden üretme yetisi olarak da açıklanabilir (Öymen & Pulat, 2009). Bellek kavramı bireysel ve kolektif bellek olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Bireysel bellek, toplumun içinde bulunduğu olaylardan etkilenecek birey ölçeğinde önemli olduğu düşünülen nesne veya mekansal çevre hafıza da depolanır. Kolektif bellek ise; bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu toplumun hafızasında yer eden bir olgudur (Cihangiroğlu, 2019). Bireysel bellek kişilerin iç dünyalarındaki kişisel hatıralarıyla ilişkiliyken, kolektif bellek daha dışsal ve ulusal düzeydedir (Halbwachs, 2018).

Kent ise zaman içinde gelişip büyüyen ve geçmişten günümüze olan tarihsel süreç içindeki birikimleri taşıyan toplumsal mekanlardır. Rossi (2006) kentleri geçmişin izini doğrudan taşıyan maddi artifaktlar olarak tanımlarken, her şehrin bir ruhu olduğunu ve bu birikimlerin kent belleğinin bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Pierre Nora (2006) belleği unutmama-hatırlama

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

diyalektiğine açık bir kavram olarak tanımlarken, belleğin mekanla ilişkisini hafıza mekanları olarak belirtmiştir. [Light \(2004\)](#) kent belleğinin sosyal gruplar ve topluluklar için kamusal kimliğin korunmasında büyük bir anlam taşımakta olduğunu belirtirken, [Halbwachs \(2018\)](#) fiziksel çevrenin tarihsel kimliğinin kolektif hafızayı oluşturan toplum içinde birbirine bağlılık geliştirdiğini ifade etmektedir.

[Halbwachs \(2018\)](#), toplumların kolektif belleklerini oluşturan inançlarını ve yaşadıkları bir anının hafızada yer edindiği mekanlar olduğunu belirtmiştir. Mekanlar aracılığıyla toplumun kentsel bellek birikimleri oluşmaktadır ([Pamir, 2001](#)). Anıtlar, mimari yapılar, donatılar, vasiyetnameler, arşivler, törenler ve ritüeller bellek mekanlarıdır. Bellek mekanları onları oluşturan bireylerin yanı sıra, onları hatırlayan anımsayan diğer nesillerin de hafıza mekanlarıdır ([Acar Ata & Başar, 2021](#)). Kentte bulunan anıtlar, sivil mimari elemanları, konutlar, meydanlar, köprüler ve yollar gibi fiziksel çevre kentlinin belleğinde bir olay, yer ya da kişilerin izlerini barındırarak bellek oluşturmaktadır. Kişilerin bir araya gelerek, etkileşim içerisinde oldukları ortak yaşam alanlarında kolektif bellek oluşturan toplumlarda birbirine bağlılık duygusu oluşmaktadır.

Mimarlık ve kentsel koruma disiplininde, özellikle mimari mekan ve zaman disiplininde mekânsal belleğin sürdürülebilirliğine ilişkin çağlar boyunca tartışmalar, teoriler ve eğilimler ortaya çıkmıştır ([Acar Ata & Başar, 2023](#)). [Shaukland'a \(1996\)](#) göre; geçmişi olmayan bir kent, anıları olmayan bir insanın yoksulluğuna benzemektedir. Calvino'nun "Görünmez Kentler" isimli kitabında belirttiği gibi kentler bireysel deneyimlerin, anıların ve ortak geçmişin paylaşıldığı takas mekanlarıdır ([Calvino, 2002](#)). Kitapta bir kente hem kişisel hem de kolektif hafıza açısından bakılırsa, kentsel belleğin iyileştirici ve koruyucu özelliği hem bugüne hem de geleceğe rehberlik eden iki yönlü bir olgu olduğu ifade edilmektedir.

İMGE VE KENT İMGESİ

Gerçekliğin zihin üzerindeki yansıması olarak ifade edilen imge kavramı (Keser, 2009); sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda kurulan iletişim biçimlerinden birisidir (Ergül, 2021). Montgomery (1998) ise imgeyi bireysel etkileşim ve hislere göre mekânın algılanmasıyla oluşan bir değer” olarak tanımlamaktadır. İmgeler insanoğlunun hayatında 30 bin yıldır yer almakta ve imgelerle etkileşim içinde çeşitli tanımlamalar ve etkileşimler kültür tarihini oluşturmaktadır. Gombrich’e (1976) göre; yaklaşık 15 bin yıl önce İspanya’da Lascoux Mağarası’nda görülen hayvan çizimleriyle anlatılan imgelerin gerçek dünyadaki fiziksel güçlere karşı insanları koruduğuna inanıldığını belirtmiştir. Bu iletişimin kökeni çağın günümüze göre görece daha sinirli teknolojik imkanlarıyla yaratılmış bir toplumsal etkileşimdir. Teknolojik gelişmelerin ardından bu imgelerin yeniden iletişim dilimize kazandırılması emoji, simge ve diğer semboller üzerinden okunabilir (Ergül, 2021). Mitchell (1986) sözcüklerin imgelerden benzerlik, taklit ve andırma olarak farklılıklarını belirtmiştir.

Lynch (1960); çevresel imge bileşenlerini kimlik, yapı ve anlam olarak üç bileşene ayırarak kent kimliğini; bir nesnenin tanımlanmasını ve diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan, tekliği ve özgün olma halini ifade eden kavram olarak tanımlamıştır. Bir toplumun örf, adet, gelenek, görenek gibi kültürel özellikleri, inanç yapısı ve yönetim biçimi gibi özelliklerinin oluşturduğu kültürel kimlik toplumdan topluma farklılık göstermekte ve eşsiz hale gelmektedir. Mekanın toplumu, toplumun ise mekanı şekillendirdiği yaşam alanlarında kentsel imgeler üretilmektedir. Italo Calvino’nun (2002) belirttiği gibi, kentler yaşayan birey ve toplum için birer takas mekanı olup, yalnızca ticaret amaçlı takas değil, aynı zamanda hikayelerin, alışkanlıkların, yaşanmışlıkların ve anıların takas mekanlarıdır.

Kentsel imge ve kimlik olgusu ilk olarak görsel olarak öne çıkan, doğal, coğrafi, kültürel ürünler ve sosyal yaşam normlarını kapsayan çok geniş bir

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

tanımı içermektedir. Kentsel kimlik ve kentsel imgeler uzun bir süreçte kazanılan çeşitli bileşenlerden meydana gelmektedir (Ulu & Karakoç, 2004). Kentsel mekanlar ise; kentlilerin mekana aile belleğin izlerinin yaşatıldığı ve bellekte yer alan kentin toplumsal kimliğinde yaşanmışlıklarla kentsel imgeler oluşturulmaktadır. Toplumsal hafızada üretilen kentsel imgeler, simgesel ve göstergesel kodlarla kentsel belleğin üretimini sağlamakta ve geleceğe aktarılmaktadır (Aytaç, 2007). Bu kapsamda Italo Calvino (2012) kent ve simge ilişkisini “Geometrik rasyonellik ile insan yaşamlarının iç içe geçmiş yumağı arasındaki gerilimi dile getirmek açısından bana daha geniş olanaklar sunan, daha karmaşık bir simge, kent simgesidir” şeklinde tanımlamıştır.

Leppert (2002) imgeleri tanımlarken, madenler gibi kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan somut veriler olmadığını vurgulayarak, belirli bir kültürel ortamı yansıtan ögeler olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda kültürel kimliğe sahip kentler ise gösterge ve imgeler alanıdır (Aslanoğlu, 1998). Teknolojik gelişmelerle kentteki imge ve göstergeler ise dijital boyuta evrilmiş ve günümüzde kentler küresel enformasyon kenti imgesi olarak tanımlanmaktadır (Tankut, 2002). Kentler artık imgelerine yatırım yapmaya başlamış ve Lohmann'ın (1997) tanımı ile dijital kent kavramı kullanılmaya başlamıştır.

GÖRÜNMEZ KENTLERİ DİJİTALLEŞTİRMEK

CALVİNO'NUN GÖRÜNMEZ KENTLERİ

Italo Calvino (1972) tündengelimine dayalı kavramsal bir çerçeveye sahip olan “Görünmez Kentler” üzerinden, kentsel bir okuma sunmaktadır. Kentsel mekâna ait imgeler, sosyal göstergeler üzerinden kurgulanarak bozulma ve çürüme, yoksulluk, yabancılaşma, ötekileştirilme, alt-kültürler ve sınıfsal eşitsizliklere dair göstergeleri ortaya koymaktadır (Doğan & Doğan, 2018). Kitapta kullanılan kentsel bağlamda illüstrasyonlar ve kavramsal diyagramlar

yoluyla, mekanlar kurgulanmış, tasvir edilmiş ve soyutlama işlevlerine karşılık gelmektedir. Düşünce ve hayal gücü ile kendine özgü bir dizge yaratırken, hatırlama ile mekân arasında organik bir bağ kurmaktadır. Zihinsel imgeler ise çağrışımlar ve hayal gücü, hafızanın aktarımında etkin rol oynamaktadır (Gürleyen, 2020).

“Görünmez Kentler” isimli kitap Moğol İmparatoru Kubilay Han ile gezgin Marco Polo arasında geçen diyaloglardan oluşmaktadır. Kitap göstergeler üzerinden kurgulanan elli beş kentin betimlenmesinden oluşmaktadır. Marco Polo Kubilay Han’a kentleri camdan, demirden, bakırdan, topraktan veya bambudan gibi pek çok malzemelerle tasvir ederek, ruhtan, inançtan, hayalden ve rüyadan yapılmış kentler olarak farklı imgeler kullanarak anlatmaktadır. Kitapta kentlerin tasvirinde; kentler ve anı, kentler ve arzu, kentler ve göstergeler, ince kentler, kentler ve takas, kentler ve gözler, kentler ve ad, kentler ve ölümler, kentler ve gökyüzü, sürekli kentler, gizli kentler olmak üzere on farklı kategori kullanılmıştır.

GÖRÜNMEZ KENTLERİ GÖRÜNÜR KILMA

Bu çalışmada Calvino’nun “Görünmez Kentler” kitabında birbirinden farklı anlamlar taşıyan ve göstergeler üzerinden betimlenen kentlerin, bireylerin zihinlerinde ne şekilde oluştuğunu belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Amasya Üniversitesi Tasarım MYO’da Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Bölümü öğrencilerinin zihinsel imgelerinde oluşan mekanları tasarlamaları beklenmiştir. Çalışma kapsamında Calvino’nun göstergeler ve izlerinin SketchUP programı kullanılarak modellenmeleri ve animasyonlarının oluşturulması istenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin hazırladıkları Armilla, Bauci, Fillide, Sofrania, Smeraldina, Zaira, Zenobia ve Zora kenti olmak üzere toplam sekiz görünürleştirilen kent örneği aşağıda verilmiştir:

Armilla Kenti

Calvino (2002); Armilla kentini duvarı, tavanı ve döşemesi olmayan, evlerin yerine yükselen su borularından oluşan bir kent olarak tanımlamıştır. Kentin ya yarım kaldığından ya da yıkıldığından bahsetmiştir. Kentte yalnızca su tesisat boruları, lavabolar ya da banyo küveti ya da fayansların olduğunu belirtmesine rağmen, ıssız bir kent olmayan Armilla'nın su perilerinin yönetiminde kaldığını belirtmiştir. Armilla kentini modelleyen ve animasyonunu oluşturan öğrenci, su borularından oluşan orman ve su perilerin yaşadığı kentin betimlemesini ele alarak, ütöpik bir kent olarak tasarlamıştır (Şekil 1). Betimlenen kent kapsamında öğrenci Armilla kentini, rengarenk daralan ve kalınlaşan su borularına bağlanan klozet, lavabo, küvet gibi elemanları ile kenti görselleştirmiştir.

Şekil 1. Armilla kentinin öğrenci belleğinde modeli.

Bauci Kenti

Calvino (2002); Bauci kentini bulutların üstünde görünmeyen, ince direklerin taşıdığı bir kent olarak tasvir etmektedir. Merdivenlerle yukarıya çıkılan kentin üst kısmında her şey bulunduğu için kentliler üst kısmı

kullanmaktadırlar. Bu kapsamda öğrenci Bauci kentini, bulutların üstünde merdivenlerle çıkılan ütopyik bir kent olarak tasarlamıştır (Şekil 2). Animasyonda farklı boyutlarda mekanlar yer alırken, kentin merkezinde ise yaşayanların kullanabilecekleri alışveriş alanı yer almaktadır.

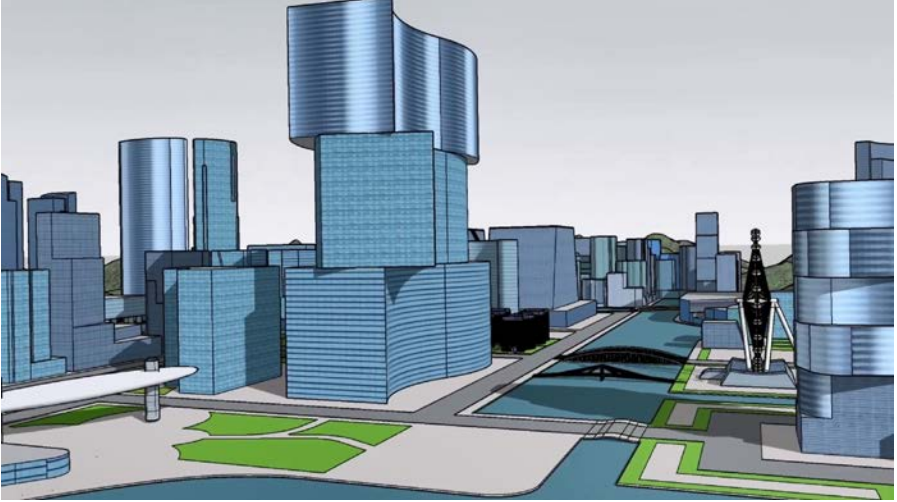
Şekil 2. Bauci kentinin öğrenci belleğinde modeli.

Fillide Kenti

Calvino (2002), Fillide kentini kanalların üzerinde yer alan kavisli, üstü kapalı, kirişli, işlemeli, asma köprüler gibi çeşitli binbir türlü köprü olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Fillide’de çift kanatlı kemerli pencereler, dar ve sivri kafesli pencereler, konik, üstlerinde aypencere ya da gülpencereler gibi çeşitli pencerele sahip yapılar bulunduğunu ve iri çakıllar, büyük karo taşlar, parke taşlar, küçük taşlar, beyaz mavi seramik levhalar gibi çok çeşitli yer döşemelerinin olduğunu betimlemiştir. Öğrencinin tasarladığı Fillide kentinin animasyonu için hazırladığı model incelendiğinde (Şekil 3); içinden kanallar geçen kentte yüksek katlı rezidanslar olduğu görülmektedir. Kanallar üzerinde asma, kavisli, üstü kapalı ve trabzanları işlemeli köprüler tasarlanmıştır. Fakat çeşitli pencereler ya da döşemelerin modelde yer almadığı görülmektedir. Öğrencinin belleğinde kent yalnızca çeşitli köprüler

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

ve yüksek katlı yapılar olarak yer edinmiştir. Ayrıca öğrenci kenti ütopyik bir kent olarak değil, modern ve yeni inşa edilen yüksek katlı rezidans ve gökdelenlerden oluşan şehir olarak görünür hale getirmiştir.

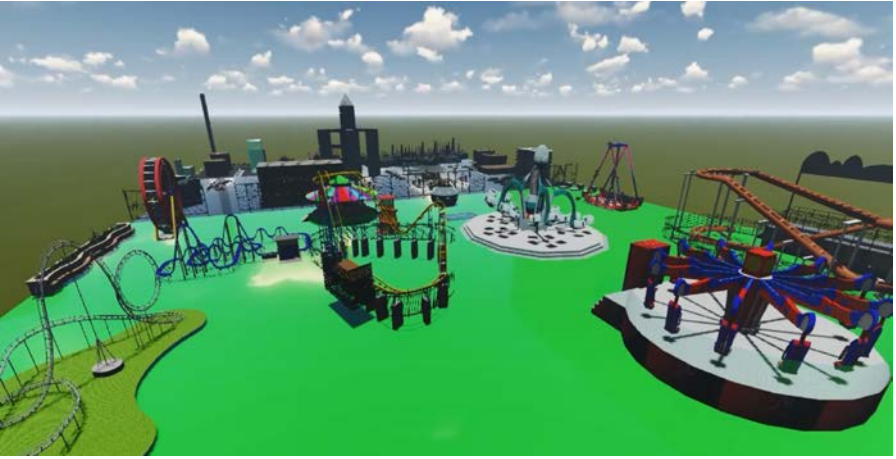
Şekil 3. *Fillide kentinin öğrenci belleğinde modeli.*

Sofrania Kenti

Calvino'nun (2002), Sofrania kenti iki yarım kentten oluşmaktadır. Kentin yarısı fabrikalar, bankalar, büyük binalar, okul ve mezbahadan oluşurken, diğer yarısında dönme dolap, hız treni, atıklarınca ve sirk çadırından oluşmaktadır. Bu kapsamda öğrencinin modellediği Sofrania kenti incelendiğinde; hastane, fabrika ve büyük binalardan oluşan şehrin bir yarısını karanlık ve bulutlu ve koyu renkler kullanılarak tasarladığı görülmektedir (Şekil 4). Öğrencinin belleğinde kentin diğer kısmı olan lunapark ise canlı ve neon renkler kullanılarak daha eğlenceli olarak yer ettiği görülmektedir (Şekil 5). Bir kentten diğerine geçerken ışık, müzik ve ritim değişerek farklılığı ortaya koymuştur.

Şekil 4. Sofrania kentinin yarısının öğrenci belleğinde modeli.

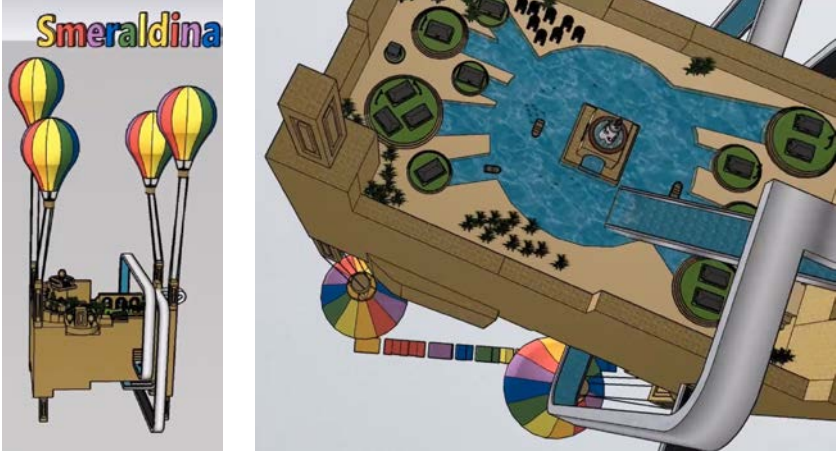
Şekil 5. Sofrania kentinin diğer yarısının öğrenci belleğinde modeli.

Smeraldina Kenti

Calvino'nun (2002) alttan ve üstten geçen kanal etrafında su ve karayolundan oluşan kenti Smeraldina, su ve kara şehri olmak üzere iki kentten oluşmaktadır. Öğrenci ise bu kenti kara ve su bölgesi olmak üzere birbirine ters ama tekne ile ulaşımın sağlandığı bir su kanalıyla bağlanan iki kenti tasvir etmiştir (Şekil 6 ve Şekil 7). Bu kapsamda tasarladığı ütopik şehir uçan bir kent

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

olup, su ve kara arasında kıvrımlı yollardan oluşmaktadır. Öğrenci iki kent tasarlayarak birbirinden farklı iki kenti kanallarla bağlamış ve kentsel imgeleri birleştirmiştir.

Şekil 6. Smeraldina kentinin su bölgesinin öğrenci belleğinde modeli.

Şekil 7. Smeraldina kentinin kara bölgesinin öğrenci belleğinde modeli.

Zaira Kenti

Calvino (2002), Zaira kentinden merdivenli yollardan oluşan ve çatıları kurşun levhalı evlerden oluştuğunu bahsederken, aslında kentin özelliklerini yansıtan özelliklerin toplumun yapısını yansıttığını ifade etmiştir. Anılar kenti olan Zaira, kraliçenin düğün alayı güzergahından, saçak üzerinde yürüyen kediye, iskelede duran harp gemisinden, birbirlerine çeşitli kent hikayeleri anlatan yaşlı amcalara kadar geçmişe dair pek çok anıdan oluşmaktadır. Bir kentin kimliği yapısal çevrenin yanı sıra kültürel yapısıyla da şekillenmektedir. Zaira kentiyile kentin imgelerinden olan toplumun gelenek-görenekleri, örf-adetleri, dini yapıları, anıları ve geçmişinden meydana gelen kentsel bellek mekanları tasvir edilmiştir. Öğrencinin tasarladığı Zaira kentinin animasyonu için hazırladığı model incelendiğinde (Şekil 8); deniz kenarında bir kent olduğu, iskeledeki savaş gemisi, kraliçenin düğün konvoyunun geçeceği sokakta donatılan süslemeleri ve iskeleye oturmuş kraliçeyi tasvir etmiştir. Öğrenci Zaira kentini anılarla tasvir etmeye çalışarak, kentin bellek mekanlarını ifade etmeye çalışmıştır.

Şekil 8. Zaira kentinin öğrenci belleğinde modeli.

Zenobia Kenti

Kurak toprak üstüne kurulmuş olan Zenobia kentini Calvino, uzun kazıklar üzerinde yükselen ve seyyar merdivenlerle birbirine bağlanmış farklı

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

yüksekliklerde bambu evlerden oluşan kent olarak belirtmiştir. Kent konik çatılı cam köşk, su varilleri ve rüzgargüllerinden oluşmaktadır. Kent birbirinin bir parçası olarak gelişmiş ve aynı kent planına sahip olarak büyümüştür. Bu kapsamda öğrencilerin Zenobia kentini farklı şekillerde modelledikleri görülmektedir. Bunlardan birincisinde öğrenci (Şekil 9) çölün ortasında inşa edilmiş, bambu sütunların üzerinde yükselen ve birbirine asma köprülerle bağlanan yapılardan oluşan bir kent modellemiştir. Bu projede farklı katmanlardan oluştuğu ve evlerin konik çatılı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda öğrencinin kentin yapısal kimliğini projesinde yansıttığı görülmektedir.

Şekil 9. Zenobia kentinin birinci öğrenci belleğinde modeli.

İkinci öğrenci Zenobia kentini modellerken (Şekil 10), farklı yüksekliklerde bambu evler ve su depoları tasarlamıştır. Bu yapılar birbirinden farklı malzemede ve renkte olup, çatı formları farklıdır.

Şekil 10. Zenobia kentinin ikinci öğrenci belleğinde modeli.

Üçüncü öğrenci ise (Şekil 11); bir su deposu etrafında yerleşen üç farklı yüksekliklerde bambudan inşa edilmiş evlerden oluşan bir Zenobia kenti modellemiştir. Üçgen kesitli evlerin çatısı düz olarak tasarlanırken, üzerinde rüzgar gülleri bulunmaktadır. Öğrencilerin tasarladığı Zenobia kentleri incelendiğinde, bina formu, çatı şekli, yükseklikleri, su deposu veya rüzgar gülleri gibi kentin kimliğini oluşturan bileşenlerde farklılıklar olduğu görülmektedir.

Şekil 11. Zenobia kentinin üçüncü öğrenci belleğinde modeli.

Zora Kenti

Calvino'nun anılar kenti olarak nitelendirdiği bir başka kent olan Zora kenti imgelerden oluşmaktadır. Nehir kıyısındaki kentte bakır saat, berberin çizgili perdesi, dokuz fiskiyeli çeşme, cam kule, aslan heykelleri, Türk hamamı ve tanrı heykelleri gibi farklı simgelerden oluşmaktadır. Kentin imgeleriyle aynı kalan ve değişmeyen bir kent olduğu belirtilmiştir. Anılarla ve imgelerle donatılmış olan Zora kentinin animasyonu için hazırlanan model incelendiğinde (Şekil 12); öğrencinin nehir kıyısına kurulmuş tarihi kimliği olan bir kentte yükselen bakır saat ve diğer simge yapılar, yol boyunca sıra evler ve amfiteyatrosu tasarladığı görülmektedir. Bu kapsamda öğrencinin kentin imgelerini tasarıma aktardığı ve belleğinde kalan mekanların kimlik öğeleri olduğu belirlenmiştir.

Şekil 12. Zora kentinin öğrenci belleğinde modeli.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kentler kentsel boşluklar ve doluluklar olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmaktadırlar. Yollar, sokaklar, caddeler, meydanlar, parklar ve diğer kamusal mekanlar kentsel boşlukları oluşturmaktadır. Kentteki yapıcı çevreyi oluşturan ve insan eliyle inşa edilmiş konutlar, ticaret alanları, kamusal

binalar, tarihi yapılar, köprüler, totemler ve diğer kent imgeleri ise kentsel dolulukları oluşturmaktadır. Bu yapıların yere özgü özellikler taşımasıyla yerleşim alanlarının yerel kimlikleri oluşmaktadır. Kentlerin kimliklerinin toplumdaki yansımaları ve hafızadaki yeri ise kentsel bellek olarak tanımlanmaktadır. Toplumun ya da toplumdaki bireylerin belleğinde kentsel imgelerin yer edinmesiyle mekanın imgelemi oluşmaktadır. Bireylerin anıları, olaylar ve kişiler mekandaki kolektif belleği oluşturarak, kentteki referans noktalarını ve bu değerlere iz taşıyan mekanları oluşturmaktadır. Bu kapsamda kentleri imgeleri, anıları ve bellekteki izleriyle “Görünmez Kentler” olarak ifade eden ve betimleyen Calvino’nun kentlerinin bir stüdyo deneyiminde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Armilla, Bauci, Fillide, Sofrania, Smeraldina, Zaira, Zenobia ve Zora kenti olmak üzere toplam sekiz kentin imgelerinin bellekte yarattığı izlerinin görselleştirilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerin kent modelleri üzerinden çıktıkları incelendiğinde; yapısal çevre, kentsel boşluklar ve kentteki imgeleri üzerinden görselleştirdikleri görülmüştür. Dijital kentlerde Calvino’nun betimlediği yerleşimin malzeme özellikleri, çatı formları, bina tipolojileri, ışık, renk gibi mimari ve sanatsal detaylarla yerleşim yerlerinin yere özgü niteliklerini ve kent imgelerini yansıttıkları dikkat çekmektedir.

BİLGİLENDİRME

Belirtilen ders kapsamında makalede kullanılan modelleri hazırlayan öğrenciler şu şekildedir: Öğrenci 1: Merve Güney, Armilla kenti (Şekil 1), Öğrenci 2: Mustafa Gönül, Bauci kenti (Şekil 2), Öğrenci 3: Samet İşlek, Fillide kenti (Şekil 3), Öğrenci 4: Furkan Buğra Aymaz, Sofrania kenti (Şekil 4, Şekil 5), Öğrenci 5: Nisanur Kılınç, Smeraldina kenti (Şekil 6, Şekil 7), Öğrenci 6: Zehra Tunç, Zaira kenti (Şekil 8), Öğrenci 7: Barış Gazeloğlu, Zenobia kenti (Şekil 9), Öğrenci 8: Anonim, Zenobia kenti (Şekil 10), Öğrenci 9: Miraç Börekçi, Zenobia kenti (Şekil 11), Öğrenci 10: Barış Erkan, Zora kenti (Şekil 12).

KAYNAKÇA

- Acar Ata, İ. ve Başar, M.E. (2021). Mimari Miras Yapılarına Önerilen Yeni İşlevlerin Kullanıcı Katılımlı Seçim Sonuçlarının Bellek Aktarımı Bağlamında Değerlendirilmesi: Uluğaç Rum Okulu Örneği. *Humanities Sciences*, 16(2), 89-106.
- Acar Ata, İ. ve Başar, M.E. (2023). Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği İçin Dijital Kentsel Bellek Aktarım Modelinin Uygulanması. *ICONARP Uluslararası Mimarlık ve Planlama Dergisi*, 11(1), 271-292.
- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Asa Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekanlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 199-226.
- Binder, T. (2005). Toplum arzuladığı belleği yaratır / Taner Akçam'ın kolektif bellek kavramı. *Virgöl Dergisi*, 85, 11-14, İstanbul.
- Boyer, M. C. (1994). *The city of collective memory: its historical imagery and architectural entertainments*. Cambridge: MIT Press.
- Calvino, I. (2002). *Görünmez Kentler*. (Işıl Saatçioğlu, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cihangiroğlu, M. S. (2019). Bellek Mekanlarının Değer Algısı ve Değişimi Üzerine Bir İnceleme: Ankara Tren Garı. [Sanatta Yeterlik Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Doğan E. ve Doğan, E. (2018). Kent ve Anti-Gösteri: İstanbul'un Sine-Masal İmgeleri. *Sinecine*, 9(2), 111-130.
- Ergül, N. (2021). Göstergebilimsel İmge Analizi: "Muhsinbey Film Afişi Örneği", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(44), 1608-1612.
- Forty, A. (1999). *The Art of Forgetting*. Londra: Bloomsbury Academic.
- Gombrich, (1976). *Sanatın Öyküsü*, Ankara: Remzi Kitabevi Yayınları.

- Gürleyen, T. (2020). Hafıza Arakesitinde Yazınsal Mekânın Göstergibilimsel Anlatısı. İdealkent, 11(31), 1789-1811
- Gürleyen, T. (2020). Hafıza Arakesitinde Yazınsal Mekânın Göstergibilimsel Anlatısı. İdealkent, 11(31), 1789-1811.
- Halbwachs, M. (2018). Kolektif hafıza (B. Barış, Çev.). Ankara: Heretik.
- Keleş, R. (1993). Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keser, N. (2009). Sanat Sözlüğü, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Leppert, (2002). Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi. (İsmail Türkmen, çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Light, D. (2004). Street names in bucharest, 1990–1997: Exploring the modern historical Geographies of Postsocialist Change. Journal of Historical Geography, 30, 154–172.
- Lohmann, W. (1997). Die telematische Stadt-das Pilotprojekt Multimedia Gelsenkirchen”, die innovative Verwaltung, Heft, 2.
- Lynch, K., 1960, The Image of The City, Cambridge: Technology Press.
- Mitchell, (1986). Iconology: Image, Tex, Ideology. Chicago and London: The Universty of Chicago Press.
- Montgomery, J. (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design, Journal of Urban Design, 3(1), 93-116.
- Nora, P. (2006). Hafıza Mekânları, Ankara: Dost Kitabevi.
- Öymen, N. ve Pulat, G. (2009). Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi. İTÜ Dergisi, 2(8), 145-155.
- Pamir, H. (2001), Yer Hissi, XXI Dergisi, Tepe Yayıncılık, 6, 22-27.
- Pamir, H. (2001). Yer hissi. XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, 22-27.
- Rossi, A., (2006). Şehrin Mimarisi. İstanbul: Kanat Kitap.

Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak

Serim, S. (2006). Yapılı Çevre Üzerinden Mimarlık Bilgisinin Üretilmesi: Eleştirel Bir Değerlendirme. (Yayın No. 223697) [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Shaukland, G. (1996). Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız, Cogito, (8), 23-35.

Şensoy, G. (2017). Bellek Mekânı Olarak Kent ve Kentin Müze Olma Hali. İstanbul: Beykent.

Tankut, G. (2002). Yeniden Tanımlanan Kent, Bilim ve Teknik Dergisi, Ekim-Aralık, 1-15.

Ulu, A. ve Karakoç, İ. (2004). Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi, Planlama, 3, 59-66.

Yeşilyaprak, B. (2008). Eğitim Psikolojisi. Hayat Ağacı Yayınları, 289-299.

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

Atilla Aykanat^{1*}

Ostim Teknik Üniversitesi

Atilla.aykanat@ostimteknik.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-3643-0590

Submission Date: 19.05.2023 / Acceptance Date: 31.08.2023

ÖZET

Ülkeler doğal kaynakları aşırı derecede tüketmekte, bunun sonucunda üretim atıkları ekosistemi olumsuz etkilemekte ve doğal çevrenin yaşanabilir ve sürdürülebilir olma niteliğini azaltmaktadır. Gelecek nesillerin yaşam koşullarını tehdit eden bu olumsuzlukların giderek küresel çevre sorunlarını artırması, uluslararası toplumda doğal çevrenin acilen korunması fikrini gündeme getirmiştir. 1987'de Birleşmiş Milletler Brundtland Komisyonu raporunda ve 1992'deki Rio de Janeiro Konferansı'nda, sürdürülebilir kalkınmanın; gelecek nesillere yaşanabilir bir hayat yaratmak için çevresel etkiye sahip iş ve işlemlerde sosyal ve ekonomik boyutların birlikte değerlendirilmesiyle mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bu görüş, sistem kaynaklarının tüketimi ve ekolojik çevre üzerinde olumsuz etkileri yüksek olan yapı üretim sistemindeki iş ve işlemlerin, sürdürülebilirlik kapsamında öne çıkan ekolojik ve sosyal hedeflerin dikkate alınarak gerçekleştirilmesine yönelik önlemlerin alınmasını hızlandırmıştır. Yukarıda dikkat çekilen görüşlerle ilgili olarak doğal sistem kaynaklarının en çok tüketildiği yapı üretim sisteminin alt sistemi olan yapı sisteminde sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacak kuramsal bir sağlıklı yapı uygulama modelinin oluşturulması, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle yapı sistemini oluşturan kullanıcı, çevre ve yapı sistem ilişkilerinin yapı fiziksel bünyesini oluşturmaya yönelik kriterleri tanımlanmış olup, bu kriterlerin ekolojik, ekonomik ve sosyolojik doğal sistem ilkeleriyle güçlendirilerek yapı üretimi kriterleri olarak kullanılmasının yapıya sürdürülebilirlik açısından katkı sağlayacağı bir kuramsal yapı üretim modeli oluşturulmuştur.

ANAHTAR KELİMELE

Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir sağlıklı yapı, Sistem ilişkileri, Yapı üretim sistemi, Yapı sistemi

* Sorumlu yazar.

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

ABSTRACT

Countries consume natural resources excessively, production wastes negatively affect the eco-system and reduce the quality of the natural environment to be livable and sustainable. The increasing environmental problems, which threaten the living conditions of future generations, revived the idea of protecting natural environment in international community. In United Nations Brundtland Commission report in 1987 and Rio de Janeiro Conference in 1992, it was emphasized that sustainable development will be possible while creating a livable life for future generations by evaluating the social and economic dimensions together in business and transactions with environmental impact. This accelerated taking of measures for the realization of works and processes in the building production system, which have negative effects on consumption of resources and on the ecological environment, by taking into account of ecological and social goals that are within the scope of sustainability. The aim of this study is to create a theoretical healthy building application model that will contribute to the realization of sustainability goals in the building system, which is the subsystem of the building production system, where natural system resources are consumed the most, in relation to the above-mentioned views. User, environment and building system relations form the building system. First of all, the criteria for creating the physical structure of the building system are defined. A theoretical building production model has been created that will contribute to the sustainability of the building by strengthening them with ecological, economic and sociological natural system principles and using them as building production criteria.

KEYWORDS

Sustainability, Sustainable healthy building, System relations, Building production system, Building system

GİRİŞ

Dünya nüfusunun artması ve yeni yaşam biçimleri, yapı üretimine olan ihtiyacı ve çeşitliliği artırmıştır. Bu durum, doğal kaynakların global ölçekte ikamesi olmaksızın aşırı tüketilmesine, yapılardaki erken eskime ve yenilemeler sonucu ekonomik kayıplara neden olmuştur (Turner, 2008). Yapı üretim sistemlerindeki olumsuzlukların tekrarlayarak artması, doğal kaynakların aşırı tüketildiği yapı üretim sisteminin denetim altına alınmasını ve soruna yönelik yeni çözüm olanaklarının üretilmesini zorunlu hale getirmiştir (Baysan, 2003), (Küçük & Demirdöğen, 2013).

Karşılaşılan sorunların doğal ve yapay sistem ilişkilerinden oluşan bir sistemler sorunu olması, özellikle ekolojik kaynakların aşırı tüketildiği yapı sisteminin (mimarlık süreci) girişim evresinden, yapı yıkımına veya yeniden değerlendirilmesi dâhil düzenlenecek yeni sistem kararlarına ilişkin hedeflerin, karşılaşılan çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak düzenlenmesini gerektirmektedir (Berköz, 1975).

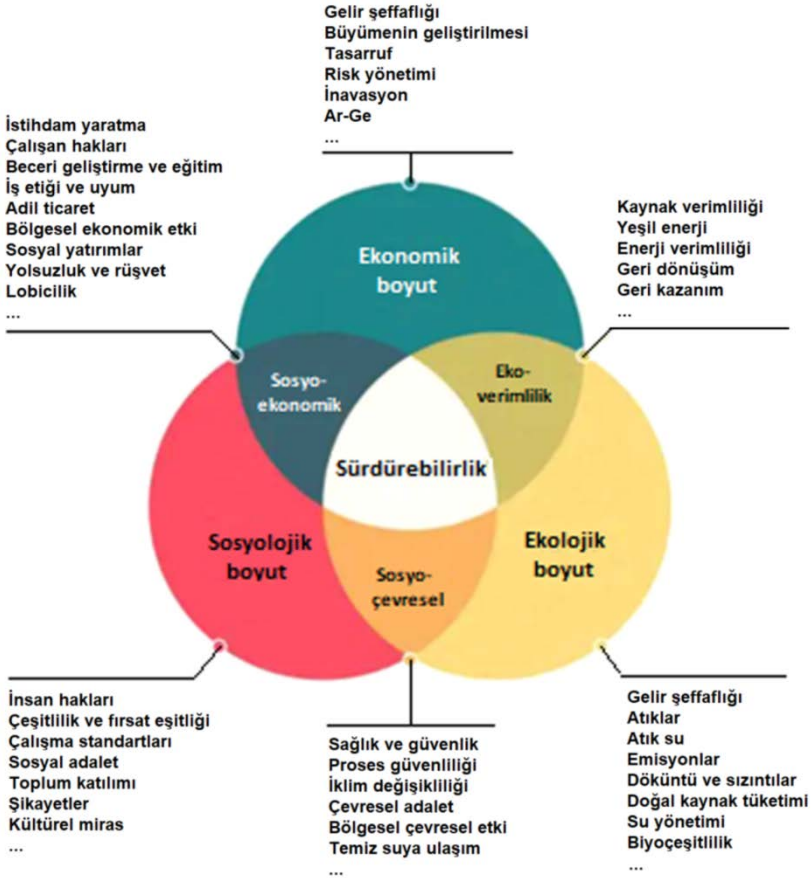
Sistemler, bir süreçte belirli bir amacı gerçekleştirmek için organize olan kavramsal veya fiziksel yapıdaki varlıklar olarak ifade edilir. Sistemler, mantıki bir bütünlüğü ve kendi içinde tutarlılığı olan fikir ve prensipler topluluğu olup, karşılıklı ilişki ve etkileşim içerisindeki alt sistem süreçlerinden meydana gelen, bir bütün veya belirli kurallara göre işleyen bir mekanizma olarak da tanımlanabilir (Koçel, 1984).

Ancak sistemlerin, dış sistem hedeflerine ilişkin kararlar alabilmesi, ilgili sistemin doğal veya yapay bir sistem olmasına bağlı bir özelliktir. Bu nedenle kendi kendini yöneten ekolojik, ekonomik ve sosyolojik doğal sistemler, yapay bir dış sistem olan mimarlık sürecinin geri beslemelerine gereksinim duymazlar. Bu nedenle yapı sisteminin, ilişkili olduğu doğal sistemlere ilişkin hedeflerinin düzenlenmesine yönelik kararlar alabilmesi olanaksızdır (URL-1). Dolayısıyla kişilerin yapı üretme, çevrelerini düzenleme ve değiştirme etkinlikleriyle, ekolojik sistemlerin yönetimine katılması ve çevreyi düzenleme girişimleri, bu sistem ve ilişkili olduğu sistemlerde önemli sorunların oluşmasına neden olmaktadır (URL-1). Bu açıdan bakıldığında, sistemlere ilişkin sorunların çözümünde sistem yaklaşımı, yapı üretimi alanındaki bölgesel, ülkesel ve küresel ölçekli sorunların çözümünde etkin bir yöntem olarak görülmektedir (Berköz, 1975), (Perker, 2012), (Akkuş & İzci, 2018), (Dinçer, 2009), (Çağnan & Özer, 2014).

Günümüzde yaşamın koşullarını destekleyen ve kendi kendini yöneten ekolojik, ekonomik ve sosyolojik sistemlerdeki ekonomik ve sosyal gelişmelerin ekosisteme verdiği büyük boyutlu tahribatlar ve yaşanan aşırı

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

kaynak kayıpları, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit eder hale gelmiştir. Böylece 1992 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda sürdürülebilirlik fikri, ekolojik boyutunun yanı sıra sosyal ve ekonomik boyutlarıyla da ilk kez bir sistem modeli olarak gündeme gelmiştir (Bozdoğan, 2005), (URL-2), (Şekil 1).

Şekil 1. Doğal sistem ilişkileri ve sürdürülebilirlik sistemi (Aykanat, 2021).

Bu çalışmada öncelikle yapı sistemini oluşturan kullanıcı, çevre ve yapı sistem ilişkilerinin yapı fiziksel bünyesini oluşturmaya yönelik kriterleri tanımlanmış olup, bu kriterlerin ekolojik, ekonomik ve sosyolojik doğal sistem ilkeleriyle güçlendirilerek yapı üretimi kriterleri olarak kullanılmasının yapıya sürdürülebilirlik açısından katkı sağlayacağı bir kuramsal yapı üretim modeli oluşturulmuştur.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Yirminci yüzyılın sonlarında gündeme gelen sürdürülebilirlik kavramı, gerçekte binlerce yıllık bir birikimin ürünüdür (Campbell, 1996). Dünya nüfus artışına paralel olarak teknolojik ve ekonomik alanlardaki gelişmeler ile birlikte, doğanın sunduğu kaynaklar ve dolayısıyla çevre, insan faaliyetleri sonucunda her geçen gün daha fazla zarar görmektedir. Bu bağlamda çevresel zararların önlenmesi veya azaltılması, kaynakların sürdürülebilir kullanımı, gelecek nesillerin hak ve yararlarının korunması çabaları, çevreci dünya görüşü ile kalkınmacı görüş arasında bir uzlaşının doğmasına neden olmuştur (Bozdoğan, 2005). Bu bağlamda, sürdürülebilirlik kavramı, ekolojik sistemlerin süreçlerini, fonksiyonlarını ve üretkenliğini ileride de devam ettirebilmesi olarak tanımlanırken, bir başka deyişle ihtiyaçlarımızı karşılarken doğal kaynakları koruyup, çevreyle uyumlu olmak şeklinde de ifade edilebilir (Aykanat, 2023). Sürdürülebilirlik düşüncesi ise, geniş bir sosyal konsensüs ve politik bir kılavuz olarak kabul görmekte olup, bu nedenle günümüzde global bir kavram olarak tüm sistemlerde yerleşik bir hedef haline gelmiştir. Dolayısıyla mimarlık sürecinde, sistemin temel yaklaşımlarını da içeren “sürdürülebilir mimarlık düşüncesi” kavram olarak önem kazanmıştır (Arşan, 2008), (Yılmaz & Keskin, 2019). Sürdürülebilirlik; günümüzdeki kaynakların, gelecek kuşakların yaşamsal ihtiyaçlarının kısıtlamaksızın tüketilmesi düşüncesi olmasına ve birçok alanda yol gösterici bir ilke olarak ilgi görmesine karşın, doğasındaki belirsizlikler nedeniyle uygulama alanında da birçok zorluk ve zorunlulukları da beraberinde getirmektedir (Ciravoğlu, 2006).

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

Örneğin, yapı üretimi alanında görevli meslek uzmanlarının, iş gören olarak yapıyı yasal mevzuata uygun ve işverenin taleplerine göre gerçekleştirmek durumunda olmaları, ayrıca alandaki endüstriyel yeteneklerin kısıtlı olması, sürdürülebilir özelliklerdeki yapı üretiminde zorluklar oluşturmaktadır (Erengözgin, 2005). Yaşanan bütün olumsuzluklara, dünyanın doğal kaynaklarındaki hızlı kayıplar ve ontolojik çıkmazlara rağmen, global yaşamın sürdürülebilir bir seviyede tutulmasının öncelikli hedef olarak belirlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak sürdürülebilirlik, çevreci kalkınma etkinlikleri için başlıca bir söylem ve vazgeçilemez bir model haline gelmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR MİMARLIK DÜŞÜNCESİ

Sürdürülebilir mimari anlayışının vizyoner mimarlarından Wolfgang Frey'e göre, sürdürülebilir mimari eser; ekoloji, ekonomi, toplum, yaratıcı düşünce ve teşvikler kapsamında yürütülen bütüncül bir anlam taşımaktadır (Frey, 2010). Sürdürülebilir mimarlık düşüncesini, ekolojik sisteme ilişkin kaynak kayıplarının önlenmesini sağlayacak yapı üretimi kararlarının uygulamada proje enformasyon girdileri olarak kullanılmasıyla doğal yaşamın korunması, böylece gelecek kuşaklarının yaşam koşullarında kazanımlar oluşturulması olarak tanımlayabiliriz.

Ancak ülkemizde yapı üretimi alanında, mevcut büyük ihtiyaç kit kaynak dengesi ve yetersiz ekonomik koşullarda, bilinmeyen malzemelerle ve denenmemiş yapı uygulamalarıyla gerçekleştirilen yapılar, kendilerinden beklenen performansları sağlayamamaktadır. Yapı üretim sistemimizin bu konudaki standart eksikliklerinin yanı sıra, yapı yığılmaları ve sağlıksız kentleşmeler ile doğal çevre, sosyal toplum ve kaynaklar üzerinde ağır sorunlar oluşturulmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir mimarlık düşüncesinin çevresel önemini zayıflatmakta ve sistem dışına itilmesine neden olmaktadır. Bu nedenlerle ülkemizde, yapı üretim sistemi ile ekolojik,

ekonomik ve sosyolojik sistemler arasındaki ilişkilerde ağır kaynak kayıpları oluşmaktadır. Özellikle çevre koruma ve yönetimi alanındaki alt yapı, kaynak ve bilgi eksiklikleri, ülkemizde sürdürülebilir yapı tasarımı, üretimi ve işletilmesinde başarı seviyesini düşürmektedir. Son yıllarda çoğu uğraş alanlarında ve üniversitelerimizde sürdürülebilir sistemler, yenilenebilir enerji kaynakları, biyoklimatik mimarlık ve çevrenin etkileri üzerine çok yönlü araştırmalar yapılmasına karşın, ülkemizde sürdürülebilir mimarlık örnekleri açısından öncü çalışmaların (Kafesçioğlu, 2017) ve düşük referanslı yapıların (Arsan, 2008), (Yılmaz & Keskin, 2019) dışında, çözüme yönelik ilerlemelerde kalıcı bir aşama kaydedilememiştir.

YAPI ÜRETİM SİSTEMİ AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilir yapı üretimi; sürdürülebilirlik ilkelerine uygun tüm kullanıcı gereksinimlerinin, yapı fiziksel bünyesi tarafından eksiksiz karşılanmasını sağlamak amacıyla, yapı üretim sistemi ve mimarlık süreci etkinliklerinin düzenlenmesini ve yönetilmesini ifade etmektedir (Çağnan & Özer, 2014). Sürdürülebilirlik, ayrıca modern kent planlaması, insan-yeşil ve insan-doğa ilişkilerinin, enerji etkinliğinin ve kullanıcı konforunun ön plana çıkarıldığı daha geniş alanlardaki multidisipliner bir planlama yaklaşımı olarak görülmektedir. Ancak ülkemizdeki yapı üretim sistemi alt ve üst sistemlerinde var olan bazı zorluk ve zorunluluklar, yapı üretim sistemi etkinliklerinde sürdürülebilirlik ile ilgili uygulamaların gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır (Utkutuğ, 2012). Mimarlık süreci; yapının performansı ile ilgili ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutlar üzerinde de düzenleyici etki yaratabilecek planlama, tasarım ve uygulama kararlarının alındığı, işletme süreci sonuçlarının test edildiği bir sistemdir (URL-3). Dolayısıyla, yapı üretimi için belirlenecek sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleşmesi, mimarlık süreci etkinliklerinin sağlıklı bir şekilde denetlenmesi ve yönetilmesi ile mümkün olacaktır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR SAĞLIKLI YAPI

Yapının fiziksel, biçimsel ve işlevsel boyutlarının sağlıklı ve sürdürülebilir olarak gerçekleştirilmesine yönelik kullanılan sistemler yaklaşımı, yapıya entegre edilecek ekolojik, ekonomik ve sosyolojik hedeflere ulaşılmasında teorik bir perspektif olarak görülebilir (Mele ve diğ., 2010). Bu bağlamda sürdürülebilir sağlıklı yapı; yüksek ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel kalitesiyle karakterize edilebilir. Bu üç özellik, sürdürülebilirliğin üç ana boyutunu oluşturmaktadır (Özmehmet, 2007). Sürdürülebilir sağlıklı yapıların değerlendirilmesinde öne çıkan boyutlara ilişkin kriterler aşağıdaki başlıklar altında açıklanabilir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR SAĞLIKLI YAPIDA EKOLOJİK BOYUT

Ekolojik sistem, sürdürülebilirlik düşüncesinin üç ana boyutundan biridir. Sürekli artan dünya nüfusu, sürekli artan bir kaynak tüketimine neden olmaktadır. Yapı üretimi, flora ve faunayı ve aynı zamanda insanları doğrudan veya dolaylı bir şekilde olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzluklar tüm yaşam döngüsü boyunca, hem yapılarda hem de çevre üzerinde küresel olumsuz etkiler oluştururken, yapının konstrüksiyonu ve işletilmesiyle ilişkilendirilebilecek yerel riskler oluşturmaktadır. Ekolojik gereksinimler, yapı üretimi alanındaki kaynakların, dolayısıyla küresel çevrenin korunmasını amaçlamaktadır. Doğal çevrenin yenilenebilme yeteneği, işleyen bir ekosistemin temelini oluşturmaktadır. Yapı sisteminde çevreye ait bu mekanizmaların işlerliğine ilişkin devamlılığın sağlanması, dolayısıyla sürdürülebilirliğinin devamı, yapıda doğal çevre kaynaklarıyla oluşturulan yapı malzemelerinin ömrü ve hizmet süresinin uzunluğu ile bağlantılı olacaktır (Hamans, 2014). Bu hedeflere ulaşılması için, yapılarda tüm yaşam döngüsü boyunca malzeme ve alan tasarrufunun sağlanmasının yanı sıra, enerji kullanımında optimizasyon ve kullanım verimliliğinin artırılması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kriteri değerlendirmenin en önemli aracı, yaşam döngüsü odaklı eko-dengenin sağlanmasıdır.

Sürdürülebilir sağlıklı yapıdan beklenen öncelikli ekolojik kriterler aşağıdaki gibidir (Nachhaltiges, 2010).

- Arazi kullanım alanının özellikleri
- Yapının değiştirilebilir ve dönüştürülebilir özellikleri
- Yapının organizasyonu, formu ve oryantasyonu
- Yapı malzemelerinin yenilenebilirliği ve dönüştürülebilirliği
- Yapıda etkin ısı, su, ses yalıtımı
- Etkin, tasarruflu ve dayanıklı enerji kaynakları

SÜRDÜRÜLEBİLİR SAĞLIKLI YAPIDA EKONOMİK BOYUT

Ekonomik sistem, sürdürülebilir yapı üretiminin diğer bir boyutudur. Sürdürülebilirlik açısından odak noktası; öncelikle yatırım harcaması değil, yapı sisteminin yaşam döngüsü boyunca tüm aşamalarının dikkate alınarak, ekonomik değerinin saptanması ve maliyetlerinin optimize edilmesidir. (URL-4). Bina uygulamasının yanı sıra kullanımı ve yıkımı da yüksek maliyetlere neden olmaktadır. Bina kategorisi ve süreye bağlı olarak, bina kullanım maliyetleri genellikle üretim maliyetlerinden birkaç kat daha fazladır. Bu nedenle sürdürülebilir sağlıklı yapı üretiminin amacı, yalnızca üretim maliyetlerini en aza indirmek değil, aynı zamanda tüm yaşam döngüsü boyunca maliyetleri azaltmak ve optimize etmektir. Hesaplanacak sonuç, aynı zamanda yapının ekonomik olarak sürdürülebilirlik seviyesini belirler. Sürdürülebilir yapıda, yenilenebilir enerji açısından optimize edilmiş sistemler ve güçlü ısı yalıtımı gibi ekolojik odaklı önlemler, yapı işletme maliyetlerini düşürebilir. Sürdürülebilir yapı ömrünün uzatılması ve tekrar kullanılabilirliğinin sağlanması, sürdürülebilirlik açısından yapı malzemesinin kaybını önlediği gibi, yapı değerinin artmasında da belirleyici bir etkiye sahiptir. Ayrıca yapıların büyüklüğü ve dönüştürülmesi yapının sürdürülebilirlik açısından istikrarına değer kazandırır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR SAĞLIKLI YAPIDA SOSYOLOJİK BOYUT

Sürdürülebilir yapı üretiminin diğer bir boyutu, sosyolojik sistem ve işlevsel faktörlerdir. Odak noktası bina kullanıcısı ve onun ihtiyaçlarıdır. Odaların ve binaların kalitesi, kullanıcıların refahı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Binanın kullanıcılarının konfor ve memnuniyetinin sağlanması yanı sıra, onlara sağlıklı bir ortam sunulması da önem taşımaktadır. Sürdürülebilir sağlıklı yapıda işlevsellik, binanın ömrünü ekonomik olarak normal bir kullanım süresinin ötesine uzatabilmenin ön koşullarını sağlarken, yüksek estetik kalitesi de kullanıcının esenliği için esastır. Bu bağlamda, yüksek bir tasarım kalitesi, kullanıcıların bina ile özdeşleşmesini sağlayarak binanın kullanım ömrünün artmasına katkıda bulunacaktır. Sosyolojik boyut, bir yapının kullanıcıları tarafından yerleşik toplumsal beğenileri açısından kabullenilmesinin temel karakteristiklerini temsil eder. Diğer taraftan sağlık, yaşam kalitesi, güvenlik ve hareketlilik gibi sosyal değerler ile tasarımda sosyo-kültürel estetik görüş gibi değerlerin yapı tasarımında bütünleştirilmesini sağlar. Böylece yapının hedefleri arasında, tasarım kalitesinin yanı sıra kullanıcıların sağlığı, güvenliği ve konforunu da saymak olanaklıdır. Sürdürülebilir sağlıklı yapıda öne çıkan sosyolojik ve işlevsel kriterler aşağıdaki gibi belirtilebilir (Coşkun ve diğ., 2010).

- Yapının fonksiyonel ve termal konforu
- İç hava kalitesi
- Görsel konfor ve optimum aydınlatma
- Yapıda güvenlik sistemleri
- Engelsizlik ve erişilebilirlik
- Hareketlilik ve ulaşılabilirlik
- Yapının kentsel entegrasyonu ve yaratıcılık
- Yapı görsel kalitesini artıran sanatsal objeler

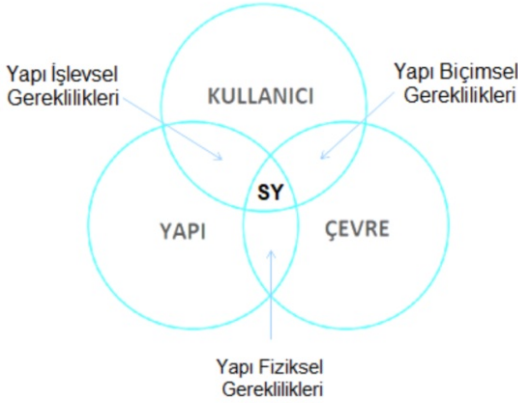
SİSTEM İLİŞKİLERİ AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR SAĞLIKLI YAPI ÜRETİMİ KURAMSAL MODELİ

Genel kuramları açısından, sistemler çok karmaşık yapı ve işleyişlere sahiptir. Yapı üretim sisteminde karşılaşılan çok karmaşık sistem sorunlarının çözülmesi, sistemin işleyiş yapısı ve özellikleri açısından çağdaş bir yönetim organizasyonu olan, sistemler yaklaşımı ile olanaklıdır.

Yapı üretim sistemi, sistemlerin özelliği gereği birbirleriyle ilişkili alt sistemlerden oluşur. Sistemi oluşturan her alt sistem kendine özgü işleyiş olan bir sistemi oluşturmaktadır. Bunlardan yapı üretim sisteminin alt sistemi olan yapı sistemi, kullanıcı, çevre ve fiziksel yapı alt sistemlerinden oluşmaktadır. Bu alt sistemler birbirleriyle ilişkili işlev ve etkinlikleriyle mimari yapının hedeflenen fonksiyonlarını sağlayacak yapı fiziksel bünyesini gerçekleştirirler.

Yapı sistemi işleyişinde alt sistemlerden kullanıcı ile fiziksel yapı sistemi arasındaki ilişkiler, yapının işlevsel fonksiyonunu ve bunu karşılamak için yerine getirilmesi zorunlu işlevsel gereklilikleri belirler. Örneğin yapı organizasyonu, alan kullanımı, akış planlaması ve oryantasyonunu kapsayan esaslar bunlardandır. Kullanıcı ile çevre sistemi arasındaki ilişkiler, yapının biçimsel fonksiyonunu ve bunu karşılamak için yerine getirilmesi zorunlu biçimsel gereklilikleri belirler. Bunlar, binanın dış görünümünü, formunu ve estetik özelliklerini şekillendirir. Yapı ile çevre sistemi arasındaki ilişkiler ise, binanın kullanım amacına bağlı olarak değişen temel işlevlerinden yansıyan fiziksel özelliklerini karşılamak için yerine getirilmesi zorunlu fiziksel gereklilikleri belirler. Belirlenen bu gereklilikler, mimarlık etkinlikleriyle bütünleştirilerek amaçlanan sağlıklı yapının fiziksel bünyesini oluşturur (Şekil 2).

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

Şekil 2. Yapı sistemi ilişkileri ve sağlıklı yapı (SY: Sağlıklı yapı) (Aykanat, 2021).

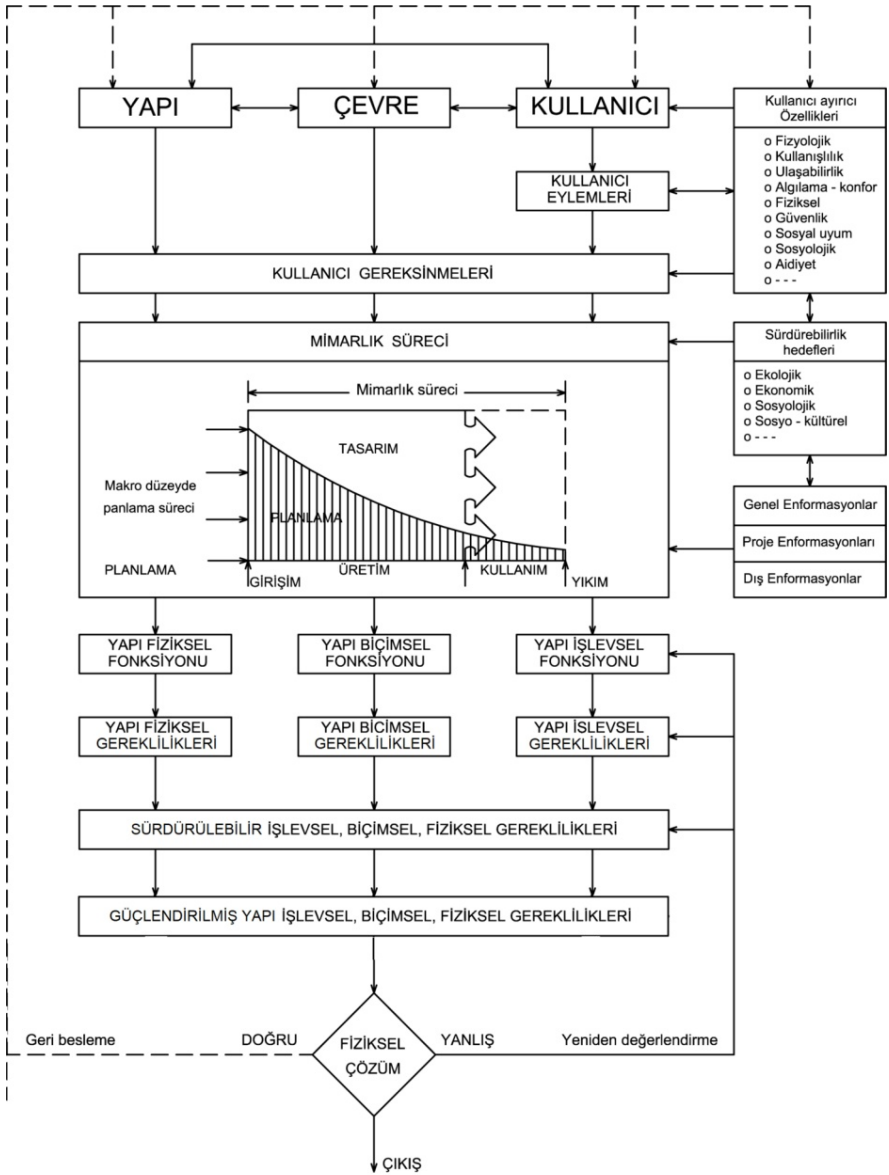
Yukarıda açıklanan sistemlerin işleyişi açısından kullanıcı, çevre ve fiziksel yapı alt sistemleri etkinliklerinin yer aldığı yapı sisteminde veya onun alt sistemlerinden birinde meydana gelebilecek beraberindeki diğer alt sistemleri ve sonuçta oluşturmuş oldukları yapı sistemini de olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla amaçlanan sistem hedefleri gerçekleşemeyecektir. Günümüzde yapı üretim sistemi işleyişi ve sistem çıktıları olan yapıların genel kabul gören sürdürülebilirlik hedeflerine duyarsız kaldığı ve doğal sistem kaynaklarını aşırı tükettiği görüşü kuvvetlenmiştir.

Güncel ekonomik kalkınma politikalarında değişiklik yapılması ihtiyacı, ekonomik büyüme için doğal kaynakların verimli kullanılması ve kaynak kayıplarının en aza indirilmesi ile gelecek nesillerin ihtiyaçlarının süresiz olarak karşılanabilmesine yönelik sürdürülebilirlik düşüncesi, her alanda olduğu gibi yapı üretim sisteminde de çok yönlü faydalar sağlayacak bir sistem girdisi olarak benimsenmiştir. Bu düşünce, yapı üretimi alanında sürdürülebilir yapıların gerçekleştirilmesine önem kazandırmış, yapı sistemi

ve alt sistemlerinde sağlıklı yapı üretimi amaçlarına yönelik işlevsel, biçimsel ve fiziksel gerekliliklerin, “sürdürülebilir sağlıklı yapı gereklilikleri” olarak güçlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Örneğin; engelsiz tasarım ilkeleriyle uyumlu, kullanılabilir ve hesaplı mekân büyüklüklerinin benimsenmesi, yapının yaşam süresinin amacına uygun niteliklerde olması, enerji verimliliğinin gözetildiği doğal aydınlatma ve ışıma ile ısınma, su tasarrufu, doğal havalandırma, dönüştürülebilir ve yenilenebilir tasarım, ekolojik çevre kaynaklarının korunması, uzun ömürlü yapı malzemelerinin kullanılması ve yapılar da etkili atık yönetiminin benimsenmesi ile yapı tasarım hedeflerine ve yapı maliyet kayıplarının önlenmesine katkı sağlayarak yapı sistem girdilerine güç kazandıracak düşüncesi, mimari tasarım girdileri olarak önem kazanmıştır.

Global ölçekte doğal sistem kaynaklarının aşırı tüketilmesi ve kaybı yönündeki olgulardan kaynaklanan endişeler, yerini zamanla sürdürülebilirlik kavramına bırakarak sosyal ve ekonomik perspektifleri içerecek şekilde genişlemiştir. Bu ise; kullanıcı, çevre, fiziksel yapı sistemlerinin ilişkileriyle oluşan yapı işlevsel, biçimsel ve fiziksel fonksiyonlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için ekolojik, sosyolojik ve ekonomik sistem boyutlarına ilişkin girdilerin, güçlendirilmiş sürdürülebilir yapı üretim gereklilikleri olarak sisteme dahil edilmesine olanak kazandıracaktır (Şekil 3).

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

Şekil 3. Sürdürülebilir sağlıklı yapı üretimi kuramsal modeli.

Sürdürülebilir sağlıklı yapı üretimi kuramsal modelinde ifade edilen ekolojik, sosyolojik ve ekonomik doğal sistemlere ilişkin sürdürülebilir tasarım ilkelerinden ekolojik tasarım ilkeleri; çevresel sürdürülebilirliği ve doğal kaynakların etkili kullanımını teşvik eden tasarım yaklaşımları ile yapı üretiminin her aşamasında çevresel etkileri en aza indirmeyi amaçlar. Yapılarda enerji verimliliğinin sağlanması için etkili yalıtım uygulamaları, etkin ve verimli aydınlatma ile ısıtma-soğutma sistemlerinin yanısıra güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları tasarım girdileri olarak yapı üretim sistemine entegre edilebilir. Bu kapsamda doğal ışık ve havalandırma sistemlerinin yer alması, enerji tasarrufu sağlarken yapı iç mekânlarında kaliteyi de artırmış olacaktır. Diğer taraftan yapılarda akış basıncı ayarlanabilir muslukların kullanılması, su tasarruflu tuvaletler, yağmur suyu toplama ve kullanma sistemlerinin kurulması gibi önlemler ile su tüketiminin azaltılması da önem kazanmaktadır. Ayrıca yapıda geri dönüştürülebilir, çevre dostu düşük toksin içeren malzemelerin tercih edilmesi yanı sıra bu malzemelerin özellikle yerel kaynaklardan sağlanması, sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Yeşil bina kapsamında ise yeşil çatılar ve duvarlar enerji verimliliğini artırırken atmosfer sularının denetlenmesine de katkı sağlayacaktır. Yapının bahçesi ile birlikte yakın çevre peyzaj tasarımı yerel bitki türlerinin kullanılması ve su tasarrufu sağlayan sulama sistemlerinin kullanılması, kullanım ve yaşam süresinin uzatılmasını sağlayacaktır. Ayrıca yer seçimi, ulaşılabilirlik, çevresel duyarlılık ve yerel ekosistemlere saygı gösterme gibi faktörlerin değerlendirilmesi de önem taşımaktadır.

Doğal sistemlere ilişkin sürdürülebilir tasarım ilkelerinden sosyolojik tasarım ilkeleri ise; insanların sosyal ihtiyaçlarını ve davranışlarını dikkate alan bir yaklaşımı temsil eder. Bu ilkeler, binaların iç mekânlarını, kullanıcıların etkileşimlerini ve toplumsal deneyimleri optimize etmelerini amaçlar. Yaşam alanlarında tasarlanan oturma alanları, lobiler, kafe ve toplantı odaları gibi toplumsal alanlar, insanların bir araya gelmesini ve etkileşimde bulunmasını teşvik ederek toplumsal yaşamı güçlendirir. Özellikle yapılarda

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

esnek ve çok amaçlı alanlar tasarlanması, kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına ve etkinliklerine uyum sağlamasını sağlar. Ayrıca tasarlanan mekânın farklı amaçlar için kullanılabilmesi de sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Ancak burada tasarlanacak alanların sosyal etkileşimin yanı sıra, kişisel alan olma özelliğinin de önemli olduğu unutulmamalıdır. Açık ve iletişim odaklı ofis tasarımı düzenlemeleri, çalışanların iletişimini kolaylaştırması açısından uygun görünmesine karşın, aynı zamanda gürültülü ve dikkat dağıtıcı olabileceğinden, açık mekân tasarımlarında akustik düzenlemelere önem verilmesi önem taşır. Yapı içi ve dışı alanlarda yatay ve dikey erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik, farklı kültürlerde ve yaş gruplarındaki insanlar ve engelliler için günümüzde olmazsa olmaz sosyolojik sürdürülebilirlik tasarım ilkeleri olarak önem taşımaktadır. Ayrıca yapı içinde ve çevresinde etkin güvenlik önlemlerinin alınması, kontrollü aydınlatma, kameralar ve acil durum çıkışları gibi düzeneklerin tesisi, sürdürülebilirlik açısından sosyolojik tasarım girdilerindedir. Bu sürdürülebilir sosyolojik tasarım ilkeleri, binaları sadece fiziksel mekânlar olarak değil, aynı zamanda insanların etkileşimlerini, deneyimlerini ve toplumsal bağlarını şekillendiren ortamlar olarak doğru yönde düşünmeye teşvik ederek, kullanıcıların yaşam ortamlarında daha mutlu, daha verimli ve daha tatmin edici bir deneyim yaşamalarına yardımcı olacaktır.

Yapı üretim sisteminde yer alacak sürdürülebilir ekonomik tasarım ilkeleri ise; maliyet etkinliği ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından tasarım ve inşaat süreçlerinin optimizasyonunu sağlayan önemli bir tasarım gidisidir. Proje başlangıcından itibaren yapı üretimi maliyet tahminleri ile bütçe maliyetlerinin eşlenmesi tahminlerinin yapılması yöntemleriyle, proje bütçesinin öngörülen hesaplarla eşitlenmesini sağlayan etkinlikleri içerir. Böylece maliyet tahminleri dışında beklenmeyen maliyetlerin ortaya çıkmasını engelleyerek proje amacındaki olası sapmaların oluşmasını önleyecektir. Ayrıca proje paydaşları arasında etkili iletişim ve işbirliğini sağlayarak iş süreçlerini hızlandırmakta, maliyetlerin en aza çekilmesini

sağlayarak, malzeme ve ekipmanların uygun maliyetle sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Yapı üretiminde inovasyon ve teknolojinin kullanımı, verimliliği artırarak malzeme taşıma ve işçilik maliyetlerini düşürebilir. Otomasyon sistemlerinin kullanılması, enerji yönetimi ve etkili bakım planlamasıyla maliyetleri düşürerek bunların etkin şekilde kullanımını sağlayabilir. Böylece çevre dostu tasarım olanaklarını destekleyerek, enerji ve kaynak tüketimini azaltabilir. Bu tasarım ilkeleri, yapı projeleri maliyetlerinin düşürülmesi ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması için önemlidir. Sonuç olarak doğal sistemlere ilişkin sürdürülebilir tasarım ilkelerinin yapı sistemine girdi olarak entegre edilmesi; sürdürülebilir mimarlık düşüncesine, dolayısıyla yapı üretimine sürdürülebilirlik açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

SONUÇ

Dünya nüfusunun artışı karşısında, insanların doğal çevreleri ile uyum sağlamak ve gereksinmelerini karşılamak için, artan yapı stoku ihtiyacının kısa zamanda sağlanmasına yönelik çabaları, doğal sistem kaynaklarının aşırı kullanımı ve oluşan sistem kayıpları global alanda sorunlara neden olmuştur. Ülkelerin gelişme çabaları, bir taraftan doğal kaynakların tüketilmesiyle, diğer taraftan yeni kaynakların üretiminde açığa çıkan atıkların çevresel etkileriyle, eko-sistemi olumsuz olarak etkilemektedir.

Doğal çevrenin yaşanabilir ve sürdürülebilir olarak devam edebilmesi ve gelecek kuşakların yaşam koşullarını tehdit eden ekolojik kayıpların önlenmesi gereksinimi, uluslararası toplumda doğal çevrenin acilen korunması düşüncesine önem kazandırmıştır. Doğal kaynakların aşırı tüketilmesi, her uğraş alanında olduğu gibi özellikle yapı üretimi alanında da sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik optimum çözüm olanaklarının var edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu durum sürdürülebilir mimari kavramını, yapı tasarım ve uygulaması alanında kaçınılmaz bir sorumluluk olarak karşımıza çıkarmıştır. Bu görüş açısından, yapı üretim sistemi ve dolayısıyla yapı sistemi (mimarlık süreci) etkinliklerinde ekolojik, ekonomik

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

ve sosyolojik sistemlere ilişkin sistem gereksinmelerinin dış sistem kriterleri olarak yapı işlevsel, biçimsel ve fiziksel gerekliliklerine entegre edilmesiyle oluşturulacak “Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Tasarım Modeli” ne uygun olarak, doğa dostu yapıların üretiminin gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir. Bunun başarılması, yapı üretim sistemi etkinlikleri ile doğal sistem kaynaklarının sınırsız sömürülmesini önleyeceği gibi, artan sosyal ve ekonomik çatışmalar dâhil olmak üzere, yapı üretimi alanında karşı karşıya olduğumuz sürdürülebilir mimarlıkla ilgili sosyal istikrara önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, B., İzci, A. N. (2018). Sistem Yaklaşımı, Kavramları ve Yönetim. *Recep Tayyip Erdogan University Journal of Social Sciences*, 4(7), 223-237.
- Arsan, Z. D. (2008). Türkiye’de Sürdürülebilir Mimari. *Mimarlık Dergisi Ankara*, 340, 21-30.
- Aykanat, A. (2021). Ders notları.
- Aykanat, A. (2023). *Sürdürülebilir Gelecek için Alternatif Enerji Kaynakları*. Nobel Yayınevi, Ostim Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Baysan, O. (2003). Sürdürülebilirlik Kavramı ve Mimarlıkta Tasarıma Yansımaları. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Berköz, S. (1975). *Yapım’da Sistemler Yaklaşımı*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Bozdoğan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını, 50, 1011-1028.
- Campbell, S. (1996). Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development. *Journal of the American Planning Association*, 62(3), 296-311.

- Ciravoğlu, A. (2006). Sürdürülebilirlik Düşüncesi-Mimarlık Etkileşimine Alternatif Bir Bakış: Yer'in Çevre Bilincine Etkisi. [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalında Bina Araştırma ve Planlama Programı].
- Coşkun, C., Oktay, Z., Ertürk, M. (2010). Konutların Isıtma Sezonunda Seçilen İç Ortam Sıcaklık Parametresinin Enerji-Maliyet-Çevre Açısından Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği. *Tesisat Mühendisliği Dergisi* 10(43), 28-35.
- Çağnan, Ç., Özer, H. (2014). Yapı Üretiminde Sistem Yaklaşımı ile Yapı Ürünü Performanslarının Çevre-Ekoloji ve Yasal Zorunluluklar Bağlamında Test Edilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. *Megaron*, 9(4), 255-270. DOI: 10.5505/MEGARON.2014.29491.
- Dinçer, Ö. (2009). *Sistem Yaklaşımı*. Retrieved May 14, 2016, from <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/s/032.htm>
- Erengözgin, Ç. (2005). Enerji Mimarlığı. *Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü, 4. Yenilenebilir Enerjiler Sempozyumu ve Sanayi Sergisi Bildiri Özetleri*, (pp. 47-48).
- Frey, W. (2010). *Das Fünf-Finger-Prinzip: Strategien für eine nachhaltige Architektur*. Herder. ISBN 978-3-451-30387-6.
- Hamans, C. (2014). *Binalarda Sürdürülebilirlik*. Retrieved April 24, 2020, from <https://www.ekoyapidergisi.org/binalarda-surdurulebilirlik>
- Kafesçioğlu, R. (2017). *Çağdaş Yapı Malzemesi Toprak ve Alker*. İstanbul, İTÜ Vakfı Yayınları.
- Koçel, T. (1984). *Yönetimde Sistem Yaklaşımı, İş İdaresi*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Küçük, O., Demirdöğen, O. (2013). *Üretim İşlemler Yönetimi* (3. Baskı). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Mele, C., Pels, ., Polese, F. (2010). A Brief Review of Systems Theories and Their Managerial Applications. *Service Science*, 2(1-2), 126 – 135.

Sistem İlişkileri Açısından Sürdürülebilir Sağlıklı Yapı Üretimi Kuramsal Modeli

Nachhaltiges Bauen. Strategien – Methodik – Praxis. BBSR-Berichte KOMPAKT 14/2010. Hrsg. v. Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung im Bundesamt für Bauwesen und Raumforschung. S. 11.

Özmehmet, E. (2007). Avrupa ve Türkiye'deki Sürdürülebilir Mimarlık Anlayışına Eleştirel Bir Bakış. *Journal of Yasar University*, 2(7), 809-826.

Perker, Z. S. (2012). Sistem Yaklaşımı Bağlamında Bir Girdi ve Sistem Olarak Geleneksel Anadolu Konutu. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(2), 554-571.

Utkuğ, G. (2012). Çevre ve Yaşam İçin Tasarım: Ekolojik Tasarım. *Çevreye Duyarlı Tasarım Konferansları II, Atılım Üniversitesi, Ankara*.

URL-1. Monien, F. *Ganzheitliche Managementansätze stärken Wohnungsunternehmen nachhaltig*. Retrieved October 10, 2022, from <http://www.controllingportal.de/Fachinfo/Branchen/Ganzheitliche-Managementansaetze-staerken-Wohnungsunternehmen-nachhaltig.html>

URL-2. Jochum, G. *Der Deutsche Diskurs zu nachhaltiger Entwicklung*. Retrieved October 10, 2022, from http://www.researchgate.net/profile/Georg_Jochum/publication/272826221_Der_Deutsche_Diskurs_zu_nachhaltiger_Entwicklung/links/54f07d7c0cf24eb87940aaf8/Der-Deutsche-Diskurs-zu-nachhaltiger-entwicklung

URL-3. Retrieved October 10, 2022, from <http://www.freyarchitekten.com/nachhaltigkeit/oekonomie.html>

URL-4. *Bewertungssystem Nachhaltiges Bauen Büro- und Verwaltung*. Retrieved March 20, 2023, from https://www.nachhaltigesbauen.de/fileadmin/pdf/veroeffentlichungen/Bewertungssystem_Nachhaltiges_Bauen.pdf

Turner, G. (2008). A Comparison of the Limits to Growth With 30 Years of Reality. *Global Environmental Change*, 18(3), 397-411.

Yılmaz, D., Keskin, K. (2019). Farklı Bakış Açılılarıyla Sürdürülebilir Mimarlık-Estetik İlişkinin Kurulması. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi Journal of Architecture and Life*, 5(1), 145-160. DOI: 10.26835/my.667820.

Söylemler/ Eylemler: Millet Kütüphanesi

Çiğdem YILDIRIM¹

Gazi Üniversitesi

cgdmylrdm@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-6410-2263

Fatih Çağrı AKÇAY^{2*}

Gazi Üniversitesi

fcagriakcay@gazi.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5320-9719

Submission Date: 17.08.2023 / Acceptance Date: 31.08.2023

ÖZET

Geçmişten günümüze kadar toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik birçok faktörün farklı düzeylerde ve biçimlerde dönüşüm geçirdiği bilinmektedir. İlgili faktörler; kent kimliğinin inşasından, yapı stoku ve cephe dilinin çeşitlenmesine kadar uzanan tepkimelerin de bileşenlerini oluşturmuştur. Bir mimari tasarımın birçok alt eylem grubu üzerinden karakterize edilmesinde; salt söz konusu değerler değil, aynı zamanda tasarım sürecine katılan aktörlere ilişkin dinamiklerin de çok önemli rol oynadığı belirtilmelidir. Özellikle mimar; karmaşık ve çok yönlü eylemler dizgesini barındıran tasarım sürecinin her adımını, sahip olduğu formasyon doğrultusunda koordine etmesi bakımından özgün bir misyona sahiptir. Çünkü mimar tarafından alınan kararlar; i) Düşünsel (tasarım – projelendirme – planlama), ii) Eylemsel (inşa etme – üretme – gerçekleştirme), iii) Yönetimsel (işlerin, ilişkilerin, emeğin, eşgüdüm içinde yürütülmesi) girdilerin tamamı ile bağlantılıdır. Tasarımın niteliğini belirleyen başlıca değişken; mimara ait hedeflerin, pratik boyuta yansıma düzeyidir. Bu çalışmada, tasarım hedefleri – sonuç ürün korelasyonuna; 2020 yılında inşası tamamlanarak kullanıma sunulan Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi üzerinden odaklanılmaktadır. Çalışmada, mimari tasarım raporu özelinde bir söylem analizi gerçekleştirilmekte ve ilgili analizler; literatür araştırmasının yanı sıra mekân deneyimine dayalı çıktılar ile bir arada değerlendirilmektedir. Çalışmanın deneysel bölümünde; gözlem ve incelemelerin gerçekleştirilmesi, fotoğraflama ile mevcut durum tespitlerinin yapılması ve mimari projelerin etüv edilmesi gibi yöntemlerden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, mimar tarafından ortaya konulmuş olan tasarım hedeflerinin; uygulamada genel olarak anlamlı bir karşılığının bulunmadığı tespit edilmiştir. Teori – pratik uyumsuzluğu; özellikle tarihi repertuardan beslenen öğeler için daha belirgin olarak gözlemlenmiştir.

* Sorumlu yazar.

ANAHTAR KELİMELELER

Millet Kütüphanesi, Söylem Analizi, Tasarım Raporu, Mimar, Mimari Planlama Süreci.

ABSTRACT

It is known that various factors including social, political, scientific, socio-cultural, economic and technological aspects, have undergone transformations in different levels and forms from the past to the present. These relevant factors have also constituted components of reactions ranging from the construction of urban identity to the diversification of building stock and facade language. In characterizing an architectural design through multiple sub-action groups, it should be noted that not only the aforementioned values but also the dynamics related to the actors involved in the design process play a crucial role. Especially, the architect has a unique mission in coordinating the design process, which encompasses complex and multifaceted actions, according to their formation. The decisions made by the architect are associated with all the inputs of: i) Conceptual (designing - planning), ii) Operational (constructing - producing - realizing), iii) Managerial (conducting tasks, relationships, labor, coordination). The main variable determining the quality of design is the level of realization of the architect's objectives in practice. In this study, the focus is on the correlation between design objectives and outcomes through the case of the Nation's Library, which was completed and put into use in 2020. Within the study, a discourse analysis is conducted specifically on the architectural design report and the relevant analyses are evaluated together with outputs based on literature research and spatial experience. In the experimental section of the study, methods such as observation and examination, documentation through photography and analysis of architectural projects are employed. As a result of the study; it is determined that the design objectives formulated by the architect generally lack meaningful correspondences in practice. The theory-practice mismatch was particularly observed more prominently for elements derived from the historical repertoire.

KEYWORDS

The Nation's Library, Discourse Analysis, Design Report, Architect, Architectural Planning Process.

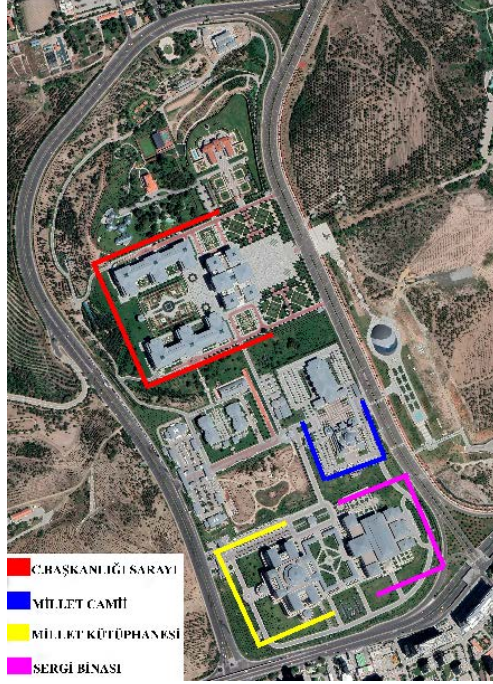
GİRİŞ

Söylem analizinde bağlam; metin ve konuşma üzerine odaklanılarak çözümlenmeye çalışılır. Söylem analizi, söylemi; sürekliliği bulunan bir perspektifle inceler ve bütün katmanlarıyla birlikte ele alır. Söylemin "anlam"ını dökümlemeyi hedefler. Aynı zamanda, söylemin sessiz veya eksik kalan yönlerini de analizin kapsamına dahil eder. Söylem analizi; niteliksel bir yöntem olmasına rağmen, kurallar çerçevesinde konuyu inceleyerek söylem ile pratik arasındaki ilişkiye odaklanır. Söylem ve söylem analizini anlamak;

araştırma aşamalarının ve konunun ele alınma biçiminin temelini oluşturur. Söylem analizi; muhtelif disiplinlere ait araştırma yöntemlerini barındıran heterojen bir çalışma alanıdır. Ayrıca söylemlerin ve düşünselliğın somutlaştırılarak doğal çevreye entegre edildiğı tasarım süreci ile birçok ortak özelliklere de sahiptir. Tasarım sürecinde söylem; tarihsel ve sosyokültürel sürekliliğın bir uzantısını temsil etmekte ve böylelikle anlamsal katmanlarını kazanmaktadır. Diğer yandan bu söylemler bütünü, pratikte yansıma bulmaktadır. Tasarım sürecine ilişkin söylem ve eylem paydası; çift yönlü ilişki barındırmaktadır. Yani tasarım ürünleri de söylemi etkileyebilmektedir. Dolayısıyla söyleme dökülemeyen dönemlerin ideolojileri; nesnelere aracılığıyla okunabilmektedir. Bu da, zamana bağı katmanlaşmanın tasnif edilebilmesi imkanını beraberinde getirmektedir. Söylemin, tasarım ürünü ile olan bağı; ilgili coğrafyaya ait yerel koşulların doğru okunması zorunluluğunu kaçınılmaz kılmaktadır. Söylemin nitelik düzeyi; sağlıklı bir yapay çevre için önemlidir (Yıldız, 2020).

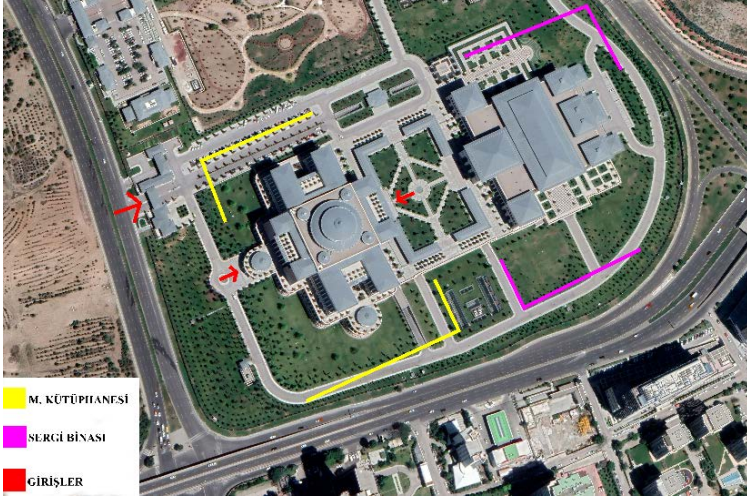
CUMHURBAŞKANLIĞI KÜLLİYESİ ve MİLLET KÜTÜPHANESİ'NE İLİŞKİN ÇEVRESEL ÖZELLİKLER

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi; Ankara'nın Yenimahalle İlçesi'nde konumlanan bir yapı grubudur. Yerleşkede, birbirinden farklı tarihlerde inşa edilen; Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Millet Camii, Cumhurbaşkanlığı Sergi Binası ve Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne ait hava fotoğrafı.

Millet Kütüphanesi; 5.500 kişilik kapasitesi ve 125.000 m²'lik alanı ile Türkiye'nin en büyük kütüphanesi olma özelliğini taşımaktadır ve zemin + 6 kattan oluşmaktadır. Bununla birlikte yapı; muhtelif fonksiyonların yer aldığı 4 adet bodrum kat barındırmaktadır (Katalog, 2022). Millet Kütüphanesi; yerleşkenin güney kısmında, Cumhurbaşkanlığı Sergi Binası'nın karşısında konumlanmaktadır ve yakın çevre düzenlemeleri; her iki hacmin birlikteliği üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kullanıcıların kütüphane binasına ulaşabilmeleri için öncelikle Söğütözü Bulvarı üzerindeki ana giriş noktasından yerleşkeye dahil olmaları gerekmektedir. Protokol giriş noktasının; Söğütözü Bulvarı üzerinden sirküle edilen kullanıcılar için çağırıcı/yönlendirici bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Ancak ana giriş noktası ile fiziksel ve görsel ilişkinin doğrudan tesis edilememiş olmasından dolayı, kamu giriş noktası için benzer bir nitelik söz konusu değildir (Şekil 2-4).

Şekil 2. Millet Kütüphanesi'ne ait hava fotoğrafı (yerleşke, protokol ve kamu giriş noktaları).

Şekil 3. Millet Kütüphanesi kamu girişi (URL-1).

Şekil 4. Millet Kütüphanesi protokol girişi (URL-2).

Söylemler/ Eylemler: Millet Kütüphanesi

Millet Kütüphanesi kamu giriş noktası ile Cumhurbaşkanlığı Sergi Binası arasında yer alan meydanın merkezinde daire formunda bir su ögesi mevcuttur. Söz konusu meydanın çerperlerine; kütüphanedeki kolonların benzerleri ve bu kolonlar tarafından taşınan üst örtü konumlandırılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Meydan çerperlerine konumlandırılan kolonlar ve üst örtü.

Meydan başta olmak üzere Millet Kütüphanesi'nin yakın çevresindeki boşlukların; yeşil alan ve su ögeleri ile değerlendirildiği tespit edilebilmektedir. Ancak yeşil alanların, kullanılmalarına engel yekpare biçimlerinin; salt görsel bir öge olarak varlık bulmaları sonucunu beraberinde getirdiği düşünülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Söğütözü Bulvarı yönünden kütüphane binası - yeşil alan ilişkisi
(URL-3).

MİMARIN SÖYLEMİ ÜZERİNE

Mimariyi teknik olarak ifade etmenin yanı sıra anlam boyutunu da ortaya koymak gerekmektedir. Anlam; gizli olan hakikatin belli bir usul dahilinde bilgi alanında var olması olarak tanımlanmaktadır (Tatar, 2014). Zira mekan; salt ölçülebilir/somut göstergelerden oluşan bir hacim değil, aynı zamanda sanat ve doğa ile ilişkili; soyut örüntüleri içeren bir diyalog aracıdır (Kurt Kıral ve Paç, 2022; Paç ve Kurt Kıral, 2022). Millet Kütüphanesi tasarımcısının de ifade ettiği üzere;

“Mimari, bir sanat olabilmek için referanslarına; oranla, mecazî ve sembolik bir biçimde davranır. Menşei, tarihçesi ve anlamı ile ilgili olarak, izleyicilere ve okuyuculara saklı, ince ve muammalı bir mesaj gönderir.” (URL-4)

Dolayısıyla tasarımcıya ait söylemlerin, Millet Kütüphanesi mimarisinin doğal çevredeki varlığı üzerinden çözümlenmesi esasında; anlamsal bütünlüğü ölçmektedir.

i)

“Resmi ve sosyal mahalleri bir araya getirerek, sadece binaların mimari estetik uyumları değil aynı zamanda yeşil dokusu, bahçeleri, avluları ve meydanları ile görkemli bir bütünlük elde edilmiş ve bu sayede bir “Külliyeye” bütünlüğü sağlanabilmiştir.” (URL-4)

Tasarım raporunda yerleşke içerisindeki bütünlük; “külliyeye” kavramı ile ifade edilmiştir. Ancak bu yerleşke; bir külliye örneği değil, manzume örneğidir. Çünkü mimari terminolojide manzume; birbirinden farklı zaman dilimlerinde inşa edilen hacimlerin bir araya gelmesiyle oluşan yapı topluluğudur. Külliye ise birçok bağımsız bileşenden oluşmakla birlikte, bu bileşenler; zamansal ve mekânsal bir birliktelik oluşturmaktadır (Ataman, 2000). Külliyyede, bütün fonksiyonların bir arada tasarlanmış olmaları ön koşuldur. Örneğin; cami,

Söylemler/ Eylemler: Millet Kütüphanesi

hamam ve medreseden oluşan Kayseri Hunad Manzumesi'nde; farklı dönemlere ait uygulamalar söz konusudur. Diğer yandan Fatih Külliyesi; medrese, hastane, kervansaray, hamam, imaret, sıbyan mektepleri ve saraçlar çarşısı ile bir bütün olarak aynı zamanda tasarlanmıştır (Karamağaralı, 1976).

ii)

“Kütüphane girişinin büyük bir meydandan yapılması ve bu meydanın Sergi Binası ile paylaşılıyor olması, bu iki yapının birbiri ile ne kadar güçlü ilişkileri olduğunu göstermektedir.” (URL-4)

Kütüphane ile Sergi Binası arasında ön görülen bu ilişki; işlevsel uyumsuzluk nedeniyle görsel düzeyde kalmıştır. Meydanda, binalar arası sirkülasyonu engellemek amacıyla konumlandırılan bariyerler; bu tespiti doğrular niteliktedir (Şekil 7).

Şekil 7. Millet Kütüphanesi-Sergi Binası arasına konumlandırılan bariyerler.

iii)

“Kütüphanenin tasarımının oluşum prensibi bazı geleneksel şekilleri esas almaktadır. Bunlar; küp, silindir ve kubbedir. Bu hacimlerin yorumlanması hem orijinal hem de yenilikçi alanların oluşturulmasına imkân vermiştir. Merkez salon, bileşimin ortasına yerleştirilmiştir ve üzerinde etrafını çevreleyen sütunlar arasından doğal olarak aydınlatılan ikili bir kubbe vardır. Kubbe, bilgi üzerinde ışıldayan güneşe atıfta bulunmaktadır. Bu saklı salon, okuyucu tarafından keşfedilmeyi

beklemektedir. İlk kez keşfeden biri için sürpriz mekan etkisini güçlendirmek için hacmin yüksekliğine nispeten alçak kapılardan erişilmektedir.” (URL-4)

Kadim Türk geleneğinde inanışlar mimariyi de etkilemiş ve mekân anlayışını şekillendiren temel öğelerden biri olmuştur. Temelde Türk mimarisine ilişkin plan ve kütle kurgusu, mikrokozmos - makrokozmos anlayışının; simge ve şekillere indirgenerek mekânda kullanılmasına, büyük evren içerisindeki küçük evrenin ikonografik öğeler ile ortaya konulmasına dayanmaktadır. Türklerdeki dört köşe kavramı kutsaldır ve arka planında evrenin yani dünyanın dört köşe olarak algılanması yer almaktadır. Dört köşe veya kare; yeryüzündeki dört unsuru (toprak, su, hava ve ateş) temsil etmektedir. İnsan da bu dörtlünün içindeki bileşenlerden bir tanesidir ve tabiattaki döngünün parçası durumundadır. İnsan, bu dörtlüyü yönlendiren bir güç olmasına rağmen aynı zamanda başlangıç ve bitiş itibarıyla bu dörtlünün parçasıdır. Sembolik dünyada ise daire ve küre, göksel algıyı hatırlatan veya ona götüren unsurdur. Daire, hareket veya başka bir ifade ile zamana işaret ederken; kare ise mekâna işaret etmektedir (Çaycı, 2017).

Türk mimarisinin örtü sisteminde kare ve onun içindeki daire formu, semanın maketi olarak algılanır. Kare; yeryüzündeki düzeni, daireden yükselen küre ise; gökyüzünü ifade ettiğine göre bu tipoloji; yapılarda yeryüzü ile gökyüzünün birlikteliğine işaret eder. Tengri kelimesinin küre anlamına geldiği düşünüldüğünde, dairenin de bu şeklin parçası olması yadsınamaz. Semanın, Gök tanrı ile eşleştirilmesi meselesi bu anlayışı tamamlamaktadır. Genel itibarı ile plan düzleminde kare içerisine yerleştirilmiş olan daire; evren içerisindeki dünyayı temsil etmektedir. İşlevleri birbirlerinden farklı olsa da birçok yapıda bu plan şeması görülmektedir. Plan düzlemindeki bu ikonografi; kütle ölçeğinde küp, silindirik ve kubbe gibi formların birbiri ile kurduğu ilişki ile hayat bulmaktadır. Söz konusu birlikteliği başta dini mimari olmak üzere birçok tipolojide görmek mümkündür. Günümüze ulaşan kurgan mezarlar bu kapsamda belirgin bir örneklik teşkil etmektedir.

mezarların 3. boyutunda; kübik bir hacmin, kubbe formu ahşap bir çatı ile strüktüre edildiği ve toprağın yine kubbe formunda biçimlendirildiği görülmektedir. Plan düzleminde ise bu ilişki; kare içerisindeki bir daire üzerinden mandala formunu yansıtmaktadır (Çaycı, 2017). Kurganların; Türk mimarisindeki ilk barınma birimi olan çadırlarla benzerlik arz ettiği söylenebilir. Çadırlar, plan düzleminde dairesel bir biçimdedir. 3. boyutta ise "göğü" temsil eden kubbe formu bir çatıya sahiptir (Çoruhlu, 1998). Dolayısıyla, *"Kütüphanenin tasarımının oluşum prensibi bazı geleneksel şekilleri esas almaktadır. Bunlar küp, silindir ve kubbedir."* (URL-4) ifadesine dayanılarak projede yararlanılan öğelerin; geleneksel referansa sahip olma nitelikleri salt geometrilerinden değil, esasında birbiri ile kurdukları ilişkiler üzerinden sağlanabilmektedir.

Eski Türk inanışlarında hayatın başlangıç ögesi olarak inanılan su; kutsanan dört yönlü şemanın merkezine - bir avlu ya da kubbe örtülü mekân içerisinde - konumlandırılmaktadır. Diğer yandan kapalı hacimlerde dört yönün kesiştiği merkez üzerinde bir açıklık yer almaktadır. Bu da aslında Türk inancına göre Axis Mundi; yani tanrı ile hayat, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki akışı temsil eden sanal bir aks, bir mikrokozmos ikonografisinin mekândaki tezahürüdür. Yani bu evren kozmolojisinde kubbe, göğü temsil etmektedir (Ak ve Karamağaralı, 2022). Dolayısı ile tasarım raporunda yer alan *"Kubbe, bilgi üzerinde ışıldayan güneşe atıfta bulunmaktadır."* ifadesi; kubbeyi bu ikonografiden ayırmakta ve farklı bir bağlama yönlendirmektedir.

Geleneksel mimaride kubbeli mekâna, diğerlerinden ayrıştırılarak önem atfedilmekte ve yükseklik/büyüklik etkisi ile dış çeperden okunması sağlanmaktadır. Ancak tasarım raporunda buna aykırı olarak yapıda kubbeli alanın gizlendiği ve keşfedilmeyi beklediği vurgulanmaktadır. Nitekim kütüphane binasında kubbe çapı; dışarıdan algılanmayı engelleyecek düzeyde küçüktür ve çeperlerine kıyasla belirgin bir yükseklik barındırmamaktadır.

Okuyucu tarafından keşfedilmesi beklenerek kurgulandığı belirtilen saklı salon (merkez salon); 2. katta konumlanmıştır. Yani söz konusu mekanı ilk kez keşfedecek olan kullanıcının bir sürprizle karşılaşabilmesi için öncelikle farklı mekanları deneyimlemesi gerekmektedir. Bu konumlanma ve sirkülasyon şeması ise; saklı salonu, keşfedilmek için değil bir gereksinime istinaden salt ziyaret edilmek için uygun hale getirmektedir.

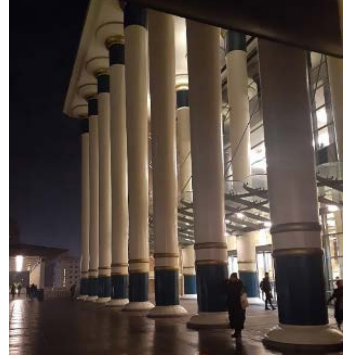
iv)

“Kütüphanenin mimarisi, geçmişin mimarisi ile ve eski eserlerle benzerlikler arz etmektedir. Burada söz konusu olan, bugünün eserleriyle, dikkate değer olan ve bazen de benzersiz olan örnekler açısından zengin, bu bölgenin geçmişteki edinimleri arasında bir bağ kurma iradesidir.” ... “Kütüphanenin mimarisi, orta Anadolu’nun bünyesinde barındırmış olduğu binlerce yıllık yapıtlardan devralınmış Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde bulunan biçimlerin ve bileşimlerin bir sentezidir.” (URL-4)

Okuma alanlarında ve dış cephede rastlanan sık kolonatlı düzen; anıtsallığı artırmaktadır. Ancak bu anıtsallık; Selçuklu ve Osmanlı izlerini taşımaktan ziyade Yunan tapınak mimarisine ait Dor sütunlarının karakteristik özelliklerini anımsatmaktadır (Şekil 8 ve Şekil 9). Sütunların; yivli yapısı, başlık ve büyüklüklerinin yanı sıra taşıyıcı amacından ziyade sık aralıklara yerleştirilmiş olmaları bu ilişkiyi destekler niteliktedir (Şekil 10) (URL-5).

Şekil 8. Millet Kütüphanesi okuma alanlarındaki sütunlar (Katalog, 2022).

Şekil 9. Millet Kütüphanesi kamu giriş noktasındaki sütunlar.

Şekil 10. Parthenon Tapınağı'na ait sütunlar (URL-5).

v)

“Sütunlar parlak beyaz renktedir ve mavi tabanlar, taşlar ve altın rengi yapraklarla birlikte, bütüne sihirli bir etki ve Şark hatırası duygusu kazandırmaktadır.” (URL-4)

Tasarımcı, cephede bazı renklerin birlikteliğini önemsemiş ve bunu şark hatırası olarak nitelendirmiştir. Ancak sütunların biçimleniş şekli ve referans edindiği bağlamdan kopuk durumu, ilgili birlikteliğin; bireysel bir tercih düzeyinde kalması sonucunu kaçınılmaz kılmıştır.

vi)

“Ağaçların ve bitkilerin ekili olduğu, birbiri ardına gelen teraslar, geçmişin bahçelerini hatırlatmaktadır. Yükselti halindeki bahçeler, arazinin eğimi içerisinde yapıyla kuvvetli bir şekilde bütünleşmektedir.”
(URL-4)

Tasarımcının kapalı hacim ve yakın çevre bağıntısına dair beklentilerinde, öncelikle *“geçmişin bahçeleri”* ifadesinin anlamsal muğlaklığı dikkat çekmektedir. Diğer yandan, bahçe konsepti kapsamında organize edildiği belirtilen teraslara, kapalı hacimdekilerin de dahil oldukları düşünüldüğünde; yeni belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Buna göre; a) Kapalı hacimdeki terasların farklı kotlar, yönler ve sayılardaki yoğunluğu; kütüphane kullanımı ve tipolojisi için bir sorunsal teşkil etmektedir. Nitekim gözlem ve incelemelerde, bu alanların kullanıma kapalı oldukları saptanmıştır. b) Ön mimari projedeki görseller ile güncel koşullar kıyaslandıklarında; *“teras – bahçe”* ilişkisinden (görsel düzeyde dahi) söz etmek mümkün değildir (Şekil 11). Bu kopukluk üzerinde; kütle ölçeğinin ve biçimlenmesinin etkisi yadsınamaz. Halihazırda kullanıma sunulan teraslar; yerleşke dokusuna zıt şekilde belirgin olarak sert zemin egemenliğini yansıtmaktadır.

Şekil 11. Millet Kütüphanesi ön tasarımı ve uygulama projesinde teraslar
(URL-6, URL-7).

SONUÇ

Bir yapay çevrenin, fiziksel ve zihinsel faaliyetleri kapsayan üretim süreçleri; metinler/söylemler üzerinden yeniden aydınlatılabilmektedir. Şüphesiz, söz konusu eylemler dizgesini yeniden izlenir kılan metinlerin/söylemlerin başlıca müellifi mimardır. Çünkü biçim–işlev uyumu, mekan/bina/kent ölçeğine entegrasyon, eski – yeni diyalogunun inşası, yerel/dönemsel koşullara adaptasyon vb. birçok parametrenin; eskiz örneklemeleri - uygulama aralığındaki ardışık evrelere eksiksiz biçimde girdi olarak sunulurken sentezlenmeleri ve ortaya çıkan zorlukların çözümlenmelerinde mimar, ana aktördür. Bu gerçeklik ışığında, çalışmanın örneklemini oluşturan kütüphane binasının müellifine ait hedefler/beklentiler; uygulamalar üzerinden sorgulanmaya çalışılmıştır.

Mimar, raporunda; tarihten referans alan birçok kavram kullanmakta ve bunlar üzerinden modern bir yorumlama ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Söz konusu kavramlar; “külliye”, “küp”, “silindir”, “kubbe”, “Selçuklu mimarisi”, “Osmanlı mimarisi”, “sütun”, “saçak”, “şark hatırası”, “geçmişin bahçeleri”, “geleneksel” vb. olarak sıralanabilir. Esasında uygulama; Türk tarihine özgü bazı sembolik öğelerin izlerini barındırmaktadır. Örneğin, merkezinde su ögesi bulunan kare bir platformun dört yönden vurgulanmaya çalışılması; Türk mimarlık tarihindeki güçlü ikonografilere işaret etmektedir. Merkez salonun bir kubbe ile vurgulanmaya çalışılması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak tasarım raporu üzerinden analiz edilen hedef kriterlerinin, pratikte; anlamsal ve bağlamsal kopukluklardan kaynaklı olarak büyük oranda karşılıklarının bulunmadığı görülmüştür. Geleneksel tabanlı yaklaşımın bu bağlı olarak ortaya çıkan bu çatışma; yakın tarihte ulusal mimarlık faaliyetleri – modernizm arakesitine ait yapı stokundaki kimlik arayışlarını/kaybını hatırlatmaktadır (Akçay ve Paç, 2023). Bir metin içerisine kodlanan mimarlık bilgisinin farklı katmanlarına ait kavramların her biri; tasarım için bir kompozisyon zemini oluşturmalıdır. Aksi

halde bağlamından koparılmış söylemlerden eyleme geçiş; kimlik tartışmalarını da beraberinde getirebilmektedir.

BİLGİLENDİRME

Bu çalışmanın ana strüktürü; 2022-2023 Güz Yarıyılında, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora Programı kapsamında yürütülen “Mimari Tasarlama Metodoloji Sorunları” isimli dersin çıktıları üzerinden oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ak, M., Karamağaralı, C. N. (2022). A symbol of central space in Pre-Anatolian Turkish Religious Architecture: Water element. *Gazi University Journal of Science Part B: Art, Humanities, Design and Planning*. 10(1), 55-67.
- Akçay, F. Ç., Paç, D. G. (2023). Erk Eksenli Ulusal Mimari Proje Yarışmaları: 70’li Yıllar Hükümet Konakları. F. Sönmez & S. Arslan Selçuk (Editörler), *Anadolu’nun Yeniden İmarında Yarışma Projeleri: Yüzyılın Mimari Yarışmaları Üzerine (1930-1990)* (ss. 268-283). İdealkent Yayınevi. ISBN: 978-60572348-5-8
- Ataman, A. (2000). *Bir göz yapıdan külliyyeye/Osmanlı Külliyyeleri’nde mekân mantığı*. Mimarlar Tasarım Yayınları.
- Çaycı, A. (2017). *İslam Mimarisinde anlam ve sembol*. Palet Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1998). Geçmişten günümüze mezarlık kültürü ve insan hayatına etkileri Sempozyumu, 47-62.
- Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Kataloğu. (2022).
- Karamağaralı, H. (1976). Kayseri’deki Hunad Camii’nin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21, 199-246.
- Kurt Kırıl, M., Paç, D.G., (2022). Sanat ve Mekân İlişkisini Biyomimikri Üzerinden Okumak: Tomás Saraceno’nun Ağları, *Akademik Sanat Dergisi*, (17), 138-156

Söylemler/ Eylemler: Millet Kütüphanesi

Paç, D. G., Kurt Kırıl, M. (2022). Edoardo Tresoldi'nin Diyalog Mekânları: Incipit, Aura, Locus . *Sanat ve Tasarım Dergisi*. (30), 247-259

Tatar, B. (2014). *Din, ilim ve sanatta hermenötik*. İsam Yayınları, 22.

URL 1: https://mk.gov.tr/GalleryFiles/148/_DSC9488-fff4ca76-6603-415b-bf21-f064871715fa.jpg [Erişim: 02.05.2023].

URL 2: https://mk.gov.tr/GalleryFiles/148/_DSC0132-97d97182-c5a4-4eb2-9f44-78ae1ac5fe28.jpg [Erişim: 02.05.2023].

URL 3: https://mk.gov.tr/GalleryFiles/148/_DSC0835-0f3bee7f-ae7d-451c-a65d-8abbfb282f02.jpg [Erişim: 02.05.2023].

URL 4: <https://mk.gov.tr/icerik/detay/bina> [Erişim: 02.05.2023].

URL 5: <https://yunantoloji.wordpress.com/2020/11/12/yunan-mimarisinde-nizamlar/> [Erişim: 02.05.2023].

URL 6: www.mekatronikinsaat.com/projeler/cumhurbaskanligi-kullu%CC%87yesi%CC%87-kutuphane-ve-sergi%CC%87-salonu/ [Erişim: 02.05.2023].

URL 7: <https://medyabaskent.com/haber/7953704/millet-kutuphanesi-nerede-millet-kutuphanesi-hakkinda-merak-edilen-tum-bilgiler> [Erişim: 02.05.2023].

Yıldız, S. (2020). *Mimarlık ve Söylem: Louis I. Kahn, Le Corbusier, Turgut Cansever ve Öğrencilerle Söyleşiler Üzerine Bir Çözümleme*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Üniversite Kampüsü Giriş Kapılarının Tasarım Süreçlerinin Okunması

Dilara Gökçen PAÇ^{1*}

Bağımsız araştırmacı, Ankara

dilara.akcaypac@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-4380-2113

Submission Date: 22.08.2023 / Acceptance Date: 02.09.2023

ÖZET

Ulusal yapı stoku için işlevsel, sürdürülebilir ve özgün yapay çevrelerin elde edilebilmesinin koşullarından bir tanesi; yürütücü aktörlere ait çalışma düzenlerinin optimize edilmesidir. Toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik vb. faktörler, her mimari tasarımı; kamu-özel sektör ayırımından, yasalardan, yönetmeliklerden, bütçe planlamalarından kaynaklı olarak farklı özgül ağırlıklarda etkilemektedir. Bu bağlamda çalışma; doğal çevreye kazandırılan mimari tasarımlara ilişkin mekansal ve biçimsel değerler üzerinde yürütücü aktörlerin etkinlik paydalarının tespit edilerek tartışılmasına odaklanmaktadır. Yürütücü aktörlerin söz konusu çalışma hacimleri; ülkemizde sayıları hızla artan üniversite kampüslerine ait muhtelif giriş kapıları üzerinden irdelenmektedir. Bu kütlelerin; mimari planlama süreci aktörlerine ait dinamiklerin okunmasını kolaylaştıran girdilere sahip oldukları düşünülmektedir. Çünkü giriş kapıları; iç ve dış mekana (üniversite kampüsü ve kent) ilişkin mimari niteliklerden etkilenme potansiyeli barındıran bir arayüz meydana getirmekte ve “yer”i / “kurum”u temsil gücüne sahip olması bakımından yükseköğretim yapı stokundan ayrılmaktadır. Deneysel içerik; gözlem ve incelemelerin gerçekleştirilmesi, fotoğraflama ile mevcut durum tespitlerinin yapılması, müellif hedeflerinin, işveren beklentilerinin ve mimari projelerin etüt edilmesi gibi yöntemleri barındırmaktadır. Araştırmanın sonucunda; işveren merkezli üretim modellerinin hakimiyeti belgelenmiş ve işverene ilişkin eylem kalıplarının sınırları tariflenmediğinde; başta mimar olmak üzere yürütücü aktörlerin çalışma hacimlerinin kısıtlandığı belirlenmiştir. Bu tablonun ise i) Tasarım bütünlüğünün yitirilmesi, ii) Fonksiyonel ilişkilerin zayıflaması, iii) Kimliksizlik ve iv) Taklit gibi problemleri beraberinde getirdiği gözlemlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Mimari Tasarım Süreci, Mimar, Üniversite Kampüsü Giriş Kapıları

* Sorumlu yazar.

ABSTRACT

One of the conditions for obtaining functional, sustainable and unique environments in national building stock is optimization of working regulations of executing actors. Factors such as social, political, scientific, socio-cultural, economic, technological have varying specific influences on each architectural design, stemming from the distinctions between public and private sectors, laws and budget planning. In this context, the research focuses on identification and discussion of effectiveness of executing actors on the spatial and formal values of architectural designs realized in the natural environment. The working volumes of executing actors are examined through various gates of university campuses, which are rapidly increasing in our country. It is believed that these masses have inputs that facilitate the understanding of the dynamics of the actors involved in the architectural planning process. Because gates create an interface that has the potential to be influenced by architectural qualities related to both the interior and exterior spaces (university campus and the city) and in terms of representing the power of "place" or "institution", they distinguish themselves from the stock of higher education buildings. The experimental content includes methods such as conducting observations and examinations, documenting the current state through photography and studying objectives of designers, expectations of employers and architectural projects. As a result of the research, the dominance of employer-centered production models has been documented and it has been determined that when the boundaries of action patterns related to the employers are not defined, the working capacities of executive actors, particularly architects, are limited. It has been observed that this situation leads to problems such as i) Loss of design integrity, ii) Weakening of functional relationships, iii) Lack of identity, and iv) Imitation.

KEYWORDS

Architectural Design Process, Architect, University Campus Gates.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze sürekli bir devinim halinde gelişen-dönüşen-farklılaşan toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik vb. faktörlerin; mimarlık disiplininin çalışma alanı olan kentler, bina grupları, binalara ait hacimler ve bina cepheleri üzerinde geniş spektrumlu etkilerinin bulunduğu bilinmektedir (Uluoğlu, 2004). Muhtelif disiplinlere ait değerlerin yanı sıra bir mimari tasarımın karakterize edilmesinde; yürütücü aktörler ile ilgili dinamiklerin de pay sahibi olduklarına şüphe yoktur (Şentürer, 2004). Mimarlık pratiği yaşayan bir mekanizmadır ve toplum ile ilişkili tüm pratiklerle doğrudan ya da dolaylı olarak temas halindedir. Ural, bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır (Ural, 2004, ss.28):

“...çünkü mimari bir obje, her şeyden önce mesela kültürel bir yönü olan, bir tarihselliğe sahip olan, toplumsal ve bireysel değerlerle ilgili içinde bulunan, insan eliyle birtakım amaçlar gözetilerek yapılmış, insanın bireysel ve toplumsal yaşantısını hem etkileyebilen ama aynı zamanda ondan etkilenebilen, estetik, ekonomik ve pragmatik bir boyuta sahip, teknolojik gelişmeyle yakından ilişkili bir fizik nesnedir...”

Toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik vb. faktörlerin, her bir mimari tasarıma; kamu/özel sektör ayrımından, yasalardan/yönetmeliklerden, bütçe ve önceliklerden kaynaklı olarak farklı özgül ağırlıklarda etkiyebildikleri de belirtilmelidir. İlgili faktörlerin ve yürütücü aktörlere ait dinamiklerin; değişkenlik/çeşitlilik arz eden bu çoklu yapılarına rağmen özgün, işlevsel, sürdürülebilir, estetik bir tasarım ortaya konulması hedefi ise; değişmez sıfatlar kümesi olarak varlığını korumaktadır.

Değişmez hedef kriterlerinin, pratik boyutta yansıma bulabilmeleri; toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik vb. faktörlerin; eskiz örneklemeleri-uygulama aralığındaki ardışık evrelere eksiksiz biçimde girdi olarak sunulması sentezlenmelerine ve ortaya çıkan zorlukların çözümlenmelerine bağlıdır. Bu yönde sağlanması gerekli koşullardan bir tanesi; yürütücü aktörlere ilişkin olumsuzlukların inhibe edilmesidir. Çünkü üretim organizasyonlarına ait girdilerin/çıktıların tamamı; yürütücü aktörler tarafından ele alındığı için bireysel/ortak çalışmalarda muhtemel eksiklikler, hatalar veya ihmaller; telafi edilemeyen veya bir başka aktörün iradesine sunulan eylemsel/düşünsel/yönetimsel boşlukları beraberinde getirebilmektedir. Tariflenen olasılıklar ise esasında; mekansal/biçimsel sunumun yani tasarımın niteliğini azaltma potansiyeli barındırmaktadır ve bu bakımdan değişmez hedef kriterleri için başlıca bir sorunsal vasıf taşımaktadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE AMACI

Çalışma; doğal çevreye kazandırılan mimari tasarımlara ilişkin mekansal ve biçimsel olumlu ve olumsuz etkiler üzerinde, yürütücü aktörlerin etkinlik paydalarının tespit edilerek tartışılmaları amacını barındırmaktadır. Bu bağlamda deneysel kurgu; ülkemizde sayılarının hızla artmalarına paralel olarak yoğun bir fiziki yapılanmanın sürdürüldüğü üniversite kampüslerinin

giriş kapıları üzerinden oluşturulmuştur. Söz konusu kütle grubunun tercih edilme nedeni; iç ve dış mekana (kampüs ve kent) ilişkin mimari niteliklerden etkilenme potansiyeli barındıran bir arayüz meydana getirmesi ve “yer”i / “kurum”u temsil gücüne sahip olması bakımından üniversite kampüsü yapı stokundan ayrışmasıdır. Mimari planlama süreci aktörlerine ait dinamiklerin daha belirgin olarak okunabilmeleri bağlamında bu özelliklerin; araştırmanın problem dilimi için anlamlılık arz ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte, bütün yürütücü aktörlerin çalışmalarını biçimlendiren temel bir konu olarak planlama süreci hedeflerinin irdelenebilmeleri için ilgili örneklem; eski – yeni kıyasına imkan sunabilen giriş kapıları çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Deneysel çalışmada; gözlem ve incelemelerin gerçekleştirilmesi, fotoğraflama ile mevcut durum tespitlerinin yapılması, müellif hedeflerinin, işveren beklentilerinin ve mimari projelerin etüt edilmesi gibi yöntemlerden yararlanılmıştır.

ULUSAL MİMARİ PLANLAMA SÜREÇLERİ İÇERİSİNDE YÜRÜTÜCÜ AKTÖRLER

YÜRÜTÜCÜ AKTÖRLERE İLİŞKİN DİNAMİKLER

Ülkemizde yapay çevre eldesi için doğrudan iş verme, ihale ve yarışma olmak üzere üç farklı üretim organizasyonundan yararlanılabilmektedir (Akçay & Sahil, 2021). Bütün metotların ana omurgası temelde; tasarlayan (mimar) ve tasarlanan ilişkisi üzerine kuruludur. Literatürde; metotların tanıtımı için farklı birçok girdinin yerine öncelikle bu ilişkiye atıfta bulunulması, anlamlıdır. Buna göre; yarışma yönteminin, içerdiği ödüllendirme mekanizmasından dolayı motivasyon kaynağı oluşturduğu belirtilerek tasarımcı için önemi ortaya konulur. Bu sayede özgün tasarım önerileri geliştirmeye imkan sunan özelliği vurgulanır (Lipstad, 1989; Nematı, 2013; Strong, 1996). Doğrudan iş verme yönteminde; karşılanması talep edilen işlevin boyutu ve niteliği ile tasarımcının mesleki becerisi/deneyimi/başarısı/iletişim gücü vb. kriterler arasındaki korelasyon ön plana çıkarılır (Çalışlar vd., 2017). İhale yönteminde; mevzuat koşullarına uygunluk ve nicelik arayışının merkezine; süreç yönetimini üstlenmeyi talep eden tasarımcı ile tasarım önerisi konumlandırılır (Atay Kızıltaş, 2016). Üretim organizasyonlarının işletim sistemlerini özgül kılan faktörler ise; mimar-tasarım ilişkisini örüntüleyen bileşenlerin türü ve çeşitliliğidir.

Planlama süreçlerinin değişkenliği kapsamında tesis edilen bu ilişki için Hadid şu ifadeleri kullanmıştır (Özgüner, 2000; Kızılırmak, 2010, ss. 29):

“...Ben daima yanıt vermek için çalıştığım koşulları, bunun bir yarışma mı, bir program mı, yoksa bir müşteriye yapılan bir sorun mu olduğunu göz önüne alarak değerlendiririm. Önce koşulları irdelerim ve aynı zamanda da bunun nasıl açıklanabileceği üzerinde düşünürüm. Soyut bir biçimde bu koşulu nasıl değerlendirerek başlayabilirsiniz? Ve aynı zamanda da mevcut koşulları gözlemleyerek sizin düşüncenizin burada nasıl olabileceğini belirlersiniz. Bu uzun bir süreçtir, birkaç dakika alabilir, yıllar alabilir. Süreç gerçekte şu iki araştırmanın ortaya çıkışıdır: Biri programı, diğeri koşulları araştırmaktır ve eşzamanlı olarak da bunlar bir biçimde bütünleşip tek bir amaca dönüştürler...”

Bir planlama sürecinde mimar-tasarım ilişkisinin boyutu, mimar kaynaklı kararların; deneyimlenebilir, gözlemlenebilir, olumlu/olumsuz mekansal/biçimsel koşullar üzerindeki izdüşüm alanı üzerinden değerlendirilebilir. Bu ilişkinin yapılandırılma düzeyi; mimar tarafından alınan kararların, pratiğe aktarılabilirdiği orana paralellik arz etmektedir. Mimarlık bilgisine uygun bir sistematik ile işletilen ideal bir planlama süreci içerisinde, mimar ve çalışmalarına yönelik şu tespitler yapılabilir:

- 1) Mimar tarafından alınan kararlar; a) Düşünsel (tasarım – projelendirme – planlama), b) Eylemsel (inşa etme – üretme – gerçekleştirme), c) Yönetimsel (işlerin, ilişkilerin, emeğin, eşgüdüm içinde yürütülmesi) girdilerin tamamı ile bağıntılıdır (İzgi,1999).
- 2) Mimar; mesleki/bireysel yetileri kapsamında işlevsel, teknik, estetik koşulları kurgulamaya çalışması ve bu konuda sorumluluk üstlenmesi bakımından çok önemli bir kimliğe sahiptir (İzgi,1999).
- 3) Mimar, tasarımını; bağlamsal ve kütle içi ilişkileriyle bir bütün olarak geliştirir ve sonuç formuna ulaşır (Özen Yavuz & Akçay, 2012).

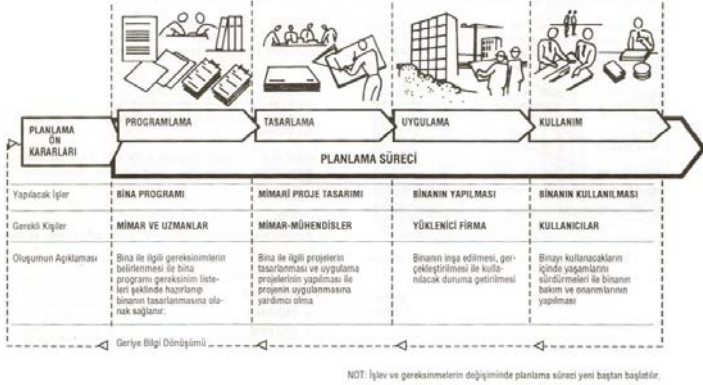
Mimari planlama sürecinin her evresinin; yeterli bilgi, birikim ve yetkinliğe sahip bir aktör tarafından koordine edilmesi; diğer yürütücü aktörlere ait sorumluluk ve yetkinlik sınırlarının korunması bakımından zaruridir. Bu misyonu, edindiği formasyon zemininde; tarihi ve güncel koşulları

önemli/öncelikli ayrımı yaparak okuyabilen; deneyimini, yorumunu, beceri ve donanımını kullanabilen bir özne olarak mimarın gerçekleştirmesi gerekir (İzgi,1999).

Mimar ile ilgili geniş ölçekli görev tanımları ve beklentiler; karmaşık ve çok yönlü eylemler dizgesinin, bir aktörün mutlak kontrolü altında yürütül(e)mediği gerçeğini de değiştirmemektedir. Mimar; karmaşık üretim organizasyonlarına dahil olan çok sayıdaki profilden (işveren, peyzaj mimarı, inşaat mühendisi, makine mühendisi, elektrik mühendisi, kentsel planlama uzmanı, yüklenici kurum/kuruluş) yalnızca bir tanesidir (Şekil 1). Özellikle günümüzde, kullanıcı gereksinimlerinin artması, karmaşıklaşması ve katılımcı yaklaşımların da yaygınlaşması ile birlikte; planlama süreçlerindeki disiplin temsilcilerinin çeşitliliği artmıştır. İşveren, mühendisler ve yüklenici gibi temel katılımcılara; hedeflenen yapay çevre tipine göre örneğin pedagoglar/sosyologlar (eğitim binaları), doktorlar/hemşireler de (hastane binaları) eklenilebilmektedir (Karataş, 2014, ss.106). Eskiz örneklemeleri-uygulama alt süreci aralığında mimarın iletişim kurduğu ilk aktör, işverendir. İşveren (müteşebbis, bürokrat, yönetici); belirli bir fonksiyonun karşılanabilmesi hedefi ile sahip olduğu/yönetebildiği bütçe üzerinden, mimari planlama sürecinin başlangıcını gerçekleştirmektedir ve bu kapsamda arazi tespiti, seçili araziye ilişkin teknik veri dökümü, maliyet hesaplama gibi çalışmaları öncelikle tamamlamak durumundadır. Bu ön hazırlıkların ardından kurulan mimar-işveren ilişkisinin gündemi; beklentilerin tespitine dayanmaktadır. İşverenin; yapay çevreden ve planlama sürecinden beklentileri, kısıtlılıkları, mali yeterlikleri vb. detaylı bir şekilde listelenir. Mimar, bu göstergeler ışığında; bilimsel araştırmalar, arazinin bulunduğu çevre ile ilgili sosyal ve teknik özellikler, yönetmelikler ve konunun uzmanları üzerinden program oluşturmak durumundadır (Akçay, 2018).

İşveren ve mimarın, planlama sürecindeki çalışmaları; bilişsel ve duygusal yaklaşım biçimlerinin birlikteliklerine dayalı olarak sürdürülmektedir. İlk evreler düşünüldüğünde dahi mimar; tasarım problemini kavramak, öneriler geliştirmek, bu önerileri 2-3 boyutlu algılanabilir sunumlara dönüştürmek gibi eylemleri; evrensel mimarlık birikimi ve öznel değerleri ışığında yürütmektedir. Öznel değerlerin zemininde; algı ve beğeni durumu ile

birlikte kültürel, ekonomik, siyasi, dini, ideolojik vb. unsurlar yer almaktadır. Bu kapsamda, mimarın mevcudiyetinin; tasarıma ait geometrik özelliklerin yanı sıra anlamsal/soyut boyuta da etkilerinin bulunduğunu vurgulamak gerekir (Akçay, 2021).

Şekil 1. Mimari planlama süreci eylemleri ve aktörleri (Arcan&Evcı, 1992, ss.49).

Palmer, Pamir, Çotuksöken; mimar-tasarım arasındaki ilişki ve bir aktör olarak mimar için sırasıyla şu ifadeleri kullanmıştır (Palmer, 2008, ss.40; Pamir, 2001, ss.22; Çotuksöken, 2004, ss.153):

“...Diyebiliriz ki bir nesne, bir kişi ile ilişkisi olmadığında anlamsızdır ve bu ilişki de manayı belirleyicidir...”

“...Mimarın bu ilişkideki son hedefi ve görevi, tasarım eylemiyle dünya topografyası üzerinde fiziksel bir mekanın oluşturulmasıdır. Bu mekanın oluşumunda ise, insanla nesne arasında ve tarih boyunca oluşmuş coğrafi, sosyal, kültürel, ekonomik sistemler arasındaki ilişkiler kullanılmaktadır...”

“...Özne olarak mimar ya da mimar özne, aynı zamanda yaptığı işi her ikisinin olanaklarına da ‘borçlu’ dur ve yine onlardan ‘sorumlu’ dur. Mimar doğayı da kültürü de ‘şimdi ve buradan’ hareketle tarihselliği içinde ‘kavramak’, onu ‘çerçevelemek’, onun üzerinden ‘yayılmak’, onu

yeniden 'yazmak' zorundadır. Mimarlık adını alan ve düşünüp taşınan bir özne olarak mimarın gerçekleştirdiği bu etkinlikte, doğanın bir parçası olan 'yer' bir sanat, teknik olarak aynı zamanda somutlaşan bir biçimsellik içinde çerçevelenmekte, ölçülüp biçilmekte, yeniden oluşturulmaktadır..."

İşveren tarafından mimara aktarılan taleplerde de teknik boyutun yanı sıra bireysel tercihlerin bulunabilmesi durumu; yadsınamaz bir gerçektir. Mimarın görevi, öznel taleplerin; mimarlık bilgisine uygun bir formatta dengelenmesidir. Salt teknik veriler üzerinden yürütülen ve işverenin/mimarın bireysel tercihlerinden tamamen arındırılmış bir programlama ve mimari tasarım çalışmasının da; planlama sürecinin sürdürülebilirliği bakımından doğru olmadığı belirtilmelidir. Bu noktada; karşılıklı iletişimin ve dil birliğinin önemi vurgulanmalıdır (İzgi, 1999). Tasarım alt süreci ile birlikte mimar, projesini; farklı meslek gruplarının da katılımı ile geliştirmeye başlar. Peyzaj mimarı, mühendisler, şehir ve bölge planlama uzmanı gibi bireylerin her birinin; disiplinlerinin kendilerine kazandırdığı ölçek, perspektif ve terminoloji üzerinden yaklaşım biçimi geliştirmesi, beklenen bir tablodur. Bu tablonun mevcudiyetinde mimar; tasarımının ana strüktürünü muhafaza ederek disiplinler arası girdilerin sürece aktarılmasını sağlamalıdır (Akpınar & Aysev, 2011). Tasarım alt süreci sonucunda ortaya konulan iki boyutlu mimari projelerin, doğal çevreye kazandırılmak üzere kaba ve ince yapı işlemleri, uygulama süreci boyunca yükleniciler tarafından takip edilmektedir. Yüklenicilerden beklenen işe; yorumlamaya ve müdahaleye kapalı, tarifli adımlardan oluşan eylemleri yerine getirmeleridir (Şen, 2006).

Çok katmanlı yapılanması ile bir planlama süreci esasında; mimari tasarımın doğal çevreye kazandırılması ile sonlanmamaktadır. İnşa eyleminin ardından mimari tasarım; hizmete sunulacak kullanıcılar ile etkileşime girmekte, kullanıcının mekansal/biçimsel niteliğe yönelik tepkileri ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu sayede hedef kriterlerin gerçekleşme durumuna yönelik bir değerlendirme yapılabilmesi mümkün hale gelmektedir. Değerlendirmeler üzerinden de yürütücü aktörler ile ilişkili dinamiklerin mekansal/biçimsel nitelik üzerindeki olumlu/olumsuz etkileri tartışılmaktadır. Kullanıcı-mimari tasarım ilişkisi; üç farklı şekilde

sonuçlanabilmektedir. Bunlar: 1-Kullanıcı-mekan uyumunun tam olarak sağlanması, 2-Beklentilere ve eylemlere uygun koşulların oluşturulmaları için yapay çevreye kullanıcı tarafından mekansal/biçimsel müdahalelerde bulunulması, 3-Kullanıcı-mekan uyumu yönündeki müdahalelerin yeterli olmamasından dolayı yapay çevrenin terk edilmesidir (Sanoff, 1977).

YÜRÜTÜCÜ AKTÖRLER İLE İLGİLİ MUHTEMEL OLUMSUZLUKLAR

Mimari planlama sürecinde yürütücü aktörlerin ortaya koymaları gereken bireysel veya müşterek çalışmalar; nitelik sorunları barındırabilir veya çalışma hacimleri; üstlenilen misyona ve işleyişe aykırı şekilde genişleyebilir/daralabilir. Bunlar da; organizasyon dengesinin ve bütünlüğünün yitirilmesini, tasarım niteliğinin azalmasını mümkün kılabilir. Ulusal mimari planlama süreçlerinin erken evrelerinde, hedef fonksiyon – arazi uyumu ve hedef fonksiyon – mali kaynak denkliliği ile ilgili işverenin göz önünde bulundurmadığı, gerekli hassasiyeti gözetmediği hususlar; son adım olmasına rağmen kullanıcılar için dahi işlevsel/görsel zorluklara sebebiyet verme potansiyeli barındırmaktadır. İşveren tarafından etüt edilmesi gerekli başlıklar ve negatif yönlü sonuçları şunlardır:

- i) Yakın çevredeki fonksiyonlar ve arterler: Sirkülasyon yoğunluğu ve ulaşım güçlüğü,
- ii) Büyüklükler: Kapasite sorunları,
- iii) Meteorolojik/topoğrafik/jeolojik vb. özellikler: Tadilatlar ve işlevsel değişiklikler,
- iv) Hedef fonksiyona eşdeğer geçmiş uygulamaların maliyeti: Ön tasarımın değişimine uzanan uygulama kararları (açık alanın/kapalı hacmin kaldırılması veya küçültülmesi, şeffaflık/masiflik oranında ve diğer malzemelerde değişiklikler vb.)

Mevcut tasarım sorunlarının belirlendikleri, çözümlenmeleri yönünde hedeflerin saptandıkları, son olarak mekansal/biçimsel göstergelerin tanımlandıkları program (Preiser, 1991) için mimar; geniş ve rasyonel bir veritabanı kullanmak durumundadır. Bilimsel çalışmalara, standartlara, yasa ve yönetmeliklere, kullanıcı profili odaklı araştırmalara dayanmayan ve tahmin ağırlıklı verileri içeren programların; mekansal/biçimsel niteliğe olumsuz etkileri kaçınılmazdır (Inceoğlu, 1977). Mimarın, program ile ilgili

bireysel çalışmalarındaki hataların genellikle kullanıcılar tarafından telafi edilmeye çalışıldığı belirtilmelidir. Benzer durum; tasarlama eylemi için de söz konusudur. Yakın çevre ilişkileri, yatay/düşey sirkülasyon ağı, mekansal organizasyon, büyüklükler vb. ile ilgili tasarım sorunları; tadilat, dönüşüm, tasarım bütünlüğünü deforme eden lokal müdahaleler anlamına gelebilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında mimara özgü sebepler; mesleki tecrübe, bilgi birikimi ve disiplinler/disiplinler arası iletişim zayıflığı, temsil araçlarının mekansal deneyimden ve gerçeklikten uzak olabilmeleri vb. şekilde sıralanabilir.

Program oluşturulurken işveren; ana eksene kendi gündemini konumlandırarak mimarı pasifize etmeye çalışabilir (Akçay & Paç, 2023). İşveren; geleneksel, modern, kentsel, kırsal vb. çevre verilerinin değişkenliğinden tamamen bağımsız bir yaklaşım sergileyebilir; popüler kültür, reklam, moda vb. parametrelerin etkisinde kalarak kitsch, taklit, eklektik kavramlarına örnek teşkil eden tasarım beklentilerine sahip olabilir (Şentürer, 2004). Mimar; program kurgusunun yanı sıra tasarlama eylemine de uzanan bu zorlu ilişkiler ağını yönetmek durumundadır (Akpınar & Aysev, 2011). Diğer yandan mekansal/biçimsel beklentilerin veya bütçe zorluklarının işveren tarafından mimara iletilmeme olasılığı da bulunmaktadır. İlgili boşluk; işverenin telafi amaçlı ardışık evrelerde daha etkin rol almasına neden olabilmekte, uygulama veya takip eden kullanım sürecindeki tasarım bütünlüğünün deformasyonuna zemin hazırlayabilmektedir (Şen, 2006; Farrelly, 2011). Herhangi bir gerekçeye dayanmadan işveren tarafından tasarlama veya uygulama süreçlerine müdahale edilebilmesi de mümkündür (Akçay, 2018). Bu durumun; mimara ait eylemsel hacmin daralmasını beraberinde getirdiğine şüphe yoktur.

Müellife ait mimari projeye inşaat ekonomisi ve pratiklerinin de etkisi olabilmektedir. Doğal çevreye kazandırılan tasarım bu durumda; müellifi mimar olduğu sanılan bir işveren veya yüklenici kurum/kuruluş ürünü haline gelmektedir (Akpınar & Aysev, 2011). Ülkemiz uygulama süreçlerinde mimarın aktif rol alamaması nedeniyle oluşan bu tabloyu Cengizkan şöyle eleştirmektedir (Cengizkan, 2009, ss.19):

“...Tasarımcı ile ürün, ya da müellif ile eser arasındaki ilişkiyi üretim süreci boyunca ve o ortamda bağıtlayan kurallar, müellif tasarımı bitirdiği anda ya bitip buharlaşmakta ya da biçim değiştirip başkaları tarafından kararlaştırılan, adeta ‘bağışlanan’ değerlere dönüşmektedir...”

ÜNİVERSİTE KAMPÜSÜ GİRİŞ KAPILARI / ULUSAL DÜZEYDEKİ ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMELER

Bilginin üretildiği, dönüştüğü ve yayıldığı “üniversiteler”; kültürel, sosyolojik, ekonomik vb. parametreler bağlamında içerisinde bulunduğu kent ile doğrudan diyalog halindedir. Bu noktada, diyalogun tesis edildiği öncül kütle; bir arayüz/sınır elemanı olarak giriş kapısıdır.

Giriş-çıkış, iç-dış, açık-kapalı, bitiş-başlangıç gibi zıtlıkları beraberinde getiren üniversite kampüsü giriş kapılarının; salt kontrollü ve disiplin sağlayan bir mekanizmanın parçası olmadıkları bilinmektedir. Üniversite kampüsü yapı stokuna ait bu bileşenler; fonksiyonel özelliklerinin yanı sıra yerel/kurumsal kimliği temsil etme potansiyeli de barındırmaktadır. Kent merkezlerindeki tarihi bina veya bina gruplarında yürütülen faaliyetlerin zamanla niceliksel artışa paralel olarak dış çeperlerde sürdürülmeye başlanması; bu arayışlara hız kazandırmıştır (Onur & Özeren, 2020, ss. 44-55).

Eskinin kaldırılması – yeni ürünün uygulanması esasına göre bütünden ayrımlanarak araştırmanın deneysel bölümüne dahil edilen üniversite kampüsü giriş kapısı örneklerine ilişkin planlama süreçlerinin; iki farklı yöntem üzerinden işletildikleri saptanmıştır. Buna göre, işveren talebinin gündeme gelmesinin ardından ilgili giriş kapılarının;

- i) Bir bölümü çağrılı teklif kapsamında akademisyenler tarafından tasarlanmıştır. Bunlar: Gazi Üniversitesi Merkez Kampüs A Giriş Kapısı ve Kırıkkale Üniversitesi Kampüsü Giriş Kapısı’dır.
- ii) Bazıları ise kurum personelleri üzerinden, doğrudan iş verme veya ihale yolu ile elde edilmiştir. Bunlar: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kampüsü Batı Giriş Kapısı ve Ege Üniversitesi Merkez Kampüs Ana Giriş Kapısı’dır.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KAMPÜS A GİRİŞİ KAPI TASARIMI VE YAKIN ÇEVRE DÜZENLEMESİ

Gazi Üniversitesi Yapı İşleri Daire Başkanlığı'nın talebi ile Merkez Kampüs A giriş noktasında bulunan eski giriş kapısının kaldırılarak (Şekil 2) temsil gücü yüksek bir tasarım ortaya konulmasına yönelik olarak 2011 yılında muhtelif öneriler geliştirilmiş, farklı akademisyenlere ait bu alternatifler içerisinde uygulanmak üzere bir tasarım önerisi tercih edilmiştir.

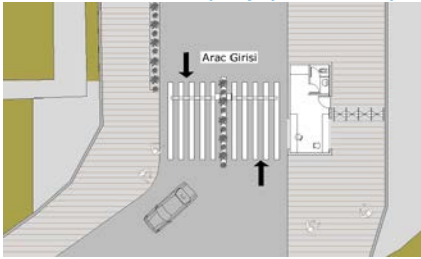

Şekil 2. 2012 yılında kaldırılan Gazi Üniversitesi Merkez Kampüs A Giriş Kapısı (URL-1).

Seçili mimari projede giriş kapısının; tekil kütle üretimi düzeyinde kalmaması, yakın çevresi ile birlikte bütüncül olarak ele alınması gerektiği savunulmuş ve buna göre geniş yüzeyli Dolunay Parkı da bir tasarım girdisi olarak kullanılmıştır. Giriş noktası; güvenlik birimini, turnikeleri barındıran bir adet kule ve yatayda konumlanan bir adet giriş takı ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Dolunay Parkı sınırları içerisinde; kullanıcıları kuleye yönlendiren bir duvar tasarlanmış, düzensiz konumlu büfeler bir araya getirilmiş, açık otoparklar oluşturulmuş, sert ve yeşil zeminin lineer dağılımı sağlanmıştır (Şekil 3-6).

Şekil 3. Ön projeye ait vaziyet planı (Özen vd., 2012).

Şekil 4. Ön projeye ait kule planı (Özen vd., 2012).

Şekil 5. Ön projede Dolunay Parki büfe planları (Özen vd., 2012).

Şekil 6. Ön projeye ilişkin 3 boyutlu görseller (Özen vd.,2012).

Müellifler; tasarım problemlerini ve bu kapsamda önerilen çözümleri şu şekilde ifade etmiştir (Özen vd., 2012):

“Tasarım alanının bütünü yoğun bir yaya sirkülasyonu barındırmasına rağmen Dolunay Parkı; etkin bir biçimde kullanılamamaktadır. Ayrıca Dolunay Parkı; Merkez Kampüs’ten de kopuk bir görüntü sergilemektedir. Mevcut giriş kapısı; yakın çevredeki binaların arasında kalması ve yer itibarıyla dar bir alanda konumlanmış olmasından dolayı Mevlana Bulvarı’ndan algılanamamaktadır. Bu tespitler bağlamında;

i) Giriş noktasının; düşeyde yükselen, Gazi amblemini de üzerinde taşıyan bir kütle yardımıyla farklı perspektiflerden algılanabilirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Düşeyde yükselen kütle ayrıca tabanda, güvenlik birimleri için gerekli olan hacmi oluşturmaktadır.

ii) Düşeyde yükselen kütle; “Gazi” ismine gönderme yapan yatay doğrultulu bir “tak” ile dengelenmeye çalışılmıştır.

iii) Dolunay Parkı içerisindeki büfeler belli bir düzen arz edebilmeleri için tek bir bölgede toplanmıştır. Dolunay Parkı; giriş kapısına çağrıştırmacı bir tavır sergilemesi amacıyla çeşitli peyzaj ve yapı elemanlarıyla donatılmıştır.

iv) Giriş kapısı ile bir bütün olarak ele alınan ve “Gazi”li olmak ayrıcalıktır.” söylemi ile kullanıcıları karşılayıp kampüse yönlendiren bir duvar tasarımı gerçekleştirilmiştir.”

Müelliflere ait mimari proje; birçok değişiklikler kapsamında 2012 yılında eski giriş kapısı kaldırılarak (Şekil 7) uygulanmış ve kullanıma sunulmuştur. İlgili değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:

i) Giriş takı ve zemindeki su ögesi ile birlikte yönlendirici duvar tasarımının uygulanmaması,

ii) Dolunay Parkı ve içerisindeki açık otoparkların, büfelerin; mimari projeden tamamen bağımsız biçimde düzenlenmeleri,

iii) Kulenin oturma alanının genişletilmesi, kule-turnike ilişkisinin mimari projedeki konuma aykırı şekilde yerleşke içerisine alınması ve kulenin çatı eğiminin tanımsız bir noktada sonlandırılarak sürekliliğinin kaybedilmesi (Şekil 8-11).

Şekil 7. Kullanıma sunulan kuleye ait görsel (Akçay & Paç, 2021).

Şekil 8. Dolunay Parkı ile ilgili güncel hava fotoğrafı (Google Earth, 2023).

Şekil 9, 10, 11. Dolunay Parkı ve çevresine ait görseller (Akçay & Paç, 2021).

Halihazırda deneyimlenmekte olan mimari koşullar; ön projenin büyük oranda pratiğe aktarılamadığını kanıtlar niteliktedir. Müellifler tarafından mimari proje raporunda sıralanan çevresel problemlerin büyük bir bölümünün de devam ettiği söylenebilir. Buna göre yürütücü aktörler üzerinden mevcut tablonun nedenleri şu şekilde tasnif edilebilir:

i) Uygulama sürecine müelliflerin aktif katılım sağlayamamalarına bağlı olarak işveren ve yüklenici kurum tarafından müdahaleler gerçekleşmiş; kule biçimlenmesi/işlevi belirli düzeyde mimari projeden bağımsız strüktüre edilmiştir. Bu bağımsızlık özellikle Dolunay Parkı uygulaması için üst sınırlardadır. Hizmete sunulan Dolunay Parkı ve çevresi ile mimari proje kararları arasında hiçbir korelasyon bulunmamaktadır.

2) Bütçe zorlukları nedeniyle giriş takı, Dolunay Parkı içerisindeki su ögesi ve yönlendirici duvar elemanı; uygulamaya dahil edilmemiştir. Planlama süreci ön hazırlıklarının yetersizliğine işaret eden bu sonuç; müellif hedeflerinin ve konseptin önemli ölçüde karşılıksız kalmasına zemin hazırlamıştır.

3) Müellifler, kullanım sürecindeki değişikliklere de müdahil olamamıştır. Kule cephesine eklenen saçak; geometri ile uyumsuzluk arz eden eklektik bir yapıdadır. Uygulama sürecinde turnike konumlarının değiştirilmesi; bu eklektik görüntünün ön cepheden algılanmasını beraberinde getirmiş ve şekil niteliğin daha fazla azalmasına zemin hazırlamıştır.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ KAMPÜSÜ GİRİŞ KAPISI

Kırıkkale Üniversitesi yönetiminin talebi üzerine kampüs giriş noktasında bulunan eski giriş kapısı kaldırılarak (Şekil 12) yerine 2017 yılında, akademisyen müellifi tarafından yeni bir tasarım ürünü geliştirilmiştir.

Şekil 12. 2017 yılında kaldırılan Kırıkkale Üniversitesi kampüsü giriş kapısı (URL-2).

Müellife ait mimari projede giriş kapısının; içerisinde yer aldığı bölgeden kopuk/bağımsız kalmaması gerektiği düşünülmüş ve özellikle Ankara – Samsun Otoyolu gibi bir arterle ilişki kurulmasının önemli olduğu savunulmuştur. Buna göre, kütle plastiği, yerleşim biçimi ve yükseklik üzerinden ilgili arterin varlığını gözetken bir yaklaşım benimsenmiştir (Şekil 13-16). Müellif, bu çerçevede şunları ifade etmiştir (Yıldırım, 2022):

“Kırıkkale Üniversitesi kampüsü eski giriş kapısının; işlevini yerine getiremediği, fiziki ömrünü tamamlamak üzere olduğu ve kurumun vizyonunu yansıtmadığı gibi gerekçelerle yönetim tarafından yeni bir tasarım talep edildi. Yeni tasarımdan beklenen; Ankara - Kırıkkale ve Kırıkkale - Ankara istikametlerinden algılanabilecek bir niteliğe sahip olmasıydı. Yani tasarımın çıkış noktası “yön” / “yönlenme” üzerine gelişti.”

Şekil 13. Kırıkkale Üniversitesi kampüsü yeni giriş kapısı-Ankara-Samsun otoyolu ilişkisi (Yıldırım, 2022).

Şekil 14. Kırıkkale Üniversitesi kampüsü yeni giriş kapısının kütle plastiği (Yıldırım, 2022).

Kırıkkale Üniversitesi kampüsü yeni giriş kapısına ilişkin ön projenin, minimal değişiklikler üzerinden uygulanarak kullanıma sunulduğu görülmektedir (Şekil 15). Müellifin görüşleri de bu sonucu doğrulamaktadır (Yıldırım, 2022):

“...Bu doğrultuda bir tasarım önerisi geliştirdim ve yönetim tarafından beğenilerek uygulama sürecine başlandı. Uygulanarak kullanıma sunulmuş olan proje, tasarlanandan bir miktar farklı. Bunun da en önemli nedeni tabii ki maliyet. Mesela uygulama çizimlerinde yapı çelik olarak düşünülürken uygulama aşamasında uzay kafes sisteme dönüldü. Alüminyum kompozit paneller; ön projede eğimli ve pürüzsüz kurgulanmış ancak uygulamada düz ve kırılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mevcut durumda, Kırıkkale Üniversitesi yazısı ve logo boyutları; çok daha küçük uygulanmıştır ama genel olarak ön proje, yaklaşık yüzde 80 oranında korunmuştur diyebilirim...”

Şekil 15. Kırıkkale Üniversitesi kampüsü yeni giriş kapısının uygulama süreci (Yıldırım, 2022).

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ KAMPÜSÜ BATI GİRİŞ KAPISI VE EGE ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KAMPÜS ANA GİRİŞ KAPISI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi yönetimi; 2018 yılında 3 adet kampüs giriş noktasının tamamı için giriş kapısı talebinde bulunmuştur. Bunlar içerisinde uzun yıllar kullanılan batı giriş kapısı; ilk sırada ele alınarak yıkılmış ve yerine yeni ürün inşa edilmiştir. Eski giriş kapısının; bağlamsal ilişkilerden yoksun, kütle ölçekli planlandığı tespit edilebilmektedir. Diğer yandan, 2018 yılında ortaya konulan ürünün de; bağlama dair hiçbir öneri sunmadığı ve biçimsel olarak bütünüyle tarihsel repertuardan beslendiği görülmektedir (Tablo 1). İşverenin (yöneticinin) beyanı, ürün ile ilgili yaklaşımı özetler niteliktedir (URL -3):

“...Üniversitemizin yıllar önce yapılan bir ana giriş kapısı vardı. Şu an üniversitemizin üç girişi var. Bu üç girişe de yeni kapılar yapıyoruz. Selçukluyu, Osmanlıyı ve Cumhuriyeti temsil eden kapılar seçtik... Üniversitemizin logosu da Selçuklu'dan günümüze tarihimizi simgelemektedir...”

Ege Üniversitesi yönetimi tarafından Merkez Kampüs ana giriş noktası için 2018 yılında yeni bir kapı tasarımı talep edilmiş ve böylece uzun yıllar kullanılan eski tarihli metal kule yıkılmıştır. Yıkımı gerçekleşen yapının; tartışılabilir olmakla birlikte, özellikle malzeme kullanımı ve yükseklik bağlamında görsel bir kimlik taşıdığı ifade edilebilir. Buna mukabil, yeni

uygulamanın; tesadüfi/kararsız yerleşimi, yenilikten uzak betonarme malzemesi ve geometrik dili/oranları; planlama süreci ile ilgili problem kaynaklarını düşündürmektedir. İşveren (yönetici) açıklamalarındaki “sürdürülebilirlik”, “aynı kapının farklı bir girişe de yapılması”, “yeşil kampüs” gibi kalıpların; yeni giriş kapısının karakteri ile tamamen zıt anlamlar barındırması, planlama sürecinin işletimini aydınlatmaktadır. İşverenin söz konusu beyanı şu şekildedir (URL-4):

“Ege Üniversitesi güvenliği, temizliği ve yeşil kampüsüyle örnek bir yapıya sahip. Sürdürülebilir üniversite olma felsefesiyle birlikte bütün bu güzellikleri sembolize edecek yeni giriş kapısının yapımı sürüyor. Çalışmaların yaklaşık 1 ayda tamamlanmasını bekliyoruz. Aynı kapıyı Yeşil Köşk’ün de bulunduğu girişe de yapacağız. Üniversitemiz, yeşil kampüs, plaka tanıma, aydınlatma ve güvenlik kamerası sistemleriyle yeni döneme daha güvenli ve yaşanabilir bir şekilde başlayacak. Bir anlamda yeni kapılar tüm bu güzellikleri sembolize edecek.”

Tablo 1. Kurum personelleri, doğrudan iş verme veya ihale yolu üzerinden değişimi gerçekleşen kampüs giriş kapıları.

Üniversite	Kaldırılan Giriş Kapısı	Mevcut Giriş Kapısı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kampüsü Batı Giriş Kapısı	 Şekil 16. (URL-5)	 Şekil 17. (URL-6)
Ege Üniversitesi Merkez Kampüs Ana Giriş Kapısı	 Şekil 18. (URL-7)	 Şekil 19. (URL-8)

SONUÇ

Araştırma, sürekli ve hızla genişleyen ulusal yapı stokunun; benzer ivme ile nitelik bakımından seviye kazanabilmesi için mimari planlama sürecine ilişkin bir problem dilimine odaklanmaktadır. Buna göre özgün, işlevsel, sürdürülebilir, estetik yapay çevrelerin elde edilebilmesinin koşullarından bir tanesi; yürütücü aktörlere ait çalışma düzenlerinin optimize edilmesidir. Yükseköğretime yönelik fiziki mekan üretimi kapsamında ölçeklendirilen ve sınırlılıklara dayalı olarak tamamlanan araştırmanın deneysel bölümü; sonuçları bakımından ilgili koşul için anlamlılık arz etmektedir. Seçili örneklemin büyük bir bölümünde; tasarım bütünlüğünün yitirilmesi, fonksiyonel ilişkilerin zayıflaması, kimliksizlik, taklit gibi problemlerin olduğu, bunlar ile yürütücü aktörlere ilişkin dinamikler arasında da güçlü korelasyon bulunduğu saptanmıştır. İlgili sonuçların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan planlama sürecine ait eylemsel/düşünsel/yönetimsel boşluklar ve sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

Ön hazırlık evresinde işverenin bireysel/ortak çalışmalarındaki eksiklikler

Hedef yapay çevre için gerekli mali kaynağın belirlenmesinde işverenin, tamamen bağımsız bir tutum sergileyebildiği görülmektedir. Bu yaklaşım; bilimsellikten uzak, tahminlere ve rasyonel olmayan beklentilere dayandığında, planlama süreci ve mimari tasarım hedefleri de karşılıksız kalmaktadır. Gazi Üniversitesi Merkez Kampüs A Girişi Kapı Tasarımı ve Yakın Çevre Düzenlemesinde olduğu gibi işverenden kaynaklanan bu sorunsal; mimari tasarıma ait bazı öğelerin uygulanamaması nedeniyle bağlamsal ilişkileri yitirilen bir kulenin ve giriş noktasından bağımsız, parsel izlenimi sunmaya devam eden bir park düzenlemesinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Peyzaj mimarlığı ve inşaat mühendisliği disiplin temsilcileri de bu süreçte işverenin yönlendirmelerine bağlı olarak çalışmalarını revize etmek durumunda kalmıştır. Kıyaslama yapıldığında, eski/yeni değişimi ile anlamlı bir mimari tablo üretilmediği söylenebilir.

Tasarım alt sürecinde işveren hâkimiyetinin mimarın çalışma hacmini daraltması

Mimarın, tasarlama eyleminde tamamen işverene göre pozisyon alması; mimarlık bilgisinin pozitif yönlü gelişimini engelleyen, niteliksiz bir yapılaşma aracıdır. Son yıllarda hizmete sunulmuş olan Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kampüsü Batı Giriş Kapısı ve Ege Üniversitesi Merkez Kampüs Ana Giriş

Kapısı; uzak ve yakın çevresi ile hiçbir organik bağlarının bulunmaması, noktasal kurgulanmaları ve taklit/kitsch tanımına uyan genel görünümleri bakımından bu çerçevede değerlendirilebilir. Söz konusu üretimlerin temelinde; bireysel beğenilerin/heyecanların etkisindeki işveren ve işverenin gündemine göre pozisyon alan mimarın yer aldığı düşünülmektedir. Mimardan beklenen, işveren taleplerini; güncel tipolojiler, çevresel referanslar, teknolojik yenilikler ve toplumsal, siyasi, bilimsel, sosyo-kültürel göstergeler ışığında mesleki kabiliyetinden yararlanarak yorumlamasıdır. Eski giriş kapılarının koşulları göz önünde bulundurulduğunda; yeni bir üretimin gerekliliği de sorgulanır hale gelmektedir. Örneğin; Ege Üniversitesi Merkez Kampüsü ana giriş noktasında bulunan eski kapının strüktür sistemi ve simgesel kimliği, yeni giriş kapısına kıyasla; işveren beklentilerine daha fazla paralellik göstermektedir.

Uygulama sürecinde yüklenici kurumun/kuruluşun, kullanım sürecinde ise işverenin çalışma hacimlerini genişletmeleri

Gazi Üniversitesi Merkez Kampüs A Girişi Kapı Tasarımı ve Yakın Çevre Düzenlemesinde olduğu gibi uygulama ve kullanım sürecinde gerçekleşen işveren müdahaleleri ile ilgili mimarın; engelleyici/yönlendirici rol yürütmesi güçleşebilmektedir. Benzer zorluk, uygulama sürecindeki yüklenici kurum/kuruluş müdahaleleri için de söz konusudur. Mimar ile birlikte yürütülemeyen bu alt süreçlerin mekânsal/biçimsel sorunları beraberinde getirmesi ise beklenen bir sonuçtur.

Giriş kapısı örneklerinden Kırıkkale Üniversitesi Kampüsü Giriş Kapısı projesine ilişkin planlama süreçlerinin, aktörler bağlamında nispeten daha sağlıklı yürütüldüğü söylenebilir. Bunun sonucunda; bir güvenlik kulübesinin ve üzerindeki örtünün meydana getirdiği eski giriş kapısına kıyasla mimari niteliğin belirgin şekilde arttığı ifade edilebilir. Akademisyenler, öğrenciler ve idari personellerin çok yönlü olarak deneyimleyebildikleri üniversite kampüslerine ait yapıların; aynı zamanda kentli ile görsel boyuta dayalı bir ilişkiye sahip oldukları bilinmektedir. Bu etkileşim kümesinin boyutu, araştırma sonuçları ile birlikte düşünüldüğünde; benzer çalışmalara odaklanılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Tekrarlı sonuçlara bağlı olarak bu gibi araştırmaların diğer yapay çevre kategorilerine dağılımı için projeksiyonlar ortaya konulmalıdır. Çünkü aktörlere ait bireysel/ortak

çalışma hacimlerinin nitelik sorunları barındırmaları ve üstlenilen misyona/işleyişe aykırı şekilde genişlemeleri/daralmaları; anlamlı bir mimarlık gündeminin oluşmasını güçleştirmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay, F. Ç. (2018). Yarışma yöntemi ile elde edilen mimari projelerde işlevsel niteliğin artırılmasına yönelik bir model önerisi: Belediye hizmet binaları örneği, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akçay, F. Ç., Paç, D. G. (2021). Dolunay Parkı ve çevresine ait görseller.

Akçay, F. Ç., Paç, D. G. (2021). Kullanıma sunulan kuleye ait görsel.

Akçay, F. Ç. (2021). Ulusal mimari proje yarışmalarını kullanıcı – mekan ilişkisi üzerinden okumak. Online Journal of Art and Design, 9(3), s.211-233.

Akçay, F. Ç., Paç, D. G. (2023). Erk Eksenli Ulusal Mimari Proje Yarışmaları: 70'li Yıllar Hükümet Konakları. F. Sönmez & S. Arslan Selçuk (Editörler), Anadolu'nun Yeniden İmarında Yarışma Projeleri: Yüzyılın Mimari Yarışmaları Üzerine (1930-1990) (ss. 268-283). İdealkent Yayınevi.

Akçay, F. Ç., Sahil, S. (2021). Yarışma pratiğinden yansımalar. Yapı Dergisi, 470, 58-65

Akpınar, İ. Y. & Aysev, E. (2011). Küreselleşen İstanbul'da bir sosyal aktör olarak mimarın rolü. Mimarlık / Dosya, Sayı 27, s.46-52.

Arcan, E. F. & Evcı, F. (1992). Mimari Tasarıma Yaklaşım. 2K Yayınevi, s. 49.

Atay Kızıltaş, Z. M. (2016). Mimarlık yarışmalarının biyopolitika üzerinden sökülümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Cengizkan, A. (2009). Türkiye’de mimar ve eser: Tanımsız bir ilişkinin dayanılmaz dağınıklığı. Mimarlık Dergisi, 349, s.19.
- Çalışlar, H., Kanıpak, Ö., Özyurt, E. (2017). Mimarlık ve mimar nasıl pazarlanır? Pazarlasak mı, yoksa pazarlamasak mı?, Arredamento Mimarlık Dergisi, 314, s.78-89.
- Çotusöken, B. (2004). Felsefe-Özne-Söylem. İnkılap Kitabevi, s.153.
- Farrelly, F. (2011). Mimarlığın temelleri. (N. Şık, Çev.). Literatür Kitabevi.
- Google earth (2023). Dolunay Parkı ile ilgili güncel hava fotoğrafı.
- İnceoğlu, N. (1977). Bina programlama sürecine analitik bir yaklaşım.Doçentlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- İzgi, U. (1999). Mimarlıkta süreç kavramlar ilişkiler. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
- Karataş, B. (2014). Mimari ürünün görsel kimliğinin belirlenmesinde “mimar-işveren” etkilerinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.
- Kızılırmak, H. (2010). Mimari tasarım sürecinin betimlenmesi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s.29.
- Lipstad, H. (1989). The experimental tradition. In H. Lipstad (Editor). The experimental tradition: Essays on competitions in architecture. New York: Princeton Architectural Press, s.9-19.
- Nemati, B. (2013). Improving Maslow’s hierarchy of needs: New approach to needshierarchy. Applied Mathematics in Engineering, Management and Technology, 1(1), s.1-16.

- Onur, B. & Özeren, Ö. (2020). 21. yüzyıl Türkiye'sinde tarihsici mimarlığın izi: Üniversite giriş (nizamiye) kapıları. *Euroasia Journal Of Social Sciences Humanities*, 7(3), s. 44-55.
- Özen Yavuz A., Akçay F. Ç. (2012). Development of an approach for producing architectural form in design education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 51, s.222-227.
- Özen Yavuz A., İlerisoy, Z. Y., Akçay F. Ç. (2012). Gazi Üniversitesi Merkez Kampüs A Girişi Kapı Tasarımı ve Yakın Çevre Düzenlemesi'ne ilişkin genel bilgiler, vaziyet planı, kat planları ve görseller. Ankara.
- Özgüner, A. (2000). Hadid'le konuşma. Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi-9: Zaha Hadid Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, s.48-67.
- Palmer, R. E. (2008). Hermenötik (İ Görener, Çev.). Ağaç Kitabevi Yayınları, s.40.
- Pamir, H. (2001). Tasarım süreci ve alternatif biçimlendirme stratejileri. *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, 9, s. 22.
- Preiser, W. F. E. (1991). Design innovation and the challenge of change. In W. F. E. Preiser, J. Vischer and E. White (Eds.). *Design intervention: Toward a more humane architecture* (First Edition). New York: Van Nostrand Reinhold, s.335-349.
- Sanoff, H. (1977). *Methods of architectural programming* (First Edition). Stroudsburg: Dowden Hutchinson & Ross.
- Şen, F. G. (2006). Müşteri isteklerindeki değişikliklerin proje nitelikleri üzerindeki etkileri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şentürer, A. (2004). Estetik bugün (ve Türkiye): Kötü taklit, gerçeklik, yenilik. *Etik-estetik* (1. Baskı). Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, s.174-191.

Uluoğlu, B. (2004). Mimarlık bilgisinin çifte kimliği ve kavramsallaştırılış biçimi üzerine. A. Şentürer, Ş. Ural ve A. Atasoy (Editörler). Mimarlık ve felsefe. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, s.52-67.

Ural, Ş. (2004). Mimari bir objenin felsefi açıdan yorumu. A. Şentürer, Ş. Ural ve A. Atasoy (Editörler). Mimarlık ve felsefe. Birinci Baskı. İstanbul. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, s.24-39.

Yıldırım, B. (2022). Kırıkkale Üniversitesi Kampüsü Giriş Kapısı Tasarımı'na ilişkin genel bilgiler ve görseller. Kırıkkale.

URL-1: Gazi Üniversitesi Ana Kapı. <https://www.cografya.gen.tr/gazi/gazi-universitesi.htm> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

URL-2: 2017 yılında kaldırılan Kırıkkale Üniversitesi Kampüsü Giriş Kapısı. <http://www.mansetgazetesi.net/haber/-kampus-giris-kapisi-yenileniyor-9657.html> (Erişim tarihi: 05.02.2023).

URL-3: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi tarafından talep edilen giriş kapıları ile ilgili açıklamalar. <http://www.cumhuriyet.edu.tr/habergoster.php?haberid=5892> (Erişim Tarihi: 01.02.2023)

URL-4: Ege Üniversitesi tarafından talep edilen giriş kapısı ile ilgili açıklamalar. <https://egeajans.ege.edu.tr/?p=2786> (Erişim tarihi: 01.02.2023)

URL-5: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kampüsü Batı Giriş Kapısı; Kaldırılan Giriş Kapısı. <https://expatguideturkey.com/study-in-cumhuriyet-university/> (Erişim Tarihi: 10.02.2023).

URL-6: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kampüsü Batı Giriş Kapısı; Mevcut Giriş Kapısı. <http://bizimsivas.com.tr/haber/suse-degil-egitime-yonelelim-14975.html> (Erişim Tarihi: 10.02.2023).

Üniversite kampüsü giriş kapılarının tasarım süreçlerinin okunması

URL-7: Ege Üniversitesi Merkez Kampüs Ana Giriş Kapısı: Kaldırılan Giriş Kapısı. <http://www.ege.edu.tr/files/slider/egeg.jpg> (Erişim Tarihi: 10.02.2023).

URL-8: Ege Üniversitesi Merkez Kampüs Ana Giriş Kapısı: Mevcut Giriş Kapısı. https://ege.edu.tr/a3332/ege_universitesi__turkiye%E2%80%99nin_en_ iyi_6%E2%80%99nci_universitesi.html (Erişim Tarihi: 10.02.2023).

Edirne/Keşan Çamlıca (Grabuna) Köyü'nde Kırsal Mimari ve Koruma Sorunları

Tahsin Aykut Çetinmakas¹

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD

tacetinmakas@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-0126-4839

Tülay Canitez^{2*}

Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

tulaycanitez@trakya.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-1011-2789

Submission Date: 29.08.2023 / Acceptance Date: 29.09.2023

ÖZET

Edirne Keşan İlçesi'ne bağlı Çamlıca Köyü, geçmişte Grabuna olarak bilinen eski bir Rum yerleşimidir. Mübadele sonrasında köydeki Rum nüfus ile Batı Trakya Türkleri yer değiştirmiş, yerleşimdeki konutlara Türkler yerleştirilerek kırsal yaşam kültürü günümüze kadar sürdürülmüştür. Günümüzde geleneksel doku içindeki tescilli yapılar arasında müze işlevi ile kullanılan bir ilkokul, sinema, papaz evi, Roma köprüsü ve 3 adet konut bulunmakta; 23 konutun da tescil çalışmaları devam etmektedir. Yerleşimdeki geleneksel konutlar; tek veya iki katlı, moloz taş duvarlı, dış ya da iç sofalı plana sahip yapılar olup, sofaların yaşam alanı olmaktan ziyade geçiş alanı olarak biçimlendiği görülmektedir. Tek katlı konutların hemen bitişiklerinde ya da avlu içerisinde tarım ürünleri için depolar bulunmakta, iki katlı konutlarda ise alt kat depolama, üst kat yaşam alanı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde, eğitim ve iş olanaklarının kısıtlılığının köyden kente göçe neden olduğu, terk edilen konutların yıkılma/yok olma sürecine girdiği, kullanıcıların da konutlara niteliksiz onarımlar yaptıkları görülmektedir. Bu nedenle; risk altında bulunan geleneksel yapıları belgelemek, güncel yaşam koşullarına uygun hale getirilerek özgün nitelikleri ile korunmaları için kriterler belirlemek ve aynı zamanda sosyal ve ekonomik yaşamında iyileştirilerek sürdürülebilmesi için öneriler geliştirmek büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Çamlıca Köyü'nün genel yerleşim özellikleri incelenmiş; işlev, kullanım, strüktür ve özgünlük durumlarına ilişkin analiz paftaları hazırlanmıştır. Geleneksel konutlar fotoğraflarla belgelenmiş, yerinde ölçme ve gözlem yöntemleri ile mimari nitelikleri tespit edilmiş, plan, cephe ve strüktür özellikleri araştırılmıştır. Yerleşim dokusunun, geleneksel

* Sorumlu yazar

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

yapıların ve yaşamın bütünlük olarak sürdürülmesi için turizmin de araç olarak kullanıldığı öneriler geliştirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Keşan, Çamlıca Köyü, Kırsal Mimari, Geleneksel Konut, Koruma

ABSTRACT

Çamlıca Village in Edirne Keşan District is an ancient Greek settlement known as Grabuna in the past. After the population exchange, the Greek population in the village and the Western Thrace Turks were replaced, and Turks were settled in the houses in the settlement, and the culture of rural life has been maintained until today. Today, among the registered buildings within the traditional fabric, there is a primary school used as a museum, a cinema, a priest's house, a Roman bridge and 3 houses, and registration efforts for 23 houses are continuing. Traditional houses in the settlement; They are single or two-storey buildings with rubble stone walls and external or internal sofa plans, and it is seen that the sofas are shaped as transition areas rather than living spaces. There are warehouses for agricultural products immediately adjacent to single-storey residences or in the courtyard. In two-storey residences, the lower floor is used as storage and the upper floor is used as living space. Nowadays, it is seen that the limitation of education and job opportunities causes migration from villages to cities, abandoned houses are in the process of demolition/destruction, and users make unqualified repairs to the houses. Because; It is of great importance to document traditional structures that are at risk, to determine criteria for their preservation with their original qualities by adapting them to current living conditions, and at the same time to develop suggestions for their sustainability by improving their social and economic life.

In this research, the general settlement characteristics of Çamlıca Village were examined; Analysis sheets regarding function, usage, structure and originality were prepared. Traditional houses were documented with photographs, their architectural qualities were determined by on-site measurement and observation methods, and their plan, facade and structure features were investigated. Suggestions have been developed to use tourism as a tool to sustain the settlement pattern, traditional structures and life in an integrated manner.

KEYWORDS

Keşan, Çamlıca Village, Rural Architectural, Traditional House, Conservation

GİRİŞ

Geleneksel mimari, vernaküler mimari, halk mimarisi, yerel mimari gibi farklı tanımları olan kırsal mimari; iklim, coğrafya, doğal kaynaklar, gelenek görenek, üretim ve tüketim biçimine göre şekillenmiş, konut sahibi ya da

yerel ustalar tarafından yöresel malzemelerle ve geleneksel tekniklerle inşa edilerek oluşturulmuştur. Kırsal mimariyi Kuban (1995), «kişinin kendi evini yerel ve organik yöntemler, yerel işçilik ve anlayış ile yapma» olarak tanımlarken, Sezgin (1981) ise «toplumun sahibi bulunduğu kültürün, doğrudan doğruya ve belirli ihtiyaçlar çerçevesinde maddeye dönüşmesidir» şeklinde açıklamıştır. Oliver (2006) Dünya Vernaküler Mimarlık Atlas'ında yöresel mimariyi,

Yöresel mimarlık insanların oluşturduğu konutlardan ve diğer tüm yapılardan oluşur. Çevresel koşullar ve doğal kaynaklar doğrultusunda geleneksel teknolojileri kullanarak bu yapıları oluşturanlar yapı sahipleri ya da toplumun kendisidir. Yöresel mimarlık üretildiği toplumun değer yargıları, yaşam kültürü ve ekonomik yapısı doğrultusunda toplumun gereksinim duyduğu özel ihtiyaçları karşılamaya yönelik inşa edilmiştir,

şeklinde tanımlamaktadır. ICOMOS'un 1999 tarihli Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde geleneksel yapıların ayırt edici özellikleri;

toplumca paylaşılan bir yapı geleneği, çevreye uygun yöresel veya bölgesel bir kimlik, üslup, biçim ve görünüş tutarlılığı veya geleneksel yapı türlerine bağlılık, anonim olarak aktarılan geleneksel tasarım ve yapı ustalığı, işlevsel, sosyal ve çevresel kısıtlamalara etkin olarak cevap verebilme, geleneksel yapım sistemlerinin ve zanaatlarının etkin uygulaması,

olarak ifade edilmiştir (URL-1). ICOMOS Türkiye Milli Komitesi'nin hazırladığı 2013 tarihli Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde ise geleneksel mimari miras; «Teknoloji ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle hızla çeşitliliğini yitiren dünyada, yöreye özgü malzeme ve tekniklerle, yöresel yapım geleneklerini, yerel kimliği yansıtan geleneksel yapı, yapı grupları ve yerleşmeler» şeklinde tanımlanmaktadır (URL-2).

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Bu bağlamda, kırsal mimariyi oluşturan yapıların fiziksel, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı az malzeme kullanılarak, basit strüktürlerle kullanıcı ya da yapı ustaları tarafından inşa edilmiş ve plan kurgusu gelenekler ve çevresel etkenler doğrultusunda şekillenmiş yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu yapılar; malzeme yetersizliği, iklim ve yapım teknikleri gibi parametreler açısından günümüz konfor koşullarına göre yetersiz kalabilmektedir (Akyüz Levi, Taşçı, 2017). Yaşam koşullarının değişmesi, ihtiyaçların artması, modern yaşama öykünme gibi sebeplerden dolayı yapılarda bölümlenmeler ve eklentiler yapılabilmektedir. Özellikle tuvalet-banyo gibi ıslak hacimleri yapı içerisine alırken yapılan bilinçsiz müdahaleler özgün mimari karakteri bozmaktadır (Erdem, 2020). En hızlı bozulma sürecinin kırsal mimarlık alanında olduğu (Eres, 2013) göz önüne alındığında, kırsal mimari ürünlerinin belgelenmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Çalışma alanı olan Çamlıca Köyü, Edirne İli'nin Keşan İlçesi'nde yer alan kırsal bir Rum yerleşimidir. Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen 30 Ocak 1923 tarihli Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi ve Protokolü sonrası (Ari, 1995) Rumlar, Batı Trakya'ya göç ederken Batı Trakya'daki Fere, Dedeagaç, Gevgeli ve Drama şehirlerindeki bazı Türk aileleri de Çamlıca Köyü'ne yerleştirilmişlerdir (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi-E.K.V.K.B.K.). Rum nüfusun yaşam kültürüne göre biçimlenmiş yapıların bir kısmı Müslüman Türkler tarafından kısmen değiştirilerek uzun yıllar kullanılmış, ancak kilise cami yapmak için yıkılmıştır.

Kırsal yaşam biçiminin somut verilerini barındıran ve geçmiş bir yaşam modelinin maddi verileri olan kırsal mimari miras belgelenmeyi ve korunmayı gerektirmektedir (Mazlum, Eres vd., 2004). Ülkemiz kırsal mimari açısından çok zengin olmasına rağmen belgeleme çalışması yetersizdir. Bu çalışmada, 2013 yılında kentsel sit ilan edilen ve sadece 6 adet yapının tescil edildiği Çamlıca Köyü ele alınarak, kırsal mimari mirasının belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle genel yerleşim özellikleri incelenmiş,

yerleşimdeki mimari mirasa yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Yapılan tespitler E.K.V.K.B.K.Arşivinden edinilen harita üzerine renklerle belirtilen lejantlara göre işlenerek analiz paftaları oluşturulmuştur. Geleneksel yapıların plan krokileri oluşturulmuş, cephe özellikleri, yapım tekniği, malzeme özellikleri ve mimari öğeleri fotoğraflanarak ölçme ve gözlem yöntemiyle belgelenmiştir.

Yerinde ölçme ve fotoğrafla belgelemenin yanı sıra köy halkı ile görüşülerek yerleşmedeki toplumsal ve mimari değişimlere yönelik bilgi edinilmiştir. Literatür araştırmasında köyde yer alan geleneksel yapılara yönelik bir belgeye rastlanamamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırma sonucu köyün adının geçtiği üç belgeye ulaşılmıştır. Bu üç belgeden biri 1905 yılına ait olup Grabuna (Çamlıca) köyünde Rum cemaati kız ve erkek çocuklarının kullandığı okulun yeniden inşasına yönelik ruhsat verilmesi talebidir (URL-3). Diğer belge 1907 yılında Dedeagaç Yunan viskonsolosun köydeki bazı şahıs ve papazlarla görüşüp geri döndüğüne (URL-4), üçüncü belge de köy halkından Rum esnafın alacağına yöneliktir (URL-5).

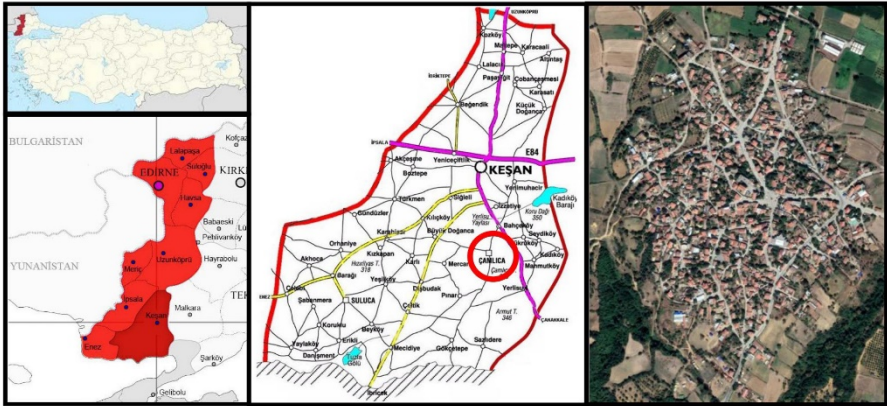
ÇAMLICA KÖYÜ TARİHESİ VE KIRSAL YERLEŞİM DOKUSU

Edirne İli Keşan İlçesine bağlı Çamlıca Köyü'nde ilk yerleşim izleri günümüzden 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. Grabuna, Çanakkale istikametinde ilerleyen kervanların ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli bir yer olarak bilinmektedir (Mansel, 1938:5). Çamlıca yerleşimi, Eski Yunan, Pers, Roma, Bizans, Venedik ve Cenevizlerin hakimiyeti altında bulunmuş olup Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki geçişlerde bir durak noktası olmuştur. Türklerin Rumeli'ye geçtiği dönemlerde Rum yerleşimi olan Çamlıca Köyü, Balkan Savaşları ve Kurtuluş Savaş'ından sonra birçok Balkan ülkesinden göç almıştır. Bu nedenle Çamlıca, Gacal, Pomak, Boşnak, Arnavut, Dağlı, Karabacak, Tatar ve Çerkez olarak adlandırılan Türklerin ilk yerleşim yerleri olmuştur (Sezer, Küçükaltan, Çakır, 2013:47).

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Çamlıca Köyü, Edirne Merkezinin güneyinde, il merkezine 124 km. Keşan ilçe merkezine 13 km. uzaklıkta bulunmaktadır (Şekil 1). Doğusu ve güneyi ormanlarla çevrili olup kuzeyi ve batısı verimli tarım arazilerinden oluşmaktadır.

Çamlıca, 1971 yılında belediye olana kadar Keşan nahiyelerinden biri konumunda olmuştur (URL-6). Nüfusun azalması sonucu İçişleri Bakanlığı'nın 30.03.2014 tarihli ve 6360 sayılı kanunu gereğince belediye kapatılmış ve Çamlıca köy statüsüne gerilemiştir (URL-7).

Şekil 1. Çamlıca Köyü coğrafi konumu (URL-8, URL-9).

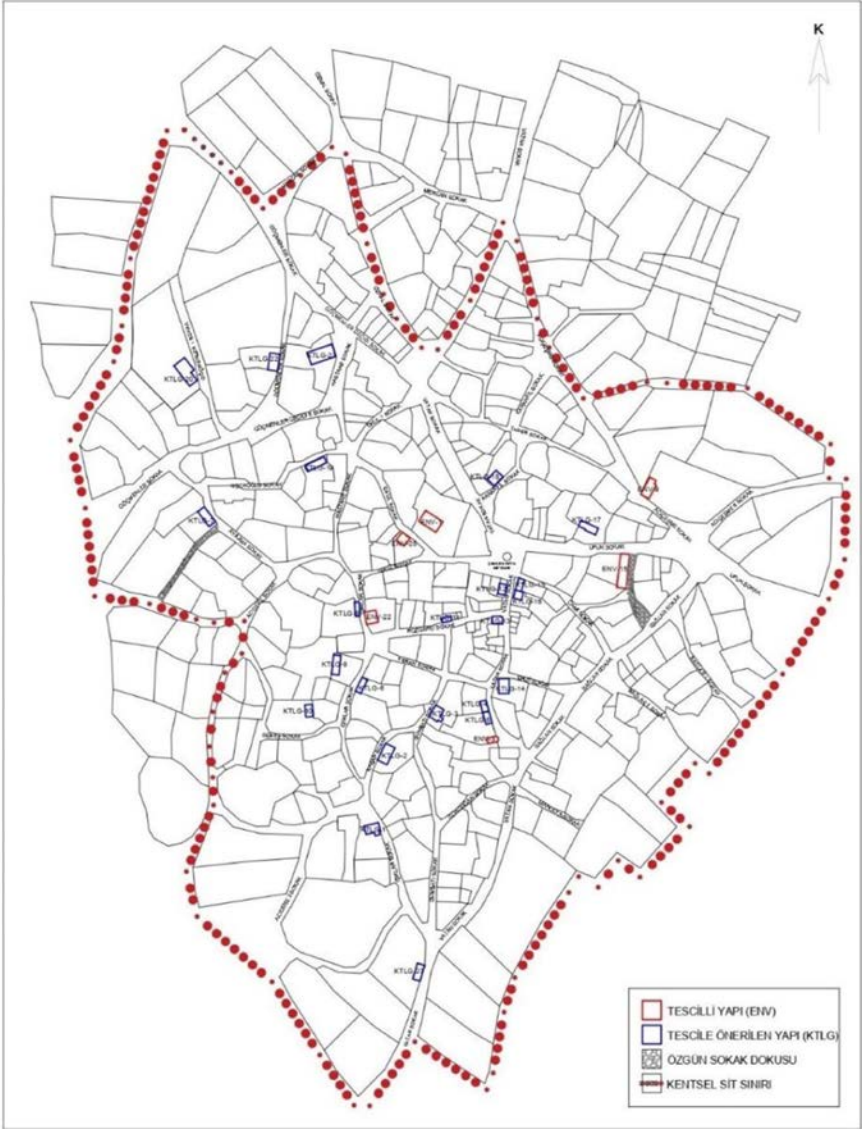
Çamlıca Köyü'nde, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (E.K.V.K.B.K.) tarafından 2012 yılında kentsel sit sınırları ve tespit çalışmaları başlatılmıştır. Tespit çalışmaları sonucunda, 15 / 02 / 2013 tarih ve 871 sayılı kararına göre, 3 konut, ilkokul binası, papaz evi, sinema binası ve Roma köprüsü kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Çalışmada, 2013 yılında tescili gerçekleştirilen yapılar E.K.V.K.B.K.'nun verdiği envanter numarası (ENV) ile tescili önerilen 23 yapı da katalog numarası verilerek (KTLG) kodlandırılmıştır (Tablo 1, Şekil 2).

Tablo 1. İncelenen geleneksel yapıların adres bilgileri.

YAPI ADI	NUMARA	MAHALLE	SOKAK	ADA	PARSEL	KAPI
ÇAMLICA KÖYÜ MÜZESİ	ENV-1	FEVZİPAŞA	OKUL	292	8	64
ORHAN ENGİN EVİ	ENV-3	ATATÜRK	VATAN	269	3	84
PAPAZ EVİ	ENV-8	FEVZİPAŞA	ACI ÇEŞME	253	5	41
SİNEMA BİNASI	ENV-15	ATATÜRK	UFUK	285	3	30
TÜRKAN PALA EVİ	ENV-22	ATATÜRK	IŞIKLAR	277	1	3
GÜZİDE ARAS EVİ	ENV-25	FEVZİPAŞA	OKUL	293	9	7
DAVUT IŞKAN EVİ	KTLG-1	ATATÜRK	IŞIKLAR	266	3	28
HALİL KASAPOĞLU EVİ	KTLG-2	ATATÜRK	KASAP	267	1	3
SÜLEYMAN YALTAOĞLU EVİ	KTLG-3	ATATÜRK	GÜNBATI	269	1	9
SAHİDE KÜÇÜKKUŞKU EVİ	KTLG-4	ATATÜRK	VATAN	269	2	80
ORHAN ENGİN EVİ 2	KTLG-5	ATATÜRK	VATAN	269	3B	82
SALİH KASAPOĞLU EVİ	KTLG-6	ATATÜRK	IŞIKLAR	270	5	8
SALİH YATIKÇI EVİ	KTLG-7	ATATÜRK	AYAZMA	274	3	1
YAŞAR IŞIK EVİ	KTLG-8	ATATÜRK	IŞIKLAR	276	4	4
MEHMET EMİN TAVŞANKORU EVİ	KTLG-9	ATATÜRK	IŞIKLAR 1	276	8	14
HASAN GEVGELİ EVİ	KTLG-10	ATATÜRK	GÜNEŞ	276	11	7
ZATİ AGÜN EVİ	KTLG-11	ATATÜRK	RÜZGARLI	277	9	10
SAMİ GÖZLÜKLÜ KAHVEHANESİ	KTLG-12	ATATÜRK	VATAN	277	20	68
ALİ TINMAZ EVİ	KTLG-13	ATATÜRK	RÜZGARLI	279	5	1
CENGİZ AKSOY EVİ	KTLG-14	ATATÜRK	VATAN	280	1	2
ÖMER İŞERİ KAHVEHANESİ	KTLG-15	ATATÜRK	VATAN	282	1	59
İSMAİL ÇEKİÇ EVİ	KTLG-16	ATATÜRK	VATAN	282	4	61
İZZET AKINCI EVİ	KTLG-17	FEVZİPAŞA	UFUK	286	9	23
CEMİL KARAKAŞ EVİ	KTLG-18	FEVZİPAŞA	KARANFİL	291	7	3
SEVİM İNCECİK EVİ	KTLG-19	FEVZİPAŞA	HOCANOĞLU	264	5	7
ŞUAYİP ÇOMAKOĞLU EVİ	KTLG-20	FEVZİPAŞA	GÖÇMENLER	296	8	1
ZÜLFİYE GÜLER EVİ	KTLG-21	FEVZİPAŞA	HASTANE	297	3	13
ÖZGÜR KARAMAN EVİ	KTLG-22	FEVZİPAŞA	GÖÇMENLER	296	13	15
ZÜFER GÜRKÖK EVİ	KTLG-23	ATATÜRK	VATAN	265	4	106

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Şekil 2. İncelenen geleneksel yapılar.

ÇAMLICA KÖYÜ YERLEŞİM DOKUSU

Sokak Dokusu

Çamlıca Köyü geleneksel sokak dokusu incelendiğinde, bölgeye yakın taş ocaklarından ve dere kenarlarından temin edilen moloz taş malzemeden geleneksel yöntemlerle oluşturulmuş Arnavut kaldırımı sokakların mevcut olduğu ve sokakların da su akışına imkân sağlamak için ortasının eğimli olarak tasarlanmış olduğu görülmektedir. Çamlıca Köyü'nde, Ufuk 1 Sokak ve Ayazma Geçidi Sokakta özgün sokak dokusu gözlemlenmiştir (Şekil 3). Köyde yapılan altyapı ve kanalizasyon çalışmaları sonucu özgün sokak dokusunun büyük bir kısmı tahrip edilmiştir.

Şekil 3. a. Ayazma Geçidi Sokak b. Ufuk 1 Sokak.

Anıtsal ve Kamusal Yapıların Mimari Özellikleri

Yerleşimde tescilli cami, müze işleviyle kullanılan ilkökul, kahvehaneler ve sinema binası köy meydanında yer almaktadır (Şekil 4). Bu yapıların varlığı yerleşimin sosyal, eğitim ve kültürel alanlarda komşu köylere kıyasla daha gelişmiş olduğunun göstergesidir.

çevre düzenlemesi yapılmıştır. Yapılan çevre düzenlemeleri esnasında çan direğinde bulunan çan sökülerek, direğin üzerine dijital saat takılmıştır.

Şekil 5. Çamlıca Köyü Camii.

Çamlıca Köyü Müzesi ENV-1

Özgünde okul olan yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Okulun 1999 yılında kapatılmasıyla müzeye dönüştürülme çalışmaları başlamış; 2006 yılında da Çamlıca Belediyesi meclis kararı ile onaylanarak resmi açılış gerçekleştirilmiştir. 292 ada 8 parselde yer alan yapıya giriş Okul Sokak üzerinden sağlanmaktadır. Çamlıca Köyü müzesi bodrum kat, zemin kat ve birinci kattan oluşmaktadır (Şekil 6).

Müze içerisinde zemin katta, Çamlıca Köyü'nde kışın en soğuk gecesinde kutlanan ve bir Balkan geleneği olan "Bocuk Gecesi" etkinliğinde kullanılan dekor ve malzemeler depolanmaktadır. Birinci katta ise konferans salonu,

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

tarihi ve yöresel ürünlerin sergilendiği salon, kitap ve dergilerin bulunduğu depo ve kullanılmayan bir oda bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. a. Güney cephesi b. Doğu cephesi c. Çocuk gecesi kullanılan dekorlar d. Konferans salonu e. Sergi salonu.

Sinema Binası ENV-15

Taş sinema binası, Ufuk 1 Sokak ile Ufuk Sokağı'nın kesiştiği köşe parselde, özgün sokak dokusunun korunduğu alanda konumlanmakta olup topoğrafyaya uygun olarak inşa edilmiştir. Seyirci (ana), yazlık sinema ve sahne girişi olmak üzere üç farklı girişe sahiptir. Ana giriş kuzey cepheden, yazlık sinema girişi batı cepheden, sahne girişi de doğu cepheden sağlanmaktadır. Yapı tek katlı olup kot farkının bulunmasından dolayı ana girişin sağlandığı mekân iki katlıdır (Şekil 7). Giriş kat bilet kontrol ve büfe

olarak, üst kat ise aile seyirci salonu olarak kullanılmıştır. Yapının batı cephesine açılan kapı parsel içerisinde bulunan yazlık sinema alanına açılmaktadır.

Şekil 7. a. Sinema güney ve batı cephesi b. Sahne c. Aile alanı d. Tavan.

Kahvehaneler

Çamlıca Köyü meydanında geleneksel malzeme ve yöntemlerle inşa edilmiş tescile değer kahvehaneler de bulunmaktadır.

Köy meydanında yer alan Sami Gözlüklü kahvehanesi (KTLG-12) doğu ve kuzey yönlerinde yer alan iki ayrı girişe sahiptir (Şekil 8). Dikdörtgen planlı ve sadece oturma alanlarının yer aldığı tek bölümlü yapı içinde muhdes tuvalet yer almaktadır. Beden duvarları moloz taştan yapılmıştır.

Ömer İşeri kahvehanesi de (KTLG-15) Çamlıca Köyü meydanında yer almakta olup girişi batı cephesindedir (Şekil 8). Dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapı sadece oturma alanlarının bulunduğu tek bölümden oluşmaktadır. Beden duvarları moloz taştan yapılmıştır.

Şekil 8. a. Sami Gözlüklü kahvehanesi b. Ömer İşeri kahvehanesi.

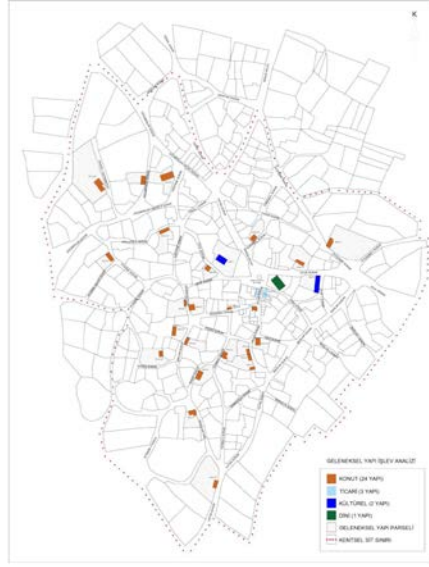
ÇAMLICA KÖYÜ GELENEKSEL KONUTLARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Çamlıca Köyü'nde gerçekleştirilen alan çalışmasında geleneksel yapılarla ilgili analizlerin oluşturulabilmesi için E.K.V.K.B.K. tarafından tescil edilerek koruma altına alınan 6 adet yapı ve 23 adet tescile değer yapının yerleri tespit edilmiş, yapılar fotoğraf ve çizimlerle belgelenmiştir.

Kentsel sit sınırları içerisinde geleneksel yapıların mevcut durumunun belirlenebilmesi amacıyla analizler yapılmış, sonuçlar analitik olarak yüzdelerle sayısal değerler ile ifade edilmiştir.

Çamlıca Köyü geleneksel yapılarının %82.5'ini konutlar, %10.4'ünü ticari yapılar, %7,1'ini de kültürel yapılar oluşturmaktadır. Dini işleve sahip tek bir cami bulunmaktadır. Kahvehane olarak hizmet veren ticari yapılar köy meydanında konumlanmaktadır (Şekil 9).

Çamlıca Köyü geleneksel yapıları kullanım durumu açısından ele alındığında %51.7'sinin sürekli, %27.5'inin dönemsel (bayram, tatil, çocuk gecesi vb.) kullanıldığı; %20.8'inin ise terk edildikleri için atıl durumda oldukları tespit edilmiştir. Sürekli kullanıcıların bir kısmının çiftçilik ve bahçecilikle uğraştıkları, bir kısmının da emeklilerden oluştuğu belirlenmiştir (Şekil 10).

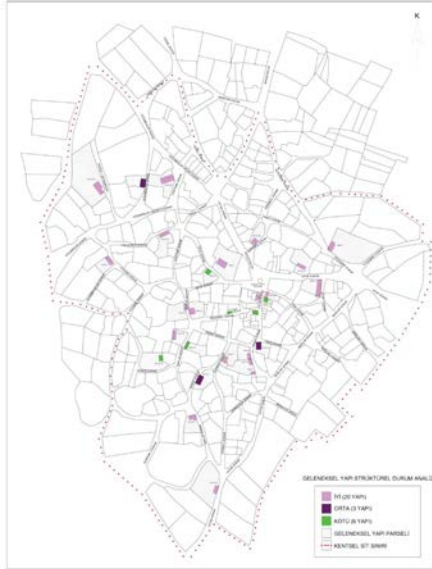
Şekil 9. İşlev analizi.

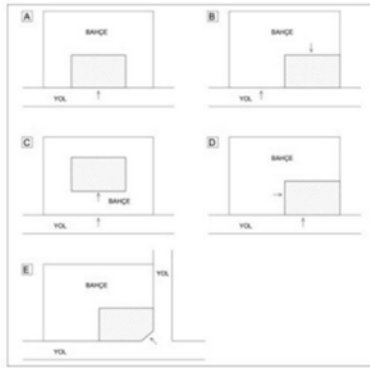
Şekil 10. Kullanım durumu analizi.

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Strüktürel durum analizinde taşıyıcı sisteminde herhangi bir sorun gözlenmeyen yapılar "iyi" olarak değerlendirilmiştir. İyi durumdaki yapıların oranı %74,9'dur. Yapısal çatlakları ve taşıyıcı sisteminde bazı deformasyonları bulunan yapılar "orta" durumda değerlendirilmiştir. Orta durumdaki yapıların oranı %10,7'dir. Taşıyıcısı ve döşemesi yıkılmış, beden duvarları zarar görmüş yapıların strüktürel durumu ise "kötü" olarak değerlendirilmiştir. Kötü durumdaki yapıların oranı da %14,4'tür (Şekil 11). Yapılar özgün yapı malzemesi ve yapım sisteminin kullanılması, cephe biçimlenişi, yapının içerisinde bulunan kaplama malzemesi ve mimari elemanların (niş, dolap, ocak) özgün olma durumuna göre iyi, orta ve kötü olarak analiz edilmiştir. Korunmuşluk durum analizi sonucunda %44,8'i iyi, %44,8'i orta, %10,4'ü kötü durumda tespit edilmiştir. Geleneksel yapılardaki müdahalelerin çoğunlukla çatı, cephe ve doğramalara yapıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 12).

Şekil 11. Strüktürel durum analizi.

Şekil 13. Parsel düzeni.

Yapılan alan çalışmasında, geleneksel konutlarının genellikle parsel sınırına bitişik konumlanarak sokak sınırını oluşturduğu tespit edilmiştir. Bazı parsellerdeki yapıların en az bir kenarının pahlanarak yapı adalarının sahip olduğu organik forma göre şekillendiği görülmüştür. İki katlı yapılarda; zemin katın depolama, birinci katın ise yaşama alanı olarak kullanıldığı; parsel yapısına bağlı olarak da iki farklı cepheden girişin sağlandığı gözlemlenmiştir.

PLAN ÖZELLİKLERİ

Çamlıca Köyü geleneksel konutlarının genellikle parsel sınırına bitişik inşa edildikleri, girişlerinin yol cephesinden veya bahçeden/avludan sağlandığı görülmektedir. Genel olarak dış sofalı plan özelliğine sahip konutların ihtiyaçlar doğrultusundaki ekler nedeniyle özgünlüğünü kaybettiği tespit edilmiştir. Konutlar tek veya iki katlıdır. İki katlı konutların zemin katları depo veya kiler olarak kullanılmaktadır.

Tek Katlı Konutlar (Tablo 2)

Genellikle iki-üç odadan oluşan tek katlı konutlarda odaların sofa ya da koridorla birbirine bağlandığı görülmektedir. Özgünde odalardan birinin mutfak olarak kullanıldığı ocağın varlığından anlaşılmaktadır. Ancak ihtiyaçlar

doğrultusunda mutfak bölümü yapıya ek olarak uygulanmış olup özgün ocak aktif olarak kullanılmamaktadır. Ayrıca muhdes banyo ve tuvalet hacimleri de bölücü duvarlarla sonradan oluşturulmuştur. Niteliksiz ekler, yapının özgün plan ve cephe özelliklerini olumsuz etkilemiştir.

Tablo 2. Tek katlı konut örnekleri.

		
Türkan Pala Evi ENV-22	Davut İşkan Evi KTLG-1	Sahide Küçükkuşku Evi KTLG-4
		
M.Emin Tavşankoru Evi KTLG-9	Papaz Evi ENV-8	Orhan Engin Evi 2 KTLG-5

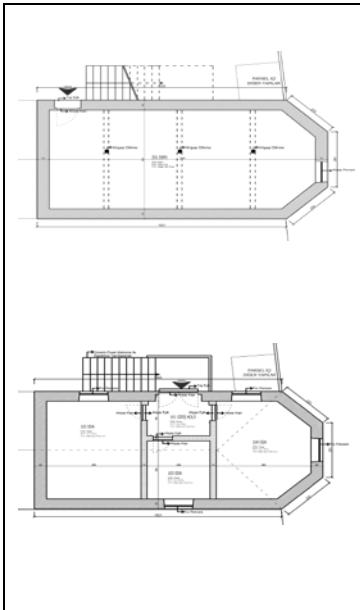
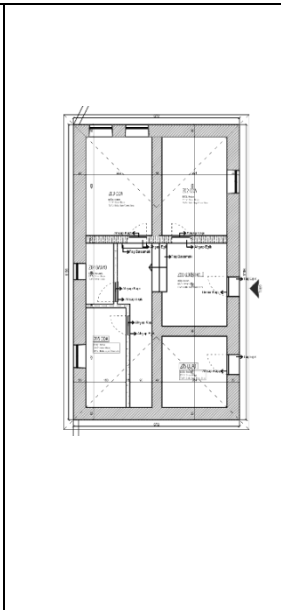
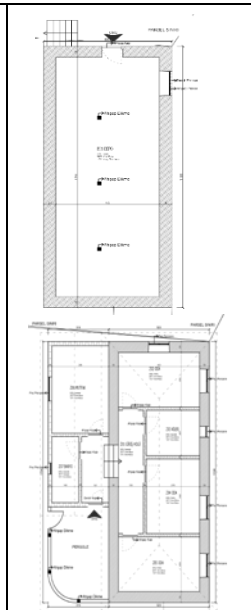
İki Katlı Konutlar (Tablo 3)

İki katlı konutların büyük çoğunluğu dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Tek katlı konutlarda olduğu gibi genellikle yapıya giriş sofa ya da koridora açılmakta, sofa veya koridordan odalara geçilmektedir. Muhdes duvarlarla

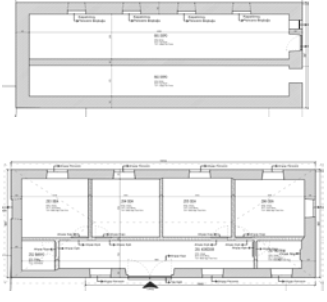
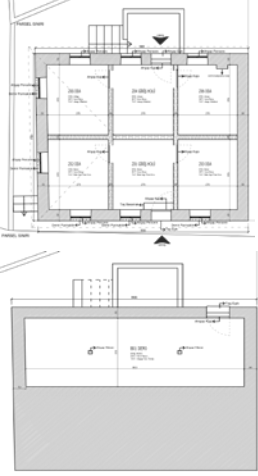
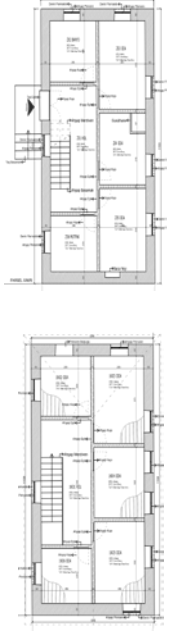
Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

oluşturulmuş mutfak, banyo ve tuvalet görülmektedir. Yapılan alan çalışmasında incelenen yapılarda zemin katların depolama alanı olarak kullanıldığı ve girişlerin bahçeden sağlandığı gözlemlenmiştir. Yaşam alanı olarak kullanılan üst katlara ulaşım ise dışarıdaki merdiven ile sağlanmaktadır. Yapının içerisinde dikey sirkülasyonu sağlayan elemanların bulunmaması alt ve üst katın birbirinden bağımsız olduğunun göstergesidir.

Tablo 3. İki katlı konut örnekleri.

		
Orhan Engin Evi ENV-3	Halil Kasapoğlu Evi KTLG-2 (Bodrum kata girilememiştir)	Salih Yatıkçı Evi KTLG-7

Tablo 3. (devamı) İki katlı konut örnekleri.

		
İzzet Akıncı Evi KTLG-17	Cemil Karakaş Evi KTLG-18	Özgür Karaman Evi KTLG-22

CEPHE ÖZELLİKLERİ

Çamlıca Köyü geleneksel konutlarında sade ve simetrik cepheler söz konusudur. Kullanılan yöresel moloz taşlar cephelerde yalın halde bulunmaktadır (Tablo 4). Geleneksel konutların beden duvarları, saçak altı silmeleri, denizlikler taş malzeme ile oluşturulmuştur. Cephelerde malzemenin dokusu açık bir şekilde görülmektedir. Geleneksel konut cephelerinde özgün malzemelerin yerine farklı malzemelerin kullanılması, yapıya muhdes bölümlerin yapılması, kapı ve pencere boşluklarının değiştirilmesi ve cephelerin sıva yapıлып boyanması özgün durumuna zarar vermiştir (Şekil 14).

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Tablo 4. Geleneksel konut cepheleri.

	
Güzide Aras Evi ENV-25	Süleyman Yaltaoğlu Evi KTLG-3
	
Şuayip Çomakoğlu Evi -KTLG-20	Zülfiye Güler Evi KTLG-21
	
Salih Kasapoğlu Evi KTLG-6	Yaşar Işık KTLG-8

Şekil 14. Cephede sıva ve boya uygulamaları (KTLG-4 ve KTLG-19).

İncelenen bazı yapıların taş beden duvarlarında kabartmalı motifler ve yazılara rastlanılmıştır. Papaz Evi Env-8 kodlu yapının güney cephesinde Yunanca yazılar yer almaktadır. “PAPAZOĞLUNUN EVLERİ 1903 YILINDA MANOLİS USTA TARAFINDAN YAPILMIŞTIR” anlamına gelen Yunanca “OIKIA ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΤΙΣΘΕΙΣΑΥΠΟ ΤΟΝ ΜΑΣΤΟΡΑ ΜΑΝΩΛΗΣ 1903” yazısının yanı sıra aynı yapının duvarında kabartmalı motifler de gözlemlenmiştir (Şekil 15).

Şekil 15. a. ENV-8 Papaz Evi güney cephesi b. Cephede yer alan kabartma motif.

YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ

Geleneksel konutların tüm beden duvarları yığma yapım tekniği ile oluşturulmuştur (Şekil 16). Geleneksel konutlar incelendiğinde yapıların su basman seviyesinin ve yapı duvarlarının taş malzemedен yapıldığı tespit edilmiştir. Konutların bazılarında zemin kat taban alanı bodrum kat taban alanından büyük olup topoğrafyaya kademeli olarak oturmaktadır. Duvar malzemesi olarak bölgeye yakın alanda bulunan Hocalıdere Mevkii taş ocaklarından getirilen yöresel moloz taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Yöreeye yakın yerden çıkartılan bu taş, geleneksel yapıların dış duvarlarında kullanılmıştır. Dış duvar kalınlıkları 50-80 cm. arasında değişiklik göstermektedir (Şekil 16). Saçaklarda ise Keşan taşının kullanımı yaygın olup saçaklar duvardan 20-25 cm taşırılarak oluşturulmuştur. Geleneksel Keşan taşı, Hocalıdere Mevkii taş ocaklarından çıkarılan moloz taşlardan renk, biçim ve yapısal olarak farklılık göstermektedir.

İki katlı yapılarda zemin kat taş duvarları daha kalın iken üst katlarda duvar kalınlıklarının azaltılması taşıyıcı duvarların yükünü hafifletmiştir. Duvarların köşe noktalarında daha düzgün ve büyük taşlar kullanılırken aralarda daha küçük boyutlu taşlar tercih edilmiştir. Dış duvarlarda hatıl görevi gören ahşap ya da tuğla malzemeye rastlanmamıştır. Bazı yapıların zemin katlarının taş, üst katlarının ise yakın dönem müdahalesi olarak tuğla malzemedен yapıldığı tespit edilmiştir (Şekil 16). İç duvarlar genellikle kerpiç malzemedен yapılmıştır.

Şekil 16. a. KTLG-23, Yiğma yapım tekniği ile yapılmış konut b. KTLG-17, Yöresel taşın cephelerde kullanımı c. ENV-3, Duvar örgüsü d. KTLG-13 taş ve tuğla kullanımı.

Zemin ve tavan döşemesi özgün olan konutlarda kirişlerde ve döşemede ahşap malzeme kullanılmıştır (Şekil 17). Kirişler üzerine ince tahtaların yan yana sıralanması ile oluşturulmuş ters tavanlar gözlemlenmiştir (Şekil 17). Ahşap kirişlemeler yiğma duvarları birbirine bağlamaktadır. Özgün tavan ve zemin döşemeleri birçok yapıda korunamamıştır. Zemin döşemeleri ahşap parke, seramik, çimento esaslı malzemelerle değiştirilmiştir. Kullanıcılarla yapılan görüşmelere göre, özgün tavan döşemeleri genellikle çatı arasından gelen tozların önüne geçmek ve yapı içerisindeki ısı kayıplarını önlemek amacıyla ince kontrplaklarla kapatılmıştır (Şekil 17).

Şekil 17. a. ENV-3 Ahşap döşeme b. ENV-3 Ters tavan c. Muhdes döşeme d. KTLG-3 Kontrplakla kapatılmış tavan.

MİMARİ ÖĞELER

Kapılar

Çamlıca Köyü geleneksel konutlarında özgün kapı malzemeleri ahşap olup iç ve dış duvarlarda bırakılan kapı açıklıkları da ahşap lento ile geçilmiştir (Şekil 18). Ancak yapılan müdahaleler sonucu birçok geleneksel konutun giriş ve oda kapılarının değiştirildiği; özgün ahşap malzemenin yerine PVC, demir ve alüminyum malzeme kullanıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 18).

Şekil 18. KTLG-11 Özgün ahşap kapı ve ENV-22 Muhdes demir kapı.

Giriş Kapıları

Geleneksel konutların giriş kapıları bahçeye veya direkt yola açılmaktadır. Özgünde kapıların kasa ve kanatları ahşap malzemeden üretilmiş; kapı kanatları genellikle tablalı şekilde yapılmıştır (Şekil 19). Tablalı kapıların yanı sıra kuşak ve serenlerden oluşan çakma kapı örnekleri de gözlemlenmiştir. Yaşam alanına giriş kapıları tek veya çift kanatlıdır. Giriş kapılarının yükseklikleri minimum 180 cm olup, tek kanatlı kapıların genişlikleri 90-100 cm, çift kanatlı kapıların genişlikleri 130-210 cm'dir. İki katlı yapılarda depolama alanı olarak kullanılan zemin katların giriş kapılarının genişlikleri 70-90 cm, yükseklikleri minimum 160 cm'dir. Bu kapılar tahtaların yan yana getirilip yatay kuşaklarla birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Geç dönemde yapılan giriş kapıları ise camlıdır (Şekil 19). İncelenen örneklerin bazılarında giriş kapı boşluklarının köşelerinde taş malzemeden süslemeler görülmektedir (Şekil 19). Giriş kapı eşikleri yekpare taş malzemeden yapılmıştır (Şekil 19).

Şekil 19. a. KTLG-22 Çift kanatlı tablalı kapı b. KTLG-17 Çift kanatlı çakma kapı c. KTLG-14 Tek kanatlı depo kapısı d. KTLG-16 Geç dönem çift kanatlı kapı e. ENV-25 Taş süslemeli kapı f. ENV-8 Taş eşik.

Oda Kapıları

İncelenen tüm örneklerde oda kapıları tek kanatlıdır. Camlı ve camsız örneklerine rastlanılan iç oda kapılarının, özgünde camsız olduğu bilinmektedir. Ev sahiplerinden elde edilen bilgilere göre, camlı olanların zamanla değiştirildiği belirlenmiştir. Özgün oda kapıları çakma veya tablalı kapıdır (Şekil 20). Ancak zamanla deforme olan özgün kapıların geç dönemde

camlı ya da panel kapılarla değiştirildiği gözlemlenmiştir (Şekil 20). Kapı yükseklikleri minimum 170 cm.'dir. Özgün kapı örneklerinde iç oda kapı eşikleri 4-10 cm. yüksekliğinde ahşap malzeme ile oluşturulmuştur.

Şekil 20. a. KTLG-9 Çakma kapı b. KTLG-4 Tablalı kapı c-d. Muhdes kapı.

Pencereler

Geleneksel konutlarda özgün pencereler ahşap kanatlıdır (Şekil 21). Pencerelerin tamamı duvar yüzeyinin dış kısmında konumlandırılarak iç kısımda geniş bir denizlik alanı oluşturulmuştur. Özgün pencerelerde bir açılır, yanı ve üstleri sabit kanatlı pencere ile iki açılır ve üstleri sabit kanatlı pencere olmak üzere iki tipin yaygın kullanıldığı tespit edilmiştir. Pencere

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

boşlukları ahşap lentolar ile geçilmiştir. Bazı pencerelerde, yaşanacak olumsuzluklara karşı önlem almak amacıyla dışarıdan yapılmış parmaklıklar bulunmaktadır. Özgün ahşap pencerelerin bazıları PVC ve alüminyum malzeme ile değiştirilmiştir (Şekil 21).

Şekil 21. a-b. KTLG-23, ENV-25 Özgün ahşap pencere c-d. KTLG-5, KTLG-1 Muhdes pencere örnekleri.

Merdivenler

İki katlı geleneksel konutlarda (KTLG-22 hariç) yaşam mekânına dışarıdan merdiven ile ulaşılmaktadır. Zemin ve üst kat arasındaki ilişkinin yapı

içerisindeki bir düşey sirkülasyonla sağlanmaması; bu iki katın birbirinden bağımsız olarak kullanıldığının göstergesidir.

İncelenen örneklerde zemin katların depo veya kiler, üst katların da yaşam mekânı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Merdivenler tek kollu ve taş basamaklardan oluşturulmuş; üzerleri ilerleyen dönemlerde çimento esaslı malzeme ile doldurulmuştur (Şekil 22). 296 ada 13 parselde (KTLG-22) bulunan iki katlı konutta düşey sirkülasyonu sağlayan merdiven diğer geleneksel konutlardan farklı olarak yapı içerisindedir ve ahşap malzemeden yapılmıştır (Şekil 22).

Şekil 22. ENV-3 ve KTLG-22 merdivenleri.

Çatılar

Geleneksel konutlarda, beşik ve kırma çatı örnekleri bulunmaktadır (Şekil 23). Yapılan incelemeler doğrultusunda, kırma çatının genellikle kare plan şemasına sahip yapılarda, beşik çatının dikdörtgen plan şemasına sahip yapılarda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Çatı strüktürü ahşap kirişleme, dikme ve göğüslemelerle oluşturulmuştur (Şekil 23). Üst örtü olarak, kaplama tahtasının üzerine alaturka kiremit kullanılmıştır. Saçaklar duvardan 20-25 cm. taşırılmıştır (Şekil 23).

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Şekil 23. a. KTLG-8 Beşik çatı b. ENV-22 Kırma çatı c. ENV-15 Çatı strüktürü d. KTLG-18 Saçak.

Ocaklar ve Bacalar

Geleneksel konutlarda özgün bacalar taş malzemeden oluşturulmuş ve genellikle dış duvarlarda konumlandırılmıştır (Şekil 24). Özgün ocak bulunan odalar hem mutfak hem yatma alanı kullanılmıştır (Şekil 24). Özgünlüğünü koruyan baca sayısı çok az olup zamanla hasar gören bacalar ya yeniden yapılmış ya da özgün malzemenin üzerine çimento esaslı harç uygulanmıştır (Şekil 24).

Şekil 24. a. KTLG-20 Özgün baca b. KTLG-17 Ocak bacası c-d. ENV-8 ve KTLG-1 Müdahale gören baca örnekleri.

Gusülhane

Geleneksel konutlarda tuvalet mekânları yapıya bitişik veya bahçe içerisinde yer almaktadır. Konutların bazılarında odanın bir duvarının dolapla kaplı olduğu ve bu dolabın bir bölümünde gusülhane bulunduğu gözlemlenmiştir (Şekil 25).

Şekil 25. ENV-3 ve KTLG-22 Gusülhane örnekleri.

DEĞERLENDİRME

Çamlıca Köyü'nün doğusu ve güneyi ormanlarla, kuzeyi ve batısı verimli tarım arazileriyle çevrilidir. Hafif eğimli yamaca ve düzlüğe kurulmuş köy yerleşimi bir meydan etrafında genişleyerek şekillenmiştir. Köy meydanında konumlanan kamu yapıları ve sosyal alanlar köyün odak noktasını oluşturmuştur. Topoğrafyaya uyumlu olarak inşa edilen geleneksel konutlar da bu yapıları çevrelemiştir. Geleneksel konutlarda içe dönük bir yaşamın kurgulandığı gözlemlenmiştir. Bahçeler sokak veya bitişik parselden taş yığma duvar, ahşap direk veya çalılarla ayrılmıştır. Ayrıca bahçe sınırlayıcı elemanları olarak bazı konutlarda depo, kiler, tuvalet gibi yapıların da kullanıldığı görülmektedir. Kamusal alandan özel alana geçiş avlu giriş kapısından sağlanmaktadır. Köy halkının geçim kaynağına bağlı olarak tek katlı konutlarda bahçe içinde ya da konuta bitişik depo/ahır; iki katlı konutlarda zemin katta depolama alanları görülmektedir. Bu durumun üretim-mekân ilişkisini yansıttığı düşünülmektedir.

İç veya dış sofalı plan tipine sahip geleneksel konutlarda odalara dağılımın sofa/koridordan sağlandığı tespit edilmiştir. İki katlı konutlarda katlar bağımsız kullanılmaktadır. Mutfak mekânının olmadığı konutlarda ihtiyaç doğrultusunda ya sofanın bir bölümü kapatılmış ya bir oda mutfağa

dönüştürülmüş ya da yapıya bitişik ek yapılmıştır. Yapılan eklerde ve onarımlarda modern malzeme ve tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Geleneksel konutların cephelerinde genellikle yerel taş malzeme kullanılmıştır. Ancak bazı yapıların cephelerine sıva ve boya uygulamasının yapıldığı tespit edilmiştir (Örn. KTLG-4-5-10-12-13-14-15). İç duvarlar ise tüm yapılarda sıvalı ve boyalıdır. Alan çalışması esnasında incelenen yapıların çatılarına yapısal veya malzeme olarak müdahale edildiği gözlemlenmiştir (Örn.ENV-22, KTLG-1-11-21). Bazı konutlarda çatı konstrüksiyonuna müdahale edilerek özgün olmayan malzemeler kullanılmıştır. Söz konusu müdahaleler yapıyı iklimsel koşullara karşı korumuşsa da yapının özgünlüğüne zarar vermiştir. Benzer şekilde döşeme ve tavanlara, ahşap kapı ve pencerelere uygulanan müdahaleler de doğramaların özgünlüğünü kaybettirmiştir. Pencere ve kapılarda malzeme değişikliğinin yanı sıra boyutlarında küçültme veya tamamıyla kapatma müdahalelerine de rastlanılmıştır (Örn.ENV-22, KTLG-4-5).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada ve ülkemizde kırsal mimarlık alanları en hızlı bozulma ve yok olma sürecinin yaşandığı alanlardır. Bu çalışmada ele alınan Çamlıca Köyü'ndeki kırsal mimari mirasın bozulma ve yok olma nedenlerinin başında da geleneksel yapıların yasal olarak koruma kapsamına alınmaması gelmektedir. Çamlıca Köyü'nde koruma çalışmaları başlatılmış, kentsel sit alanı ilan edilmiş olmakla birlikte sadece 6 adet yapı tescil edilmiş, tescili önerilen yapılara yönelik bir yasal koruma henüz uygulanmamıştır. Ayrıca nüfusun azalması, evlerin terkedilmesi, onarımlarda modern malzeme ve yöntemlerin kullanılması, betonarme yapıların artması bölgenin diğer bozulma nedenleri arasındadır. Bu bağlamda öncelikli olarak tespit ve tescil çalışmalarının hızlandırılması, geleneksel dokunun ve dokuyu oluşturan konutların korunması açısından önem taşımaktadır.

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Çamlıca Köyü'nde her yıl ocak ayında "Bocuk Gecesi" etkinliği düzenlenmekte, yerli ve yabancı turistler konaklamaksızın köyü ziyaret etmektedir. Gelen ziyaretçilerin konaklamasına yönelik olarak köyde herhangi bir otel ya da pansiyon bulunmamaktadır. Her geçen gün nüfusu giderek azalan köyde terk edilmiş ve bakımsız durumdaki geleneksel yapıların -ziyaretçilerin konaklama, yeme-içme, yöresel el ürünlerinin tanıtımı ve satışına yönelik olarak- yeniden işlevlendirilerek sürdürülebilirliği sağlanabilir. Bu bağlamda, atmosferik koşullardan çatı ve döşemesi zarar görmüş Ali Tınmaz Evi (KTLG-12) onarılıp pansiyon olarak; köy meydanına yakın konumlanan ve çatısı çöktüğü için kullanılmayan İsmail Çekiç Evi de (KTLG-16) onarılarak satış birimi haline getirilebilir. Sinema binasının da (ENV-15) onarımı gerçekleştirilerek aktif kullanım imkânı sağlanabilir. Kırsal mirasın korunmasını ve geleneksel dokunun canlanmasını sağlayan bu yaklaşımın aynı zamanda konut sahiplerine ekonomik açıdan da destek olacağı düşünülmektedir.

Köydeki geleneksel konutların korunarak geleceğe aktarılması gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak eskiyen, günümüz konfor koşullarını karşılayamayan konutlarda yapılacak her türlü onarım ve düzenlemelerde, yapının özgünlüğüne fazla müdahale edilmeksizin yerel malzeme ve yapım tekniğinin kullanımı teşvik edilmeli; yapıya uygun çözümler aranmasına özen gösterilmelidir. Restorasyon çalışmalarında, yöreye özgü taşların ve Keşan taşının kullanımı zorunlu tutulmalıdır. Geleneksel konut sahipleri konutlarının bakım ve onarımlarını periyodik olarak, Edirne KUDEB kontrolünde, özgün malzeme ve yapım tekniklerini kullanarak gerçekleştirmelidir. Geleneksel konutlarda tuvalet, banyo, mutfak gibi eklenti şeklindeki hacimler KUDEB tarafından hazırlanacak tasarımlar doğrultusunda uygulanmalı; mümkün olduğunca eklentilerden kaçınılarak özgün plan şemalarının korunması sağlanmalıdır. Günümüzde kullanılmamasına karşın geleneksel oda düzenini oluşturan mimari öğeler de (ocak, dolap, niş, gusulhane) korunmalıdır.

Kırsal mimarlık alanlarında korumanın yapı ölçeğiyle sınırlandırılmaması da gereklidir. Çünkü geleneksel doku ve dokuyu oluşturan konutlarla yakın çevresindeki tarım ve orman alanlarının birlikteliği, yörenin kültürel peyzaj alanları olarak değerlendirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

Çamlıca Köyü halkına geleneksel dokuyu korumaya yönelik eğitimler verilmelidir. Geleneksel yapılarda yaşamının yoksulluk olarak algılandığı ön yargının aşılması, kırsal ve geleneksel mirası koruma konusunda duyarlılığın arttırılması, restorasyon, onarım, projelendirme süreci, kamu kurumlarının sağlayacağı destek konularında bilgilendirme yapılması gerekmektedir. Söz konusu önerilerin dışında, köy hakkında akademik çalışmalar arttırılmalı, nitelikli yayınlarla köyün tanıtımı sağlanmalıdır.

BİLGİLENDİRME

Bu makale, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD'nda, Dr. Öğr. Üyesi Tülay Canitez danışmanlığında Tahsin Aykut ÇETİNMAKAS tarafından hazırlanan "Edirne Keşan Çamlıca Köyü Kırsal Mimari Mirasının İncelenmesi ve Koruma Önerileri" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz Levi, E., Taşçı, B. (2017). Ege'de Kırsal Mimari Araştırmaları. *Megaron* 12(3), s.s.365-384. DOI: 10.5505/megaron.2017.12499.
- Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eres, Z. (2013). Prof. Dr. Nur Akın'a Armağan-Mimari ve Kentsel Koruma. Eyüpgiller, K.K. & Eres, Z. (Derl.) *Türkiye'de geleneksel kırsal mimarinin korunması: tarihsel süreç, yasal boyut* (ss.457-469). YEM Yayınları.
- Erdem, A. (2020). Boyabat köylerinde geleneksel kandil evler ve koruma sorunları, *TÜBA-KED*, 21: 105-129.
- Kuban, D. (1995). "The Turkish Hayat House", İstanbul, Eren Yayıncılık.

Edirne Keşan İlçesi Çamlıca Köyü Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Mimarisi

Mansel, A.M. (1938), Trakyanın Kültür ve Tarihi, En Eski Zamanlardan Milattan Sonra Altıncı Asrın Ortasına Kadar, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından, İstanbul.

Mazlum, D., Eres, Z., Barlık, T., Tok, Ş. (2004). Orhangazi (Bursa) Karsak Köyü Kırsal Mimarlık Envanteri. TÜBA_KED, 3: 229-257.

Oliver, P. (2006). Built to Meet Needs Cultural Issues in Vernacular Architecture. Architectural Press Publications Elsevier Ltd.

Sezer, B., Küçükaltan, D., & Çakır, A. (2013). Edirne -Çamlıca Beldesi'nde Kırsal Turizm ve Turizm Algısı, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi International Journal of Social and Economic Sciences 3 (2).

Sezgin, H. (1981). Anadolu-Türk Vernaküler Mimarisini Yayılma ve Etki Alanları, Akademi 10, Mimarlık ve Sanat, İstanbul.

URL-1. 23 Nisan 2023 tarihinde

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf, adresinden erişildi.

URL 2. 23 Nisan 2023 tarihinde

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf, adresinden erişildi.

URL-3. 18 Mart 2023 tarihinde

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23049801&Hash=5C61B8A83691F98B83270FEF0D2888E97128137190ABCCED8878E8D4F62FD663&A=2&Mi=0>, adresinden erişildi.

URL-4. 18 Mart 2023 tarihinde

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=30647896&Hash=34F47D0706C9844530660F7233B1EA2E67CFAECE48D6F882FD4E52A8A725E159&A=2&Mi=0>, adresinden erişildi.

URL-5. 18 Mart 2023 tarihinde

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=33277846&Hash=9B299273D0536AAA72712AB49DF171B9BBEE83FA7E02A532D6B1D8E123D26151&A=2&Mi=0>, adresinden erişildi.

URL-6. 20 Nisan 2023 tarihinde <http://www.edirneozelidare.gov.tr/belediyeler>, adresinden erişildi.

URL-7. 20 Nisan 2023 tarihinde,

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.html>, adresinden erişildi.

URL-8. 21 Nisan 2023 tarihinde,

<https://edirne.ktb.gov.tr/TR-76441/kesan-ilcesi.html>, adresinden erişildi.

URL-9. 21 Nisan 2023 tarihinde

<https://earth.google.com/web/@40.76276508,26.67202629,76.42396784a,1871.82014298d,35y,0h,0t,0r>, adresinden erişildi.

Retracted:

***Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the
Ancient City of Anastiopolis (Dara)***

Lale Karataş^{1*}

Mardin Artuklu University

karataslale@gmail.com

ORCID No: 0000-0001-8582-4612

Murat Dal²

Munzur University

muratdal@munzur.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-5330-1868

Devrim Hasan Menteş³

Batman University

devrim-ozcan@hotmail.com

ORCID No: 0000-0001-9934-3991

Submission Date: xx.xx.202x / Acceptance Date: xx.xx.202x (It will be edited by the layout editor.)

The disagreement between the excavation director and the authors of the article arose due to some missing references in the images and data presented in the article. In order to resolve the disagreement, the authors have requested the removal of the article

THUS the original article should not be published and that the data and results should not be used as a basis for future research

ABSTRACT

In the ancient settlement of Dara (Anastasiopolis), there are structures that have survived from the 5th and 6th centuries and dated to the Late Roman Period. Agora, which is among the most lively and important structures in the ancient city, is very valuable in terms of forming the main artery of the city due to its location in the planning of the city in history. This study covers the spatial analysis and dating of the units regarding the excavation of the

* Corresponding author.

shops in the agora of the city of Dara (Anastasiopolis). Architectural analysis of the shops in the agora of the city of Dara (Anastasiopolis) is presented to the academic community for the first time in this article. As a result of the study, nine shops were identified in the agora. It has been determined that the agora street, which runs along the river in the city, is in a position in connection with the Silk Road. This shows that the trade caravans coming from Mesopotamia entered from here, and the area was a public space reserved for the city's shopping. In addition, it is seen that there is more than one construction phase in the architecture of the shops.

KEYWORDS

Dara, Mardin, Architectural Analysis, Stone Masonry, Ancient City

INTRODUCTION

Dara (Anastasiopolis) is situated 30 km southeast of the city of Mardin, 18 km northwest of Nusaybin, and 7 km north of the city of Amuda in Syria. Geographically, it occupies a commanding position on the southern foothills of the Tur Abdin Mountains, to the north of the Mesopotamian Plain, overlooking the plain itself (Ahunbay, 2005; Karataş & Menteşe, 2022) (Fig. 1a).

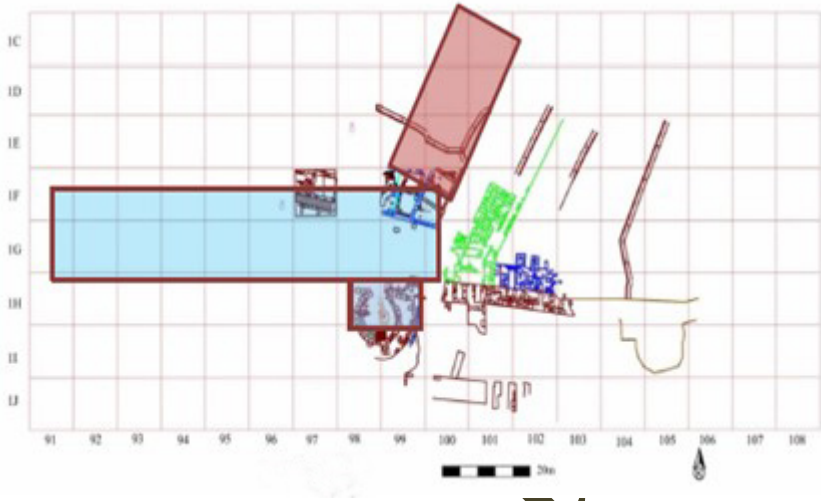
Dara changed hands between the Parthian and Seleucid Kingdoms from the mid-3rd century BCE to the 1st century BCE. In the early 6th century CE, Dara, originally a small settlement, was chosen by the Eastern Roman Emperor Anastasius (491-518) as a garrison city, and construction activities took place between 503 and 507 (Capizzi, 1969; Preusser, 1911). Anastasius gave the city its name, Anastasiopolis, and transformed Dara into an administrative and military hub for the Mesopotamia region. During the reign of Anastasius (AD 491-518), the decision to establish the city in this area was influenced by its proximity to Nisibis (Nusaybin), its strategic and defensible location, its proximity to water sources, and its dominant position over the plain (Capizzi, 1969; Preusser, 1911). Dara came under the rule of the Sasanian Empire between 577 and 591, and again from 606 to 620. From AD 620 to AD 639, it remained under the control of the Eastern Roman Empire. In 640, along with Dara, a significant portion of Northern Mesopotamia fell under Arab rule. Reverting briefly to Eastern Roman control in the 10th century, Dara

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

changed hands between the Seljuk Sultanate and the Eastern Roman Empire until the late 11th century (Croke & Crow, 1983; Collinet, 1924).

In 1150, Dara was besieged and captured by Timurtaş, a ruler of the Artuqid dynasty, and became a part of the Mardin Artuqid Principality. Between 1251 and 1259, it suffered significant damage during the Ilkhanate rule. Starting from these dates, Dara gradually became abandoned and transformed into a small village settlement by the 14th century. The current village of Dara, which dates back to the late 18th century, continues to thrive atop the remains of the majestic Roman city (Ensslin, 1928). The first excavation efforts at the ancient city of Dara (Anastasiopolis) began in 1986. These excavations have continued intermittently up to the present day. During the 2020 excavation season, the archaeological work at Dara Ancient City focused on the agoras, specifically the section where the shops were located (Mundell, 1975) (Fig. 1 b-d).

This study encompasses spatial analyses and dating of the units in relation to the excavation of the shops in the agora of Dara (Anastasiopolis) city. The architectural analyses of the shops in the agora of Dara (Anastasiopolis) city are being presented to the academic community for the first time in this article. This study covers the spatial analysis and dating of the units regarding the excavation of the shops in the agora of the city of Dara (Anastasiopolis). Architectural analysis of the shops in the agora of the city of Dara (Anastasiopolis) is presented to the academic community for the first time in this article.

(a)

(b)

(c)

(d)

Figure 1. (a) The excavated section of the agora area in the village of Dara (highlighted in red). (b-c) The state of the shops in the agora before the 2020 excavation season. (d) The state of the shops in the agora after the 2020 excavation season.

METHOD

This study covers the spatial analysis and dating of the units regarding the excavation of the shops in the agora of the city of Dara (Anastasiopolis). Architectural analysis of the shops in the agora of the city of Dara (Anastasiopolis) is presented to the academic community for the first time in this article. In this research, the findings obtained during the 2020 excavation campaign of the ancient city of Dara in Mardin were analyzed. This analysis revealed the architectural features and dating of the shops within the agora. Agoras, among the liveliest and most significant structures of ancient cities, have served as main thoroughfares in urban planning due to their strategic placements. Additionally, agoras have been endowed with functions that grant them roles as centers for commerce, ceremonies, religion, and gatherings of the public. Moreover, by offering a covered porticoed space, they have provided a sheltered environment, shielding from the challenging weather conditions (Brands, 2004; Kütük, 2016). This has made them focal centers for activities such as shopping and movement, detached from the hardships posed by climate (Karatas et al., 2023).

Dara settlement hosts a diverse range of structures that have survived from the 5th and 6th centuries to the present day, dating back to the Late Roman Period (Göyünc, 1991). Among these structures, one of the most significant is the agora complex. The agora, being among the liveliest and crucial structures in the ancient city, holds great value due to its historical role as the main artery of the city's layout. During the 2020 excavation season, the archaeological work was conducted in the shops that opened to the porticoes. Excavations in this area covered an approximately 50-meter section in the north-south direction. The excavation began at an elevation of 557.15 meters and concluded at an elevation of 554.30 meters. The excavation was overseen by the Mardin Museum Directorate (Mardin Museum Directorate, 2020). These excavation efforts were funded by the Dicle Development Agency (DİKA). The excavated shops and their

architectural characteristics, which were unearthed during the excavation season, are described in detail below.

RESULTS

SHOP NO: 1

This shop is located at the intersection of the north-south-oriented agora and the east-west-running street, just north of the city wall. The shop, situated at the southernmost part of the agora, is not perfectly square due to its corner location. The reason for this deviation is its placement at the corner. The western boundary wall of the shop was constructed longer than the eastern one, conforming to both the street to its south and the agora to its east. This design choice prevented the shop from being completely square. The east, west, and north walls of the shop are believed to belong to the initial construction phase. All of the walls, presumed to be original, were built using large blocks of stone. However, the southern wall of the shop is not original; it belongs to a later period of secondary use. This wall was constructed using a combination of large stone blocks and smaller polygonal stones. The construction of the walls generally involved lime-mortar with additives.

The shop has a geometrically trapezoidal shape rather than a perfect square. Internally, it measures about 4 meters in the north-south direction and approximately 5 meters in the east-west direction. The east wall of the shop is 2.90 meters, the west wall is 4.20 meters, the north wall is 5 meters, and the south wall is 5.20 meters in length. The wall thickness varies between approximately 0.65 to 0.80 meters. While most shop entrances in the agora open towards the east, the entrance of this shop faces the south street. Moreover, the shop entrance is comparatively wider than the others, measuring around 2.5 meters in width. The door jambs and threshold of the entrance have survived to the present day. The fact that the door opens

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

inward into the shop can be deduced from the jambs flanking the entrance on either side (Fig. 2).

Figure 2. *The post-excavation state of shop no. 1.*

SHOP NO: 2

The shop is located west of the agora. The shop has an approximately square plan (Fig. 3a). It has been observed that the original foundations belong to the east and south walls, while the northern wall belongs to a later secondary use phase. The original walls were constructed using large stone blocks. The northern wall, on the other hand, was created by combining large stone blocks with smaller polygonal stones. The construction of the walls generally involved lime-mortar with additives. Geometrically, the shop is nearly square. Its dimensions are approximately 5.55 meters in the north-south direction and 5 meters in the east-west direction. The east wall of the shop is 5.60 meters, the west wall is 5.50 meters, and the north and south walls are each 5 meters in length. The wall thickness varies between 0.70 to 0.80 meters. The entrance of Shop No. 2 opens towards the east, facing the agora.

The doorway is approximately 1.70 meters wide. The door jambs have collapsed, and only the threshold has survived to the present day. In the middle of the threshold and along the edges, there are mortise slots for wooden tenons that held the door upright (Fig. 3b). In the center of the shop, there is a round base with an approximate diameter of 0.65 meters. It is believed that this base was for a column that supported the superstructure of the shop (Fig. 3c).

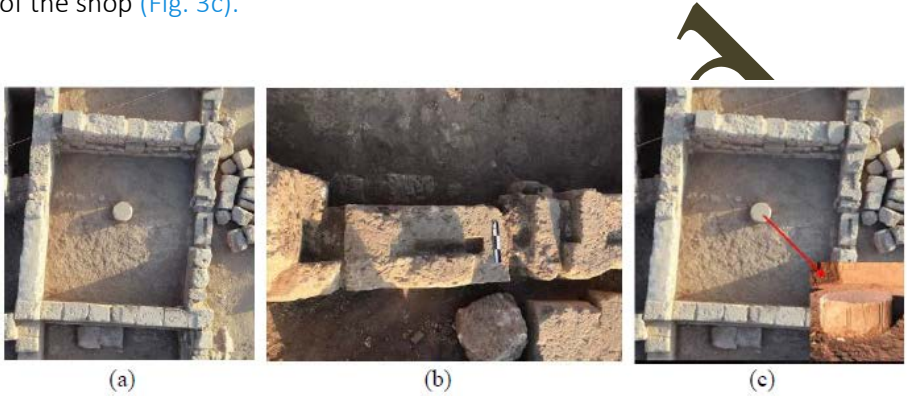

Figure 3. (a) The state of shop number 2 after excavation. (b) Door threshold and lock recesses. (c) Details of the pedestal located in the center of the shop.

SHOP NO: 3

The shop is located west of the agora street (Fig. 4a). This nearly square-shaped shop has only its eastern wall that is original, dating back to the Eastern Roman Period. The other three walls are later additions built on original foundations. The eastern wall was constructed using large stone blocks. The other walls were created by combining large stone blocks with smaller polygonal stones. Additionally, the northern wall of the shop was raised with brick in a later period. An east-west-oriented wall was added to the northern half of the shop in subsequent periods, dividing the shop into

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

two unequal spaces. This wall is approximately 5 meters in length and around 0.60 meters wide (Fig. 4b).

It is estimated that this wall was likely constructed during the Islamic period. Geometrically, the shop is almost square. It measures about 4.90 meters in the north-south direction and approximately 4.95 meters in the east-west direction. The east and west walls of the shop are 4.90 meters, and the north and south walls are each 5 meters in length. Wall thickness varies between 0.70 to 0.80 meters. Shop No. 3 features two doors. The first door is located on the only original wall of the shop, the eastern wall. This door opens towards the agora.

It is 1.55 meters wide and contemporaneous with the agora. On the threshold, there are mortise slots for wooden tenons that held the door upright, both in the middle and at the edges. The second door is positioned on the western wall of the shop and is believed to have been constructed during the Islamic period. This door's opening is approximately 1.25 meters wide. The door jambs and threshold have remained intact (Fig. 4c).

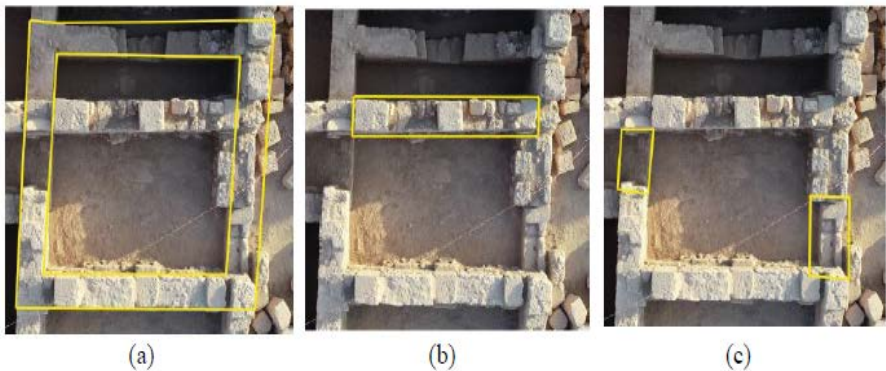

Figure 4. (a) The original boundaries of shop no. 3. (b) The wall added later to the shop. (c) The doors providing entry to Shop No. 3.

SHOP NO: 4

Shop No. 4 is located west of the agora street (Fig. 5a). This nearly square-shaped shop has only its eastern wall that is original. The other three walls are later additions built on original foundations. The eastern wall was constructed using large stone blocks. The other walls were created by combining large stone blocks with smaller polygonal stones. In the initial construction phase, the shop was square-shaped. In later Islamic periods, two parallel walls were added, running east-west, dividing the shop into three unequal spaces (Fig. 5b). These walls are approximately 5 meters in length and around 0.80 meters wide. Between these later-added walls, there is a column base and a fragment of a column that supported the superstructure (Fig. 5c-d). The plinth of this base measures 80 cm, and the round portion on which the column sat is about 60 cm in diameter. Metal farming tools were found right next to this base. Among these iron tools, one is a shovel approximately 40 cm long, and the other is a hoe about 25 cm in length. The shovel has a triangular-shaped tip with a wooden handle hole at the back. The hoe is rectangular and also has a handle hole. Despite corrosion, both artifacts were found in remarkably robust condition. Geometrically, the shop is almost square. It measures about 5 meters in the north-south direction and approximately 4.95 meters in the east-west direction. The east, west and north walls of the shop are each 5 meters, and the south wall is 4.90 meters in length. Wall thickness varies between 0.70 to 0.80 meters. Shop no. 4 features two doors (Fig. 5e). The first door is located on the only original wall of the shop, the eastern wall, and is believed to have been constructed during the Eastern Roman period. This door opens towards the agora and is 1.70 meters wide. On the threshold of this door, there are mortise slots for wooden tenons. The second door is positioned on the western wall of the shop, directly opposite the eastern door, and is believed to have been constructed during the Islamic period. Moreover, this door is approximately 70 cm higher in level compared to the eastern door (Fig. 5f). The elevation of the door from the lower shop level suggests that

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

this door was added later and allows access to the space behind the shop, numbered as Shop No. 3. The door's opening is approximately 1.25 meters wide. The door jambs and threshold have remained intact.

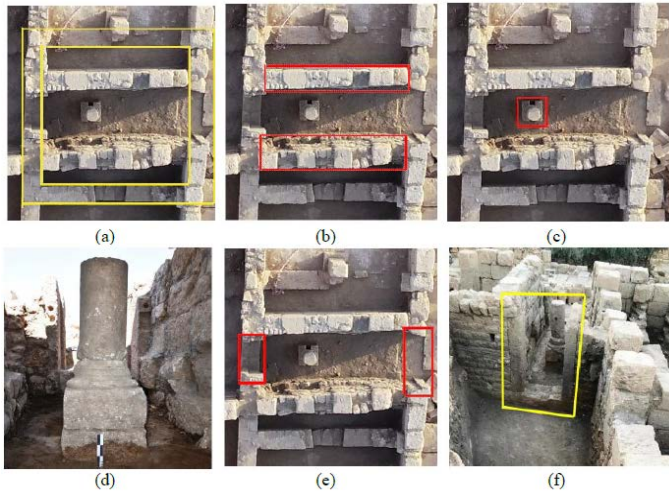

Figure 5. (a) The original boundaries of Shop No. 4. (b) The walls added later to the shop. (c-d) Column fragment and base between the later-added walls. (e) The doors providing entry to Shop No. 4. (f) The door providing entry to the shop from the west side.

SHOP NO: 5

Shop No. 5 is situated west of the agora street (Fig. 6a). The shop has a square plan, with parts of the eastern and southern walls being original, while the other walls are from a later period, built on original foundations. Original walls were constructed using large stone blocks. The remaining walls were formed by combining large stone blocks with smaller polygonal stones. The structure measures 5 meters in both the north-south and east-west directions. All the walls of the shop are 5 meters long. Wall thickness varies between 0.70 to 0.80 meters. The door of Shop No. 4 opens eastwards

towards the agora. The door opening is approximately 1.70 meters wide. The door jambs and threshold have remained intact. Near the center of the shop, there is a square-shaped pedestal with a half-column on top of it. This column, which supports the roof of the shop, is split into two halves from its center. The column has an approximate diameter of 0.65 meters. About 2 meters south of this column, another pedestal has been constructed to support the roof, forming a square base with blocks placed on top of it (Fig. 6b).

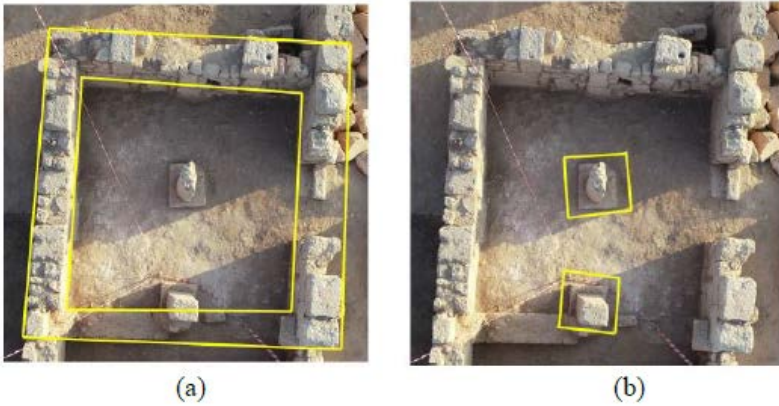

Figure 6. (a) *The original boundaries of Shop No. 5.* (b) *Pedestals supporting the upper covering of the shop and the pedestals on top of them.*

During the excavation, a lime-covered floor was uncovered at a level of 554.30 meters. This floor was found to be at nearly the same level as the agora. As a result, it was deduced that this floor represented the floor of the shop during the Eastern Roman period, leading to the conclusion that the excavation in the area could be concluded. Additionally, pedestals for the columns supporting the superstructure were found on this floor. This situation supports the notion that the lime-mortar floor served as the base of the shop's bottom layer.

SHOP NO: 6

It is located to the west of the agora (Fig. 7a). Some portions of the eastern, western, and northern walls of the shop are original, while the southern wall belongs to a later phase of secondary use constructed on original foundations. The original walls are built using large block stones. The other wall is constructed by combining large block stones with smaller polygonal stones. The shop has a square plan. The structure measures 5 meters in both the north-south and east-west directions.

All of its walls are 5 meters long. The wall thickness varies between 0.70 and 0.80 meters. The entrance of Shop No. 6 faces east towards the agora. The doorway is approximately 1.65 meters wide. The doorjambs and threshold of the door have survived to the present day. On the wall that borders the shop to the west, there is a square pedestal with a column on top of it (Fig. 7b). The column supporting the upper structure of the shop has a diameter of about 0.65 meters. Excavation work carried out inside the shop revealed many stones belonging to the upper structure. Most of these stones bear chamfers on their surfaces.

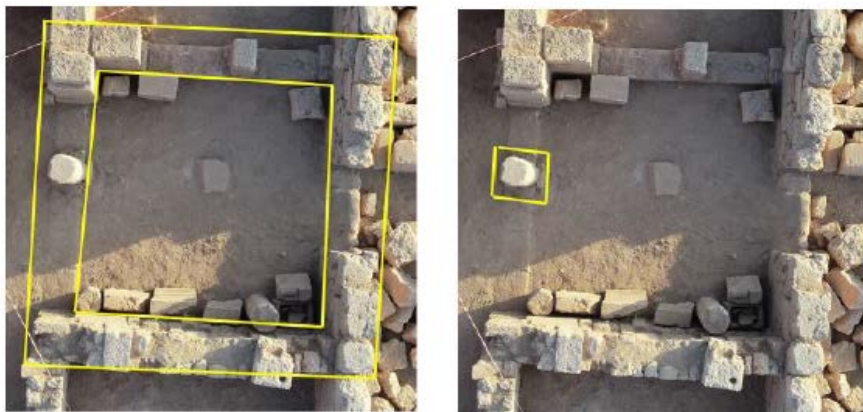

Figure 7. (a) Original boundaries of Shop No. 6. (b) Pedestal and column fragment placed on the western wall during the secondary use of the shop.

SHOP NO:7

The shop is situated to the west of the agora (Fig. 8a). The shop has an approximately square plan. The original foundations are observed in parts of the eastern and southern walls, while the other walls are attributed to a second phase of construction on original foundations. In the construction of the shop walls, generally, lime-infused mortar was used. The shop has a square plan, both in the north-south and east-west directions, with a length of 5 meters. All walls of the shop have a length of 5 meters. The thickness of the walls varies between 0.70 to 0.80 meters. The doorway of Shop No. 7 opens towards the east, facing the agora. The door opening is approximately 1.65 meters wide. Both the door jambs and the door threshold have survived to the present day. Hollows can be seen on the door threshold and the side jambs, which are related to the wooden system of the door (Fig. 8b). In the center of the shop, there are two column fragments with a diameter of approximately 0.52 meters.

These are likely additions from the Islamic period, not part of the original construction of the shop. It is probable that these column fragments belonged to wooden supports carrying the upper structure. During the excavations in 2020, a dual row of interlocked tubes forming a water channel was revealed. These parallel channels were likely used for the drainage of wastewater (Fig. 8c). Each of the tubes that constituted the water system has an average length of 35 cm and a diameter of about 12 cm. The smaller diameter of the mouth of the tubes allowed them to be fitted into each other to form the system. The fact that this waste water system emerges at a point close to the surface (30 cm deep) indicates its construction in a later period (17th-18th century).

The tubes run from east to west, exiting the shop from the west towards the east. Water channels discovered at a relatively higher level have been lowered in a vertical manner in the section where the shop's door is located.

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

The channels' path has been diverted by stacking three stone blocks, bored through, at the door opening and transferring the channels to the portico in front of the shop (Fig. 8d). It is highly likely that a waste water channel passed in front of the shops. During the excavation, a column capital was also discovered in the area. It appears that, originally, it was a column capital that was later hollowed out for a different purpose (Fig. 8e). In the course of the excavation work, it was observed that the original eastern wall of the shop went deeper from the agora level. In order to reach the foundation of the wall and understand the initial construction phases of both the shops and the agora, a 2 x 2 meter test pit was opened (Fig. 8f). Based on the data obtained from the excavation in the test pit, it was observed that the foundations of the eastern walls of the shops, assumed to belong to the Eastern Roman period, were approximately 1.55 meters deeper than the agora level. With this information, it is suggested that the agora street might have been constructed not during the initial establishment of the city in the Anastasius period but possibly during the subsequent phase of extensive repairs in the I. Justinianus period (Hussey, 1985).

Retracted

Figure 8. (a) The original boundaries of shop no. 7. (b) Indentations belonging to the wooden door system. (c) Tubes of the water system. (d) Location where the tubes of the water system open to the portico. (e) In later phases, hollowed-out for a different purpose from the original.

SHOP NO: 8

Located to the west of the agora (Fig. 9a), the shop has an approximate square plan. Only the eastern wall belongs to the initial construction phase. The other walls are from a later phase built upon the original foundations. The original walls were constructed using large stone blocks. The northern and western walls, however, were built with large stone blocks combined

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastipolis (Dara)

with smaller polygonal stones. The dimensions of the structure are 5 meters in both the north-south and east-west directions. All walls of the shop are 5 meters in length. The thickness of the walls varies between 0.70 and 0.80 meters. There are two internal walls attached to the north and south walls of the shop (Fig. 9b). These were likely added in the Islamic period. Shop No. 8 features two doors, one to the east, the other to the north (Fig. 9c).

The eastern door opens towards the agora. The door opening is approximately 1.65 meters wide. Both door jambs and the threshold have survived to the present day. Notably, there are hollows on the door threshold and on both sides of the door frame, which are related to the wooden door system. The northern door, which opens towards the north, is about 1.25 meters wide and located approximately 1.50 meters above the shop floor level. This suggests that this door is not the original entrance of the shop but was likely added in a later historical period (probably in the 12th century). During the excavation, a pithos was uncovered (Fig. 9d). It has an approximate diameter of 80 cm and a height of 1 meter. The pithos was likely buried in the ground during its period of use.

At the uppermost level where the pithos was found, there was a layer of stone and lime-mixed mortar, supporting the idea that the pithos was buried. It is believed that this artifact, used for storing grains, was an underground storage container. Although the artifact was found in many pieces, almost all parts are present, indicating that the object can be restored. The pithos, characterized by its wide mouth and broad body, features a closing band around its shoulder. After the necessary documentation, the artifact was lifted to the excavation depot. In the course of excavations in Shop No. 8, several stone blocks with master marks were discovered. On the stones, marks in the shape of the letter 'A', about 70 cm in size, were engraved (Fig. 9e). During the ancient era, stonemasons would leave these marks on their architectural creations, effectively signing their

work. This mark, featuring a compass with arms open downward at the top and arms open upward at the bottom, has been in use from ancient times to the present day.

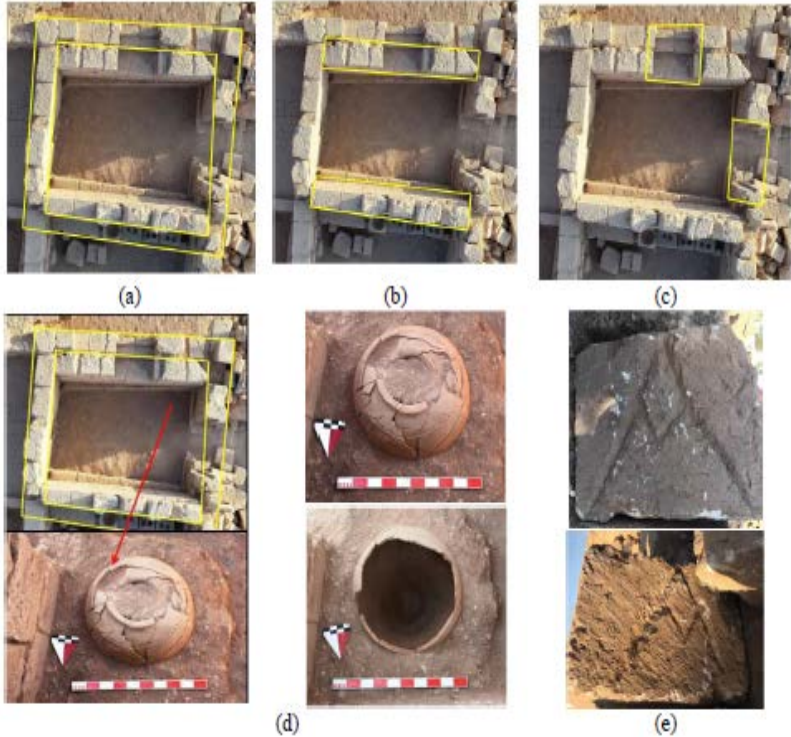

Figure 9. (a) Original boundaries of shop no. 8. (b) Walls added to the shop later. (c) Doors constructed in different periods. (d) Pithos located in the northeast corner of the shop. (e) Stonemason's mark.

SHOP NO: 9

Located to west of the Agora, the complete plan of the shop is not yet known; however, it is estimated to have an approximate square plan (Fig. 10a). During the 2020 excavation season, only a small area to the south of the shop was investigated. As a result of the excavations, a brick-paved floor at an elevation of 555.50 meters was uncovered (Fig. 10b).

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastasiopolis (Dara)

The floor covers an area of 2.20 meters in the north-south direction and 5 meters in the east-west direction. Comprising square tiles with average dimensions of 21 x 21 cm, the floor is situated about 1.50 meters above the original floor level of the shop. Therefore, this floor is likely not from the original construction phase of the shop, but rather from a later period, possibly around the 12th century AD. The function of this space has not yet been determined. Further excavation efforts in the area will likely shed light on the intended use of the space.

Figure 10. (a) *The original boundaries of Shop No. 9.* (b) *Brick-paved floor.*

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study encompasses the spatial analysis and dating of units related to the excavation of shops in the agora area of the city of Dara (Anastasiopolis). The architectural analysis of the shops in the agora area of the city of Dara (Anastasiopolis) is presented to the academic community for the first time in this article.

According to the findings, the Agora of the Ancient City of Dara consists of a stone-paved street, a portico adjacent to the street, and shops/workshops opening onto the portico. In this area where a total of nine shops are found, the shops are arranged side by side, adjacent to the

north-south-oriented agora (Fig. 11). Starting from the southern gate of the city, the agora street paved with large stone blocks continues northwards and is approximately five and a half meters wide, extending for about a hundred meters and observable.

Within the city, the street extending along the river is bordered by a portico on the west side facing the river, and behind it, there are shops/workshops. It is observed that the agora continues northward in parallel with the natural bend of the river, and the structures, mostly square in plan, are present. While the east walls of well-preserved shops have endured to the present day, the other walls have undergone reconstruction during different periods. The average heights of the walls vary between one and three meters, indicating the existence of multiple construction phases in the architectural structures. To substantiate these phases, a test trench was excavated. The conducted test trenches and the revealed architectural elements have confirmed the city's multi-phase structure. Additionally, small finds such as coins, ceramics, and lamps also support this claim. Accordingly, the initial construction of the city, including the city walls and the eastern walls of the shops, took place during the Anastasius period (AD 491-518).

On the other hand, the Agora street was constructed during the reign of Justinian I (AD 527-565) when extensive repairs were made to the city, rather than in the initial establishment phase of the city. Furthermore, in 2019, another trench was opened adjacent to the city walls, and it was documented that the foundations of the walls are also about two to two and a half meters deeper than the agora level. The foundations of the shop believed to date back to the Byzantine period were constructed using large-sized block stones in the isodomic wall technique (Fig. 12a). In the Early Islamic period following the Arab invasions, the walls were built with large blocks, and polygonal stones were placed in between (Fig. 12b). After the 12th century, walls were sometimes constructed using only cut stones, and

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

at other times, they were combined with bricks (Fig. 12c). Generally, lime-mortar mixtures were used in the construction of shop walls. When examining the wall techniques used in the shops, construction techniques from the 6th century, 7th to 10th century, 11th to 12th century, and post-13th century periods were identified (Fig. 12d).

After examining the door openings of the shops, it has been hypothesized that the doors constructed during the Byzantine period were later sealed off by subsequent cultures (Fig. 10f). These doors were reopened during the 2020 excavation season, coinciding with the shop excavations. Generally, the doors of the shops in the agora open towards the portico on the eastern side. Almost all doors have a width ranging from one and a half to two meters (Fig. 12e). The coins found during the 2020 excavations have provided concrete information for dating purposes. Despite their corrosion and deformation, the coins were examined, revealing that they belong to three different civilizations. In chronological order, coins from the Byzantine, Umayyad, and Abbasid periods have been identified.

Figure 11. *Arrangement of Architectural Structures in the Agora*

Figure 12. (a) Walls of the Agora Shops from the Initial Construction Phase. (b) Walls of Agora Shops from the Secondary Usage Phase - Combination of Block and Polygonal Stones. (c) Wall Utilizing Both Polygonal Stones and Bricks. (d) Chronological Sequence of Wall Techniques Used in the Shops. (e) Closed State of Shop Doors Prior to Excavation. (f) Open State of Shop Doors after Excavation.

Architectural Features of the Agora(Bazaar) of the Ancient City of Anastiopolis (Dara)

BIBLIOGRAPHY

- Ahunbay, M. (2005). Antik Mardin, Taşın Belleği Mardin [Kitap]. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Brands, G. (2004). Ein Baukomplex in Dara-Anastasiopolis. *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 47, 144-155.
- Capizzi, C. L. (1969). Imperatore Anastasio, 184, 216–21.
- Can, B., & Erdoğan, N. (2014). Dara Bizans-Sasani sınırında bir garnizon kenti ve kazıları, Anadolu'nun zirvesinde Türk arkeolojisinin 40 yılı. Kasapoğlu & Yılmaz (Eds.), Ankara: 347-371.
- Croke, B., & Crow, J. (1983). Procopius and Dara. *The Journal of Roman Studies*, 73(), 143-159.
- Crow, J. G. (1981). Dara, a late Roman fortress in Mesopotamia. *Yayla*, 4(), 12–20.
- Collinet, P. (1924). Une "ville neuve" byzantine en 507. La fondation de Dara (Anastasiopolis) en Mésopotamie. Libr. Orientaliste Paul Geuthner.
- Ensslin, W. (1928). Zur Gründungsgeschichte von Dara-Anastasiopolis.
- Göyünç, N. (1991). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 65.
- Hussey, J. M. (1985). The Cambridge Medieval History . CUP Archive. ISBN 9780521045353.
- Karataş, L., & Menteşe, D. H. (2022). Dara Antik Kenti (Anastasiopolis) Nekropol Alanının Malzeme Sorunlarının Fotogrametrik Yöntemlerle Belgelenmesi. *Türkiye Fotogrametri Dergisi*, 4(2), 41-51.
- Karataş, L, Alptekin, A & Yakar, M. (2023). Investigating the limestone quarries as geoheritage sites: Case of Mardin ancient quarry. *Open Geosciences*, 15(1), 20220473.

Kütük, A. (2016). 19. Yüzyıl Batılı Seyyahlarının Antik Dara (Anastasiopolis) Şehri ile İlgili Gözlemleri. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 1(1), 55-63.

Mardin Müze Müdürlüğü. (2020). Dara (Anastasiopolis) Antik Kenti Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları, 2020 Dara Antik Kenti (Anastasiopolis) Kazısı Sonuç Raporu. Mardin Müze Müdürlüğü, Mardin.

Mundell. (1975). A Sixth Century Funerary Relief at Dara in Mesopotamia. *Jahrbuch der Österreich-Bibliothek*, 24(), 209–27.

Preusser, C. (1911). Nordmesopotamische Baudenkmäler. *Mittheilungen und islamischer Zeit. Wiss. Veröffent. Deutsche Orient-Gesellschaft*, 17(), 44–5.

Retracted

Çankırı, Kurşunlu, Çarşı Han Yapısı Belgeleme ve Restitüsyon Analizi*

Ammar İbrahimgil^{1*}

Ankara Gazi Üniversitesi

ammargazi@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-6801-7672

Halime Sertaç Akyol²

Ankara Gazi Üniversitesi

halimesertacakyol@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-1335-6172

Submission Date: 10.09.2023 / Acceptance Date: 04.10.2023

ÖZET

İlk Türk İslâm devletleri ile birlikte Türkler, tarihi İpek Yolu'nu doğrudan kontrol eden devletler kurmuşlar ve İpek Yolu'nun güvenliğini sağlamışlardır. Bunun için de İpek Yolu güzergâhında çok sayıda konaklama yapısı inşa edilmiştir. Türk devletleri ile anılan konaklama yapıları, genel olarak kervansaray, ribat ve han isimleriyle bilinmektedir. Bu çalışmanın araştırma konusu olan konaklama yapısı da bu yeni açılan güzergâh üzerinde kurulan günümüzde Çankırı ili, Kurşunlu ilçesinin merkezinde bulunmaktadır. İncelenen Han yapısı, orta avluzuz plan şeması ile genel han kavramı içerisindeki nadir örneklerden birisidir. Araştırma kapsamında incelenen yapı, Çankırı iline bağlı Kurşunlu ilçesi, 188 ada 4 parselde bulunan Çarşı Han yapısı, 2018 yılında toplu tescil kararı ile koruma altına alınmıştır. Bu araştırma, Anadolu'nun zengin kültür coğrafyasında korunması gereken bu yapı ile ilgili bilimsel ölçütlerle kapsamlı belgelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında yapı ve çevresi, yapının bulunduğu yer ile konaklama kavramının tarihsel süreci hakkında çeşitli kaynaklardan bilgiler derlenmiş, karşılaştırmalı çalışmalara dayanarak malzeme ve yapının yapım tekniği araştırılmış, rölöve çizimleri yapılmış ve restitüsyon analizi hazırlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Çankırı, Kurşunlu, Han, Restorasyon, Konservasyon

* Sorumlu yazar. | Early view article.

ABSTRACT

Along with the first Turkish Islamic states, Turks established states that directly controlled the historical Silk Road and ensured the security of the Silk Road. For this reason, many accommodation structures were built on the Silk Road route. The accommodation structures associated with Turkish states are generally known as caravanserais, ribats, and khans. The accommodation structure, which is the subject of the research of this study, is located in the center of the Kurşunlu district of Çankırı province, which was established on this newly opened route. The examined Han structure is one of the rare examples within the general concept of *Han* with its plan scheme without a central courtyard. The structure discussed within the scope of the research, the Çarşı Han structure located in the Kurşunlu district of Çankırı province, 188 block 4 parcel, was taken under protection with the collective registration decision in 2018. This research aims to document this structure, which should be protected in the rich cultural geography of Anatolia, with scientific criteria. Within the scope of the study, information about the building and its surroundings, the location of the building, and the historical process of the concept of accommodation were compiled from various sources. The materials and construction technique of the building were investigated based on comparative studies, survey drawings were made, and a restitution analysis was prepared.

KEYWORDS

Çankırı, Kurşunlu, Inner-city Inn, Restoration, Conservation

GİRİŞ

Tarihi İpek Yolu, binlerce yıl, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında en önemli ticaret aksını oluşturmuştur. Birçok tarihi şehir, bu aks üzerinde kurulmuştur. Diğer taraftan İpek Yolu'nun üstünde Turan coğrafyasında büyük bir etki alanı oluşturan Türkler, ilk Türk İslâm devletleri ile birlikte İpek Yolu'nu doğrudan kontrol eden devletler kurmuşlar ve İpek Yolu'nun güvenliğini sağlamışlardır (Sümer, 1983), (Cezar, 1985), (Stavisky, 2002). Bu yaklaşımla da çok farklı mimari tipolojiye sahip konaklama yapıları inşa edilmiştir. Bununla birlikte tarihi İpek Yolu zamana ve şartlara bağlı olarak, sonradan açılan ikinci derecedeki yollarla, Batı Asya ve Akdeniz'e uzanan, yaklaşık 64.000 km uzunluğunda ticarî bir yol şebekesine dönüşmüştür (Pamuk, 2007). Tarihi olarak Doğu ile Batı'nın en önemli karşılaşma alanı olan Anadolu da tarihi İpek Yolu'nun en önemli kısmını oluşturmaktadır. 11. Yüzyıldan itibaren Türklerin egemenliğine giren Anadolu'da tarihi çok eskilere giden yol ağlarına ek olarak

yeni güzergâhlar açılmıştır. Türk devletleri ile anılan konaklama yapıları, yaygın olarak kervansaray, ribat ve han isimleriyle bilinmektedir (Eryavuz, 2022). Hatta bu yeni güzrgâhların güvenliği için farklı isimlerle anılan konaklama yapılarının etrafına yeni yerleşimler de kurulmuştur. Bir yolculuk sırasında geçici olarak bir yerde kalma eylemine konaklama, bu eylem için geçici barınak sağlayan yapılara da konaklama yapıları denir. Yapılar tarihsel süreç içerisinde buldukları yere, döneme, dile ve işlev çeşitliliğine göre farklı isimler almışlardır.

Mimari yönden Türkler tarafından inşa edilen konaklama yapıları, Asya merkezi mekân geleneğine uygun olarak dörtgen bir avlu ve bu avluyu çevreleyen revaklı bir koridora açılan odalardan oluşmaktadır (Akin 1990). Ancak zaman içerisinde konaklama yapılarının mimarisi, işlevleri ile avlu ve kat sayılarına bağlı olarak farklılık göstermektedir (Güran, 1976). Özellikle 19. yüzyıldan itibaren ise bu kabul görmüş plan tipolojisi değişmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra, çeşitli yerleşim yerlerinin çarşı merkezlerinde geleneksel han yapılarına göre daha küçük ölçekte çarşı hanları inşa edilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmanın araştırma konusu olan konaklama yapısı da ikincil güzergâh üzerinde günümüzde Çankırı ili, Kurşunlu ilçesinin merkezinde bulunmaktadır. Kayıtlarda kesin inşa tarihi bulunmayan yapının 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği kabul edilmektedir. Bu yapıda da tipik çarşı han tipolojisi vardır. İki katlı olan şehir hanlarında, üst katta konuk odaları, zemin katta ise ahır ve malların konulduğu depolar bulunmaktadır. Araştırma konusu olarak seçilen Kurşunlu'daki Çarşı Hanı da orta avlusuz plan şeması ile, genel han kavramı içerisindeki nadir örneklerden birisidir. Araştırma kapsamında incelenen yapı, Çankırı iline bağlı Kurşunlu ilçesi, 188 ada 4 parselde bulunan Çarşı Han yapısı, 2018 yılında toplu tescil kararı ile koruma altına alınmıştır.

Bu araştırma, Anadolu'nun zengin kültür coğrafyasında korunması gereken bu yapı ile ilgili bilimsel ölçütlerle kapsamlı belgelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında yapı ve çevresi, yapının bulunduğu yer ile konaklama kavramının tarihsel süreci hakkında çeşitli kaynaklardan bilgiler derlenmiş, karşılaştırmalı çalışmalara dayanarak malzeme ve yapının yapım tekniği araştırılmış, rölöve çizimleri yapılmış ve restitüsyon analizi hazırlanmıştır. Araştırma çizimleri vaziyet planı, kat planları, yansıtılmış tavan planları, kesitler, görünüşler ve detaylar olarak sunulmuştur.

ÇARŞI HANLARININ TARİHİ GELİŞİMİ

Tipik Osmanlı şehir yerleşimlerinde şehrin çekirdeğini cami, imaret ve bedesten yapısı oluşturur. Dükkânlar bu merkezden başlayarak han ve hamam gibi diğer anıtsal yapılar arasında dizilmiştir. Hanlar, ribat ve kervansaraylardan farklı olarak şehir merkezine yakın bir noktada veya çarşı içinde inşa edilmiştir. Han Farsça bir kelimedir ve ev anlamına gelmektedir. Hanlar, çeşitli malların alınıp satıldığı, uzak mesafelerden gelen yolcuların ve tüccarların konakladığı, hayvanlarının barındığı işlevsel yapıdır (Ersoy, 2001). Bunun yanında Hac için yola çıkan Surre Alayları ile seferler sırasında ordu tarafından kullanılmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise gereksinimler doğrultusunda konaklama mimarisinde önemli bir dönüşüm yaşanmış ve bugünkü anlayışa yakın konaklama yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır (Kayın, 1998).

Osmanlı döneminde inşa edilen hanlar iki amaca hizmet etmiştir. Bunlardan ilki, genellikle hac yolları üzerinde inşa edilen menzil hanlarıdır. Bu hanlar külliye içerisinde yer almış ve zamanla bu külliyelerin etrafında yerleşim alanları oluşmuştur. İkincisi ise çarşı hanlarıdır (Yavuz, 2006). Osmanlı mimarisinde klasik şehir han tipolojisi, genelde taş malzemeye inşa edilen, ortada bir avlu, avluyu çevreleyen revaklar ve revakların arkasında yer alan odalardan oluşan bir biçime sahiptir. Bu klasik şemanın yanı sıra nadiren farklı mekânsal çözümler de uygulanmıştır (Kuban, 2021). Arazinin eğimine göre

Şehir İçi Han Yapıları ve Kurşunlu Çarşı Han Yapısı Restorasyon Önerisi

nadiren de olsa üç kat veya bodrum kat da görülebilen örneklerle hanların ikinci bir avluya sahip olduğu durumlar da vardır. Bu hanlarda bodrum kat veya çarşıya en uzak avlu ahır olarak kullanılmıştır. Hanların içinde mescit, şadırvan, tuvalet veya hamamın yanı sıra çarşıya bakan cephelerinde dükkânlar da bulunabilir (İbrahimgil, 2018). Hanlarda, özellikle üst kattaki odalarda, hanı iletişim adresi olarak gösteren tüccar, seyyah, memur hatta elçiler ikamet etmişlerdir (Eyice, 1970).

Çarşı hanları, buldukları şehirlerin büyüklüğüne, kullanıcıların taleplerine, ulaşım kolaylıklarına göre şekillenmektedir. Örneğin, İstanbulda bulunan hanlar, ticari taleplerin çok olması nedeni ile konaklama işlevinden daha fazla ticari işlev ile yüklenmişlerdir ve şehrin büyüklüğü ile orantılı olarak, daha çok işlevli bir yapısı vardır. Çarşı hanların sınıflandırılmasına ilişkin farklı çalışmalar bulunmaktadır. Plan özelliklerine göre hanlar, avlu ve kat sayısına göre bir sınıflandırma yapılmıştır (Ersoy, 1994). Buna göre avlulu ve avlusuz olmak üzere ikiye ayrılan hanların avlulu olanlar, üst kat düzenlemesine göre de beş gruba ayrılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Çarşı han tipolojisi -1 (Ersoy, 1994).

Avlusuz Hanlar	Avlu Sayılarına Göre Hanlar				
Bağımsız Hanlar	Bir Avlulu Hanlar		İki Avlulu Hanlar		Üç Avlulu Hanlar
	Kat Sayılarına Göre Hanlar				
Başka Bir Yapının Bir Bölümünü Oluşturan Hanlar	Bir Katlı Avlulu Hanlar	Kısmen İki Katlı Avlulu Hanlar	İki Katlı Avlulu Hanlar	Kısmen Üç Katlı Avlulu Hanlar	Üç Katlı Avlulu Hanlar

Bunun yanında hanlar, işlevlerine göre sınıflandırıldığında ticaret ve konaklama olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir (Berkol, 1973). Birinci grup hanlar, sanat erbabının bulunduğu yapılardır, ikinci grup ise uzun yollardan ve şehirlerden gelen yolcuların ücret karşılığında barındıkları binalardır (Tablo 2).

Tablo 2. Çarşı han tipolojisi -2 (Berkol, 1973).

İşlevlerine Göre Hanlar	
Üretim ve ticaret işlevli	Konaklama işlevli

Diğer taraftan sadece avlulu plan şeması olan han yapıları incelendiğinde üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır (Güran, 1976). Birinci grup; tek avlulu ve avlu içerisinde ahırları olan hanlar, ikinci grup avlulu ve ahırların içinde olduğu başka bir avlusu daha olan han tipleridir. Son grup ise sadece ticari malların depolanması için kullanılan han tipi olarak sınıflandırmıştır (Tablo 3). Araştırmaya konu olan Han yapısı bu tipoloji grupları arasından, avlusuz plan tipinde, bağımsız plan şemalı ve konaklama işlevi için yapılmıştır.

Tablo 3. Çarşı han tipolojisi -3 (Güran, 1976).

Plan Tiplerine Göre Hanlar		
Tek Bir Avlulu, Ahır Kısmı da Avlu içerisinde olan Yapılardır	Konaklama Birimlerinin Avlusuna Bitişik Ahır Kısmının Da Avlusu Bulunmaktadır	Üretim ve ticaret hanları

KURŞUNLU ÇARŞISINDAKİ HAN YAPISI

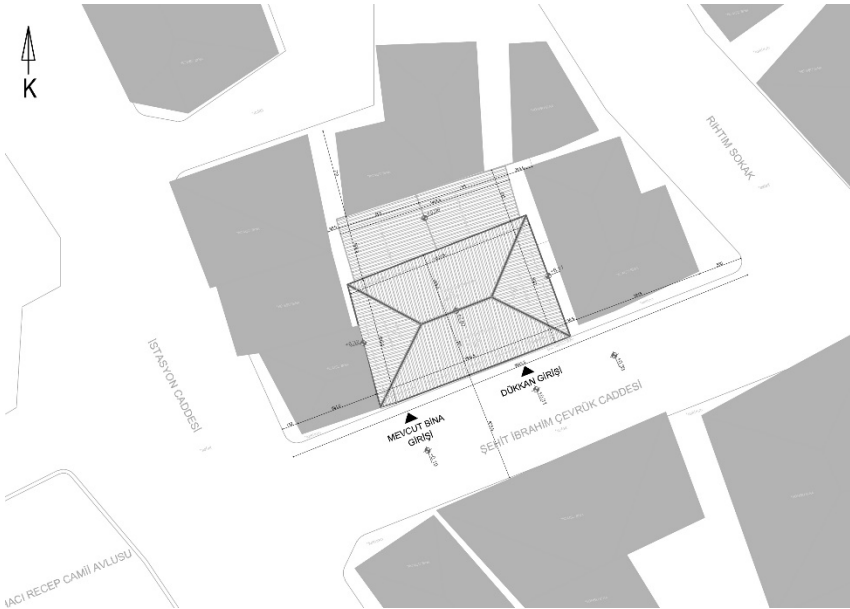
Osmanlı dönemindeki Anadolu'daki ticaret yollarını incelendiği bir çalışmada birincil ve ikincil ticaret aksları ve menzil noktaları belirtilmiştir (Müderrişoğlu, 2000). Buna göre Kurşunlu ana güzergâh rotasına yakın bir konumda olan ikincil rota üzerindedir (Şekil 1). İnceleme konusu olan Han yapısı, Çankırı ili, Kurşunlu ilçesi, Kalekapı mahallesi, Çarşıiçi mevkiinde parsel de bulunmaktadır. Bilinen bir adı olmayan yapı, Şehit İbrahim Çevrük caddesi üzerinde, ana yol güzergahı olan İstasyon caddesine birleşen köşede konumlanmaktadır. Günümüzde, Kurşunlu Çarşısı Han yapısının çevresi, üç taraftan komşu binalar ile çevrilmiştir. Han doğu ve batısındaki yapılardan 1m kadar uzaklıktadır. Özgün halinde alt katı kâgir, üst katı is ahşap karkas sistemle yapılan Han yapısı, konaklama, yemek salonu, geçiş ve hayvan

Şehir İçi Han Yapıları ve Kurşunlu Çarşısı Han Yapısı Restorasyon Önerisi

barınağı olmak üzere dört kısımdan inşa edilmiştir (Şekil 2). Yapı, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır, avlusu ve bodrum katı bulunmamaktadır.

Şekil 1. Osmanlı döneminde Anadolu'dan geçen önemli ticari yollar (Müderrişoğlu, 2000).

Şekil 2. Han, vaziyet planı.

Han, yakın zamana kadar bir kısmı kahvehane olarak kullanılmış, günümüzde ise boştur. Yapının özgün halinde, Şehit İbrahim Çevrük caddesi üzerinde ahır kısmına geçilen geniş ahşap çift kanatlı kapı ile üst kata erişimi sağlayan tek kanatlı ahşap kapı ile merdivenler günümüzde yoktur. Yapının üst örtüsü ise ahşap makaslarla oluşturulan kırma çatı ile kapatılmıştır.

KAT ÖZELLİKLERİ

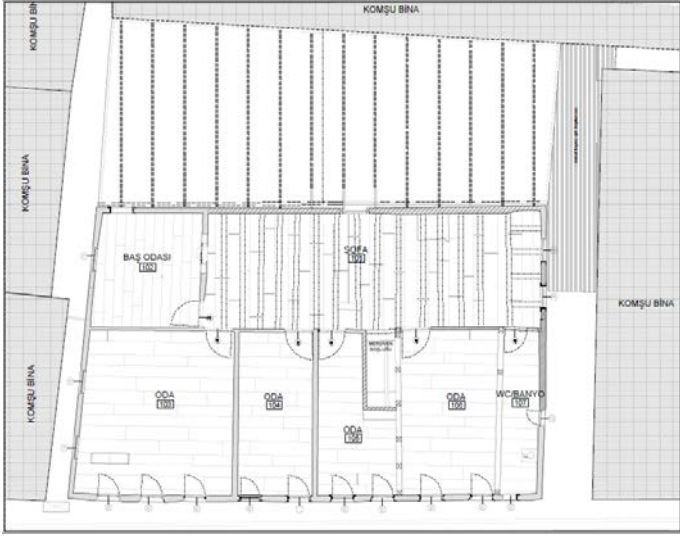
Zemin kat, çok sayıda eklenti ve değişikliğe uğrayarak, özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiştir. Özgün halinde yemek salonu, ahır ve ahır koridorundan oluşan plan şeması, zaman içinde farklı işlevlendirmeler sonucu niteliksiz müdahalelerle değiştirilmiştir. Zemin kat oturumu, bütünüyle 207,07m²'dir. Zemin kat ön cephesinde küçük bir dükkân, kiracı tarafından nalbur olarak işletilmektedir. Özgün ahır mahali içerisinde, bahçe duvarı ile sınırlı olması gereken doğu cephesi tuğla duvar ile kapatılmış ve tuvalet mahali eklenmiştir. Ahır ile konaklama yapısı arasında olması gereken özgün duvar, bu mekanların birleştirilmesi nedeni ile, neredeyse tamamen yok edilmiştir (Şekil 3). Ayrıca yapının kahvehane olarak kullanıldığı dönemde çay ocağı nişi oluşturularak, yapının özgün cephe duvarının bir bölümü yok edilmiştir. Değiştirilen cephe duvarları ve ilave iç mekân duvarlarında, delikli tuğla kullanıldığı görülmektedir. Tavanlar, strafor plakalar ile kapatılmıştır.

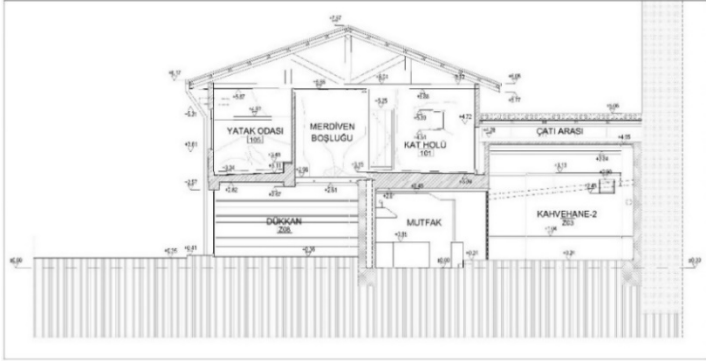
Şekil 3. Han, zemin kat planı.

Konaklama bölümü ile ahır bölümü arasında yaklaşık 25cm yükseklik farklı bulunmaktadır ve bu kot farkı mahaller arasındaki geçişe eklenen niteliksiz iki adet, iki basamaklı merdiven ile giderilmeye çalışılmıştır. Eklentiler ve değişmişlikler sonrası geriye kalan ahır mahali dışında ki tüm mahallerin döşemeleri niteliksiz seramik karo ile kaplanmıştır.

Birinci kat ise ortalama 14,50m x 8,85m ebatlarında bir dikdörtgen geometriye sahiptir. Üst kata çıkan merdivenlerin yok olması sebebi ile, ulaşımın kısıtlanmış ve bu sayede özgünlüğünü büyük ölçüde korumuştur. Üst kata çıkan ahşap merdiven tamamen yok olmuş olsa da merdiven boşluğunu sınırlayan duvar izleri hâlâ görülebilmektedir. Birinci kat plan şeması, sofa ve çevresini L şeklinde saran odalar grubundan oluşmaktadır (Şekil 4), (Şekil 5). Sofayı karşılayan oda, baş odasıdır ve bu odanın ahşap tavan kaplaması, kattaki diğer ahşap tavan kaplamalarından daha ince çalışılmıştır (Şekil 6).

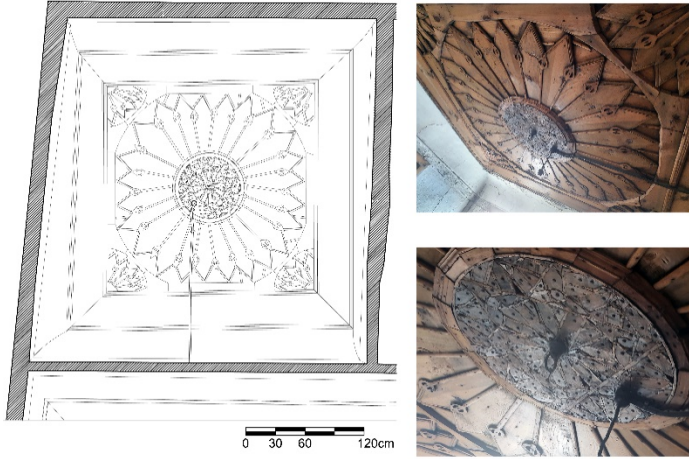

Şekil 4. Han, birinci kat planı.

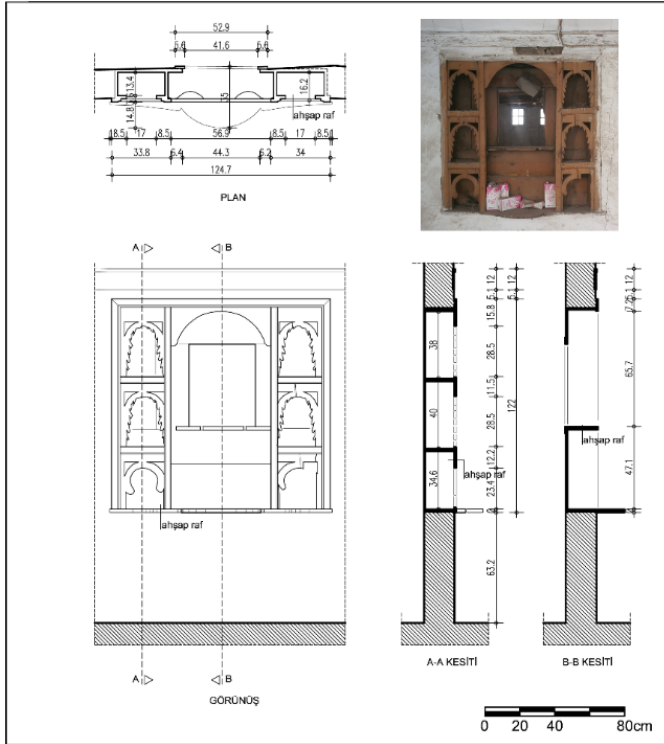

Şekil 5. Kurşunlu Çarşısı Han yapısı kesit.

Başodasında, diğer odalarda bulunmayan şerbetlik detayı da bulunmaktadır (Şekil 7). Üst katta sofa mahali dışındaki tüm odalarda özgün ahşap tavan kaplamaları günümüze ulaşabilmiştir ve büyük ölçüde iyi durumdadır. Benzer şekilde ahşap zemin kaplamalarında kısmı kayıplar bulunmakla beraber, özgün form ve detayını korumaktadır. Birinci kat döşemesinde, ön cephe orta aksı hizasında zamanla sehim olduğu, yapılan ölçüm ve çizimlerden anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Baş odası ahşap tavan detay çizimi ve fotoğrafları.

Şekil 7. Baş odası içerisinde ki şerbetlik detay çizimi.

CEPHELER

Han yapısının caddeye bakan ön cephesi güneye bakmaktadır. Yapının güney ve batı cephesi boyunca zemin ile birinci kat arasında ahşaptan yapılmış yatay bir kayıt vardır. Ön cepheden, yapı yüksekliği mevcut kaldırım üzerinden saçak altına kadar ortalama 5,5m'dir (Şekil 8). Cephe yüzeyinde kireçli sıva üzerinde, mavi renkli badana bulunmaktadır. Zemin katta, bir adet pvc kapı, iki adet pvc pencere ile bir adet alüminyum kapı ve alüminyum kapının iki yanında birer adet alüminyum camekan gibi niteliksiz müdahalelerle cephe karakterini büyük ölçüde kaybetmiştir. Birinci kat seviyesinde ise on adet pencerenin dokuz tanesi 1/2 oranında, kanat elemanları değiştirilmiş, özgün giyotin pencere kasası yerinde olan ahşap pencereler iken, son pencere küçük tuvalet penceresidir ve ahşap pencere kanadı yok olmuştur (Şekil 4).

Şekil 8. Hanın güney (ön) ve doğu cephesi görünümü.

Yapının diğer cepheleri ile komşu binalar arasında az da olsa bir mesafe vardır. Bunların içinden batı ve doğu cephesinde özgün kireç sıvası günümüze ulaşabilmiştir. Ancak doğu cephesinde kısmi kayıplar ve bu yokolmuş kısımlar üzerinde, niteliksiz onarımlar mevcuttur. Duvar yüzeyleri üzerinde, kireçli sıva üzeri beyaz badana uygulanmıştır. Kireçli sıvada kısmi kayıplar, bozulmalar, zamanla oluşmuş kılcal ve derin çatlaklar bulunmaktadır. Tüm odalarda en az iki adet giyotin pencere bulunmaktadır. Üst kat duvarları ahşap çatıklı kerpiç dolgu duvar sistemi ile örülmüştür. Sadece kuzey cephe duvarı ile merdiven kovası çevresindeki ahşap duvarlar, bağdadi duvar tekniği ile örülmüştür (Şekil 9, Şekil 10).

Şekil 9. Handaki ahşap çatkı arası kerpiç tuğla dolgulu duvar.

Şekil 10. Handaki bağdadi duvar örgüsü.

Batı cephesindeki giyotin pencereler özgün detay ve formda günümüze ulaşmıştır. Kapılar ahşap malzemedendir yapılmıştır ve yalın detaydadır. Ön cephe yüzeyinde bulunan ahşap giyotin pencerelerin kanatları sökülerek, pvc, alüminyum ve demir malzeme ile değiştirilmiştir. Pencerelere yapılan bu müdahale, mimari yapı elemanlarının özgünlüğünü kaybetmesine neden olsa da sökülün giyotin kanatlar hala yapının içerisinde bulunmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Özgün ahşap kapı ve giyotin pencere.

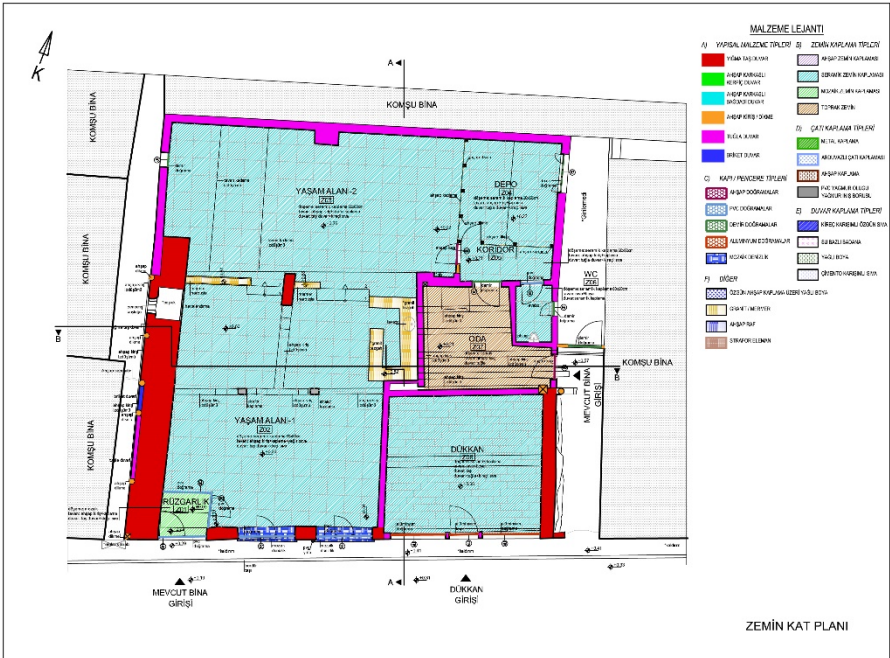
Sofa bölümünde tamamen yok olan ahşap tavan kaplaması nedeni ile, çatı konstrüksiyonu mahal içinden görülebilmektedir. Ahşap çatı karkası ahşap makas çatı sistemi ile kurulmuştur (Şekil 12). Ahşap makasların üzerinde sırası ile; ahşap aşıklar, ahşap kaplama tahtaları ve geç dönemde değiştirilmiş olan arduvazlı çatı kaplaması bulunmaktadır (Şekil 2). Saçak altı ahşap kaplamalar özgün detay ve formda, bölgesel olarak, yapı üzerinde bulunmaktadır, ancak zamanla dış koşulların etkisi ile kısmi bozulma ve deformasyonlara uğramıştır (Şekil 4).

Şekil 12. Çatı taşıyıcı sistemi genel görünümü.

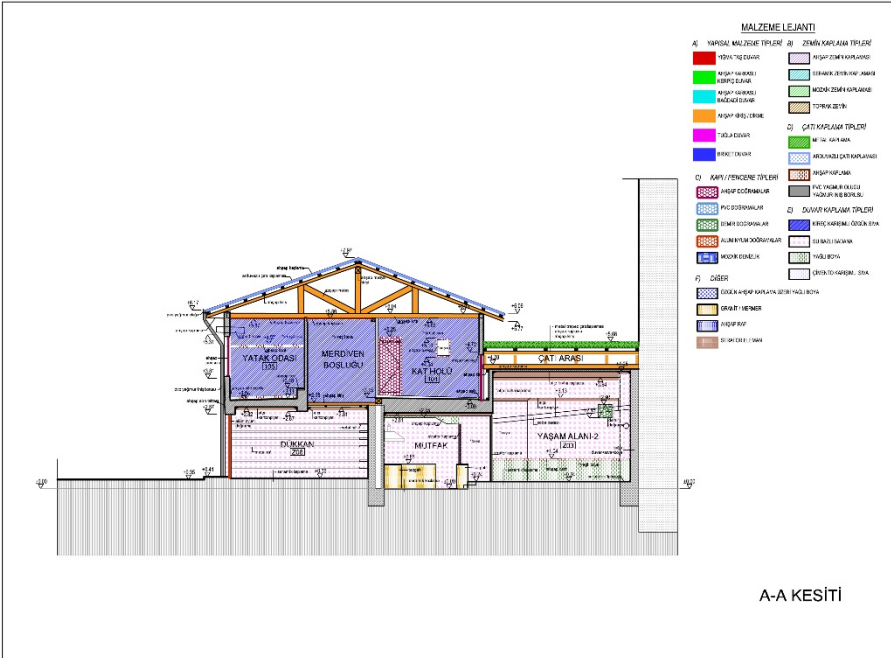
DEĞİŞİM VE BOZULMALAR

Çarşı Han yapısında, zemin katı büyük ölçüde değiştirilmiş, özgün plan şemasından oldukça farklılaşmıştır. Zemin kattaki ahır bölümünde, kahvehane, koridor, depo ve bağımsız girişli depo mahalleri ile tuvalet yapılmıştır. Bu mekanların oluşturulabilmesi için, özgün kuzey cephesi duvarının büyük çoğunluğu ile ahır mahalini çevreleyen bahçe duvarları yıkılmıştır. Üzeri de metal trapez çatı örtüsü ile kaplanmıştır. Özgün halinde yemekhane / depo salonu, kahvehanenin ana mekânı olarak dönüştürülmüş ve doğu duvarından bir bölüm çay ocağına niş açmak için kaldırılmıştır. Bu bölüme pvc malzemeye yapılmış rüzgarlık mahalinden ulaşılmaktadır. Bunun yanında diğer özgün halinde bulunan ahşap doğramalar ebatları korunarak, pvc malzemeli doğramalar ile değiştirilmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Malzeme analizi, plan.

Binanın içinde ahıra giden geçiş kapatılarak dükkâna dönüştürülmüştür. Bu bölümde özgün halinde bulunan merdiven tamamen yok edilmiştir. Merdiven holünün alanı ile ahır giriş bölümü birleştirilerek, aradaki özgün bölücü duvar yıkılmıştır. Dükkân cephesinin, özgün cephe karakterine ait dolu-boş tasarımı tamamen değiştirilerek, alüminyum malzemedan kapı ve kapının iki yanında sabit doğramalar ile bu kısımda farklı bir cephe oluşturulmuştur. Zemin katın doğu ve batı cephelerinde bilinçsiz birtakım müdahalelerle onarımlar yapılmıştır. Özgün taş kaplama döşeme seramikle kaplanmıştır. Son olarak ahşap çıtalı tavan kaplamasının üzerinde niteliksiz yağlı boya bulunmaktadır.

Şekil 14. Malzeme analizi, AA Kesiti.

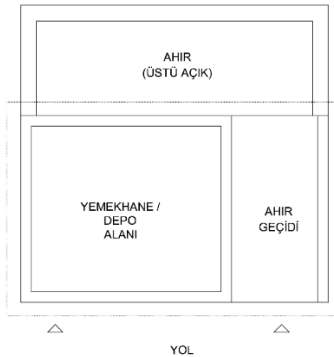
Birinci katta ise yapının ön cephe orta aksında oluşan sehim, yapıda ki en büyük strüktürel sorundur (Şekil 14). Bu kat seviyesinde özgün ahşap duvarlarda kısmı ya da tamamen yok olma söz konusudur. Özgün zemin

Şehir İçi Han Yapıları ve Kurşunlu Çarşı Han Yapısı Restorasyon Önerisi

kaplamasında, kısmi kayıplar mevcuttur. Ön cephede bulunan özgün giyotin pencerelerin, kanat kısımları bilinçsiz müdahalelerle değiştirilmiş, özgün ahşap pencere kasalarına montajları yapılmıştır. Wc/banyo mahalinde bulunan pencerelerden ön cephe yüzeyinde bulunan pencerenin ahşap kanat kısmı yok olmuştur. Birinci katın özgün kireçli sıvasında zamanla oluşan kabarmalar ve çatlaklar ile malzeme kayıpları söz konusudur. Sofa bölümündeki ahşap tavan kaplaması tamamen yok olmuş, diğer mahallerdeki özgün tavan kaplamalarının bazı bölgelerinden nem ve rutubet kaynaklı çürüme oluşmuştur. Kat içerisinde bulunan ahşap mimari yapı elemanlarında zamanla oluşmuş deformasyon, eskime ve parça kayıpları bulunmaktadır. Alaturka kiremit örütülü çatı kaplaması örtüsü arduvazlı çatı kaplaması ile değiştirilmiştir.

RESTİTÜSYON ANALİZİ

Büyük şehirlerden taşralara doğru gidildikçe; azalan nüfus ve ticaret hacmi ile beraber, orta avlulu plan şemalarından orta avlusuz plan şemalarına geçişler görülmeye başlanmıştır. Kurşunlu'da bulunan Çarşı Han yapısında ise plan şeması, zemin katta servis alanları ve üst katta konaklama birimlerini içerecek şekilde, sade ve yalın detayda avlusuz olarak inşaa edilmiş, iki katlı avlusuz çarşı han yapılarına, daha küçük ölçekli olması bakımından, örnek teşkil etmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Hanın şematik özgün mekân bölünmesi.

Kurşunlu çarşısındaki Han yapısı için öngörülen restitüsyon analizi aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Yapının kuzey cephesi tarafında avlu kısmında inşa edilen bölümler kaldırılarak üzeri açık ahır kısmının belli edilmesi
- Kuzey cephesinde kaldırılan duvarlar, yapıdan gelen izler doğrultusunda kabayonu örgü sistemi ile tamamlanması
- Doğu cephesindeki sonradan açılan giriş kapısının iptal edilmesi
- Ön cepheye eklenen niteliksiz alüminyum doğrama ile yapılan cephe hattı sökülmesi
- Ön cephe zemin kat hizasında ki pimapen esaslı pencereler ve giriş kapısı, elimizdeki görsel kaynaklar çerçevesinde, ahşap malzeme ile özgün detayında tamamlan
- Ahır girişi kapısı ve üst kata ulaşımın sağlandığı merdivene açılan ahşap kapı, yapıdan gelen örnek esas alınarak eklenmesi
- Binanın ön cephe orta aksı hizasına denk gelen kısımda, zamanla yapının üst kat oturumunda oluşan sehimin teraziye alınması
- Zemin döşemesi destek dikmeleri arasında olması gereken bölücü duvar imalatı, üst kat döşemesinin kontrollü şekilde teraziye alınmasının ardından, binada örneği olan, ahşap çatki arası kerpiç dolgulu duvar tipinde tamamlanması
- Üst kata erişimin sağlandığı, geç dönemde tamamen sökülmüş olan merdivenin eklenmesi
- Özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan üst katta ahşap mimari elemanların bakım ve yenileme işlemlerinin yapılarak, yok olmuş elemanlar ve mimari elemalardaki parça kayıpları yapıdaki örnekler esas alınarak tamamlanması
- Ön cephe üzerinde bulunan giyotin pencerelerin sökülen kanatları hala yapı içerisinde olduğundan, öncelikle eldeki malzemenin onarılması ve onarılamadığı durumlarda özgün detayda yenilenmesi
- İç cephe duvarlarında eksilen ya da niteliksiz müdahale gören yerlerin kaldırılarak yapıda izleri olan özgün kireçli sıva üzerine, beyaz kireç badana uygulanması

- Dış cephede bulunan tabela, aydınlatma elamanı, doğalgaz kutusu, elektrik panosu gibi malzemelerden arındırılması
- Geç dönemde, arduvazlı çatı kaplaması ile değiştirilen çatı örtüsü sökülmesi ve yerine alaturka kiremitle kaplanması

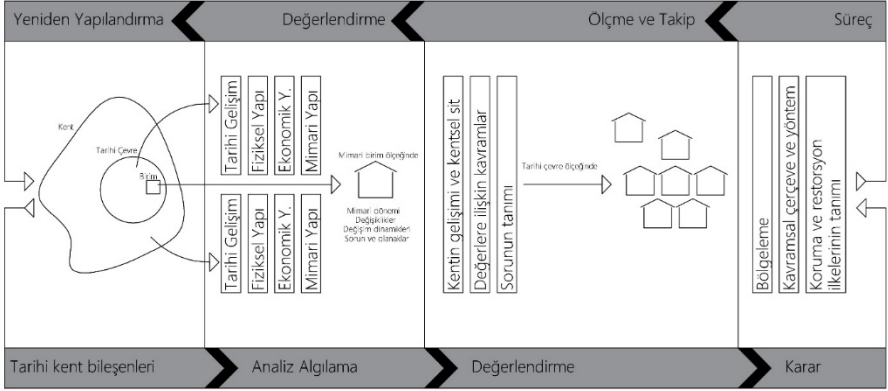
DEĞERLENDİRME

Kültürel varlıkları koruma çalışmaları; üst ölçekte koruma imar planı çalışmaları, bazı bölgelerde alan yönetimi çalışmaları, özel koruma alanlarında kentsel tasarım çalışmaları ve sokak sağlıklaştırma projeleri, tek yapı ölçeğinde ise tek yapı ve yapı gruplarının restorasyon çalışmaları ve analiz çalışmalarından oluşmaktadır. Koruma çalışmalarında özgünlüğün önemini vurgulayan 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi'nde koruma kavramının şu şekilde tanımlanmıştır:

Koruma, bir yapıyı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemleri içerir

Bilgi kaynakları, bir yapının doğasını, özelliklerini, anlamını ve tarihini tanımaya olanak veren anıtsal, yazılı, sözlü ve simgesel tüm kaynaklar (ICOMOS, 1994)

Bu ifadeleri dolaylı olarak restitüsyon projelerindeki bilgi kaynaklarına, araştırma yöntemlerine ve tanımlamalara işaret etmektedir. Tarihi çevrelerde koruma çalışmaları, çevre ölçeğinden tek yapı ölçeğine, tek yapı ölçeğinden çevre ölçeğine dönüşümlü beslenerek kapsamlı analiz – algılama, değerlendirme ve karar – öneri aşamalarından sonra ölçme takip, değerlendirme ile yapıya ve bölgeye değer katan bilgileri ışığında alınan kararlar sürekli şekilde revize edilmelidir (İbrahimgil 2018). Bu döngü aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Şekil 16).

Şekil 16. Tek yapı ölçeğinden çevre ölçeğine koruma planlama süreci.

Yapılan müdahalelerin öncelikli amacı, özgün yapıyı ayakta tutmak ve yaşanabilir mekanlar haline dönüştürmektir. Yeniden işlevlendirme nedeni ile yapılan müdahaleler, özgün yapıya zarar vermeyecek ve söküldüğünde yapı özgün haline dönebilecek nitelikte demontable olarak önerilmiştir.

Yeniden işlevlendirme çerçevesinde de yapının bulunduğu bölgenin eğitim seviyesi, genç nüfusu göz önüne alınmış ve yapının kütüphane kafe olarak topluma kazandırılması önerilmiştir. Zemin kat seviyesinde ki servis alanı, gençlerin sosyal çevreleri ile vakit geçirebilecekleri, sohbet edip internet erişimlerinin sağlanarak teknolojiye faydalanabilecekleri bir mekân olarak tasarlanmıştır. Üst katta ise, sofa bölümü açık kütüphane olarak kurgulanmış, odalar ise özel çalışmalar için izole edilmiştir. Farklı oda büyüklükleri bize odaları farklı fonksiyonlarda kullanabilme olanağı sunmaktadır. Örneğin; kata ki en büyük odada, küçük gruplara özel dersler düzenlenebilecek iken, küçük odalar kişilerin kiralayabileceği günlük ofis odaları, özel ders çalışma sınıfları gibi amaçlar için kullanılabilir.

SONUÇ

Çalışma kapsamında, han yapılarının tarihsel gelişimleri, genel bölgesel özellikleri ile buldukları bölgelerin büyüklükleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik durumuna göre oluşturduğu farklı tipolojiler ve bu tipolojilerin

Şehir İçi Han Yapıları ve Kurşunlu Çarşı Han Yapısı Restorasyon Önerisi

içerisinde Kurşunlu Çarşısı Han yapısı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yapılan araştırmalarda, Anadolu ticaret yolları ara güzergâh aksları üzerinde bulunan Kurşunlu Çarşısı Han yapısı ile ilgili olarak, literatürlere yansıyan herhangi bir belgeleme veya araştırma olmadığı görülmüştür. Ülkemizde hala koruma çalışmaları kapsamında yapılar incelenmekte ve kültürel miras niteliğindeki yapıların korunma kararları verilmektedir. Kurşunlu Çarşısında ki Han yapısı da yakın dönemde toplu tescil altına alınmış yapılar arasındadır.

Tescilli tarihsel yapılara kullanım yönünden yeni fonksiyonların kazandırılması ve bu sayede yeniden işlerlik kazanmaları günümüzde koruma olgusuna yeni bir boyut getirmiştir. Tarihi tescilli yapılara gerekli fiziksel müdahaleler yapıldıktan sonra günümüz koşullarına göre yeni bir fonksiyon verilmesi ve yeniden işlerlik kazandırılması bu yapıların koruma adı altında kendi kaderlerine terk edilmesi yerine, toplum için yaşayan mekanlar haline dönüşebilmelerine olanak sağlamaktadır. Bunun sonucunda da yapıların zaman içinde elde ettikleri değerlerinin, eskimeden ve kullanılmaktan dolayı yok olma olasılığı ortadan kaldırılmış olur.

Kurşunlu Çarşısı Han yapısının, korunması ve yeniden işlevlendirilerek topluma kazandırılması ile şehir içi han yapıları kategorisinde, taşrada yapılan şehir içi han yapıları için alışılmış örneklerin dışında kalan, özgün plan şemalı bir yapı topluma kazandırılmıştır.

KAYNAKLAR

Akın, G. (1990). *Asya Merkezi Mekân Geleneği*. Kültür Bakanlığı.

Berkol, F. (1973). Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları. *Vakıflar Dergisi*, X, 345-351.

Cezar, M. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Eyice, S. (1970). Elçi Hanı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 24, 93-130.

Ersoy, B. (1994). Osmanlı Şehir- İçi Hanları: Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7(7), 75-80.
<https://dergipark.org.tr/pub/std/issue/16510/172384>

Ersoy, B. (2001). Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri. *EJOS (Electronic Journal of Oriental Studies)*, IV(16), 1-3

Eryavuz, Ş. (2022). Kervansaray. *İslâm Ansiklopedisi*, 25, 299-302
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kervansaray>

Güran, C. (1976). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

ICOMOS. (1994). *The Nara Document on Authenticity*.
<https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/386-the-nara-document-on-authenticity-1994>

İbrahimgil, A. (2018). Makedonya Üsküp'ün Tarihi Kent Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Önerisi. (Tez No 508067) [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi, 30.

Kayın, E. (1998). Historical evolution of hostelry buildings with particular reference to those within the Inner-city of İzmir from the 17th to the first quarter of the 20th centuries. (Tez No 77230) [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. 9 Eylül Üniversitesi, 10-15

Kuban, D. (2021). *Osmanlı mimarisi*. YEM Yayınları.

Müderrişoğlu, F. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Yolları ve Menzil Külliyesi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 34, 467-469.

Pamuk, B. (2007). İpek Yolu Ticareti ve Erzurum. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII(2), 125-143.

Stavisky, B. (2002). İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi. *Türkler*, 3, 224-225.

Şehir İçi Han Yapıları ve Kurşunlu Çarşı Han Yapısı Restorasyon Önerisi

Sümer, F. (1983). *Türklerde Atçılık ve Binicilik*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

URL-1. Cinli, A. T.C. Kurşunlu Belediyesi (2023, Ağustos 23). *Kurşunlu*. Son Erişim Tarihi Ağustos 23, 2023 from <https://www.kursunlu.bel.tr>

